

universität
wien

MASTERARBEIT / MASTER'S THESIS

Titel der Masterarbeit / Title of the Master's Thesis

**„Auswirkungen der Digitalisierung auf die Literatur
am Beispiel Ungarns / Effects of digitization on literature
based on the example of Hungary“**

verfasst von / submitted by
Boglárka Csejka, BEd

angestrebter akademischer Grad / in partial fulfilment of the requirements for the degree of
Master of Education (MEd)

Wien, 2021 / Vienna 2021

Studienkennzahl lt. Studienblatt /
degree programme code as it appears on
the student record sheet:

UA 199 510 533 02

Studienrichtung lt. Studienblatt /
degree programme as it appears on
the student record sheet:

Masterstudium Lehramt Sek (AB) Lehrverbund
UF Geographie und Wirtschaft UF Ungarisch

Betreut von / Supervisor:

ao. Univ.-Prof. Dr. Andrea Seidler

Mitbetreut von / Co-Supervisor:

„A digitalizáció hatása az irodalomra

Magyarország példáján keresztül”

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	1
1.1. Előszó.....	1
1.2. Relevancia és célkitűzés	1
1.3. A dolgozat felépítése.....	2
1.4. Módszertan.....	2
2. A digitalizáció hatásai az irodalomra	4
2.1. Digitális forradalom	4
2.1.1. Kultúrtörténeti háttér	4
2.1.2. Technikai háttér	6
2.2. Digitalizált irodalom	12
2.3. Digitális irodalom	15
2.3.1. Általános jellemzők	15
2.3.2. Hipertext	16
2.3.3. Hyperfiction - hipertextes irodalom	19
2.3.4. Digitális költészet	22
2.3.5. Író-olvasó-mű megváltozott formája a digitális térben	25
2.3.6. Szerzői jogok, adatvédelem.....	32
3. A digitalizáció hatása a magyar irodalomra.....	38
3.1. Digitalizáció Magyarországon	38
3.2. Magyar irodalom a digitális térben	41
3.2.1. Digitalizált magyar irodalom.....	41
3.2.2. Digitális magyar irodalom.....	46
4. Szakértői interjúk a digitális magyar irodalomról és jövőjéről.....	68
5. Elektronikus irodalom a magyar nyelv oktatásában	77
5.1. Feltételek és általános példák.....	77
5.2. Farkas Péter: Gólem – didaktizálva	80
6. Befejezés	83
Deutschsprachige Zusammenfassung.....	87
Abstract	97
Irodalomjegyzék	99
Melléklet.....	106

Ábrajegyzék

1. ábra: Internetfelhasználók száma világszerte.	9
2. ábra: Link kapcsolódási típusok a hipertextben.	18
3. ábra: Guillaume Apollinaire: A megsebzett galamb és a szökőkút. – Képvers.	30
4. ábra: A tartalomfelhasználás fokozatai.....	34
5. ábra: Creative Commons licence formák és jelöléseik.....	36
6. ábra: Internetfelhasználók aránya a háztartásokban.	38
7. ábra: Internethasználat alakulása életkor szerint 2000-2019 között.	39
8. ábra: Az internetfelhasználók százalékos aránya Magyarországon megyék szerint.	40
9. ábra: MEK weboldal kezdőlapja.	42
10. ábra: A Digitális Irodalmi Akadémia honlapjának kezdőlapja.	45
11. ábra: Corvina Virtuális Könyvtár weboldalának kezdőlapja.....	46
12. ábra: A #verslavina könyvborítója.	54
13. ábra: Fuharosok program példaoldalak.	58
14. ábra: A Gólem linkjeinek javasolt olvasási sorrendje.	60
15. ábra: Papp Tibor: Disztichon Alfa mágneses lemez.....	62
16. ábra: A Disztichon Alfa versgenerátor szerkezeti alapja.....	65

1. Bevezetés

1.1. Előszó

A mai világban a digitalizáció és az internethasználat a mindennapjaink szerves része. Aktív olvasóként és internethasználóként felmerült bennem az irodalom és a digitalizáció kapcsolatának kérdése, hogy miként alakult át az irodalom világa a digitalizáció hatására. Ebből a gondolatból fogalmazódott meg bennem az alábbi szakdolgozat tematikája.

Amikor megszületett a téma, még nem is lehetett tudni, hogy az elkövetkezendő hónapokban mekkora változások következnek be az egész világon. A pandémia következtében a digitális világ sokkal nagyobb figyelmet és szerepet kapott. Ezáltal ez az eddig is rohamosan fejlődő ágazat még magasabb sebességre kapcsol, így tevényt még relevánsabbá ennek a szakdolgozatnak a létrejöttét és érvényességét, mint kordokumentum.

1.2. Relevancia és célkitűzés

Az első számítógép megjelenésével kirobbant a digitális forradalom, ami az irodalom működését többféle módon a mai napig is befolyásolja. Kutatásom témája nagyon aktuális, mivel az internet megjelenése és elterjedése óta, az elmúlt harminc évben hatalmas változások történtek az informatikában és a médiatudományban. Ezek a fejlemények pedig elkerülhetetlenül érintették az irodalmat is, és ezért fontos ezek irodalomtörténeti vizsgálata is. Ez az ág viszonylag még kevés kutatási anyagot tud felmutatni, egyrészt azért, mert még kevés ebbe a kategóriába tartozó mű jelent meg, főleg magyar nyelven. Másrészt ez a változási folyamat jelenleg is zajlik és eléggé kiszámíthatatlan, milyen irányba fog még tovább fejlődni a digitális formátumú irodalom. Az ilyen irányú kutatás bizonytalansága abban is rejlik, hogy maga a kutatás is nagyrészt a világhálón zajlik, amelynek jellemző tulajdonsága a folyamatos megújulás és ebből következően a gyorsan elavulttá váló adatok is.

Az alábbi mester szakdolgozat keretein belül szeretném megvizsgálni, hogy a digitalizáció hogyan hat ki az irodalomra és a könyvkiadásra Magyarországon, és milyen iro-

dalmi esztétikumok jelennek meg régi és új műfajokban a digitális térben napjainkban. Szakdolgozatom célja a digitalizációs folyamat leírása az irodalom szemszögéből, a technológiai fejlődés hatása az irodalomra és az általa megjelent új irodalmi formák bemutatása. Mindezeket konkrét magyarországi példák bemutatásával kísérem meg szemléltetni. További cél a lehetséges jövőre vonatkozó következtetések levonása is szakértői interjúk segítségével, valamint az elektronikus irodalom magyar nyelvoktatásba való integrálásának is utána járok.

1.3. A dolgozat felépítése

A dolgozat széles kutatási területet foglal össze. Ami a felépítését illeti, két elkülöníthető részre tagolódik. Egy általános elméleti résszel kezdődik. Ezen belül kitérek a digitális fejlődés és az internet technikai és kultúrtörténeti hátterére, aztán a digitalizált és a digitális irodalmat jellemzem. Végül foglalkozom a szerző-olvasó-mű hármass megváltozott tulajdonságaival a digitális térben és szerzői jogi kérdésekkel is. A szakdolgozat második felében megvizsgálom, hogy az elmélet milyen folyamatokban tükröződik Magyarországon, hogyan zajlódott le a digitalizáció az irodalmat illetően, milyen példákat találhatunk az egyes új irodalmi formátumokra. A Magyarországhoz kapcsolódó részen belül szakértői válaszok segítségével elemzem, hogy hogyan él meg ezt a fejlődési folyamatot az irodalom legjobban érintett szegmensei (kiadás és szerzés) és milyen további változások várhatóak a jövőben. Több kisebb és egy részletes példával szemléltetem, hogyan lehet ezeket a témákat a magyar nyelvoktatásban is feldolgozni.

1.4. Módszertan

Ez a tanulmány is túlnyomó részben a hipertextuális olvasás eredménye. Elsősorban online elérhető szakirodalommal dolgoztam. Egyrészt a COVID-19 okozta elzártság miatt, ami a könyvtári látogatásokat is ellehetetlenítette a karantén idején. Másrészt pedig mert több hipertextes szakirodalmi elemzés és irodalmi mű is ilyen formában érhető el, tehát nem csak jellemzi, de alkalmazza is a hipertextes szövegformát.

A kutatási munka egyrészt másodlagos (szekunder) irodalom tanulmányozásán alapszik. Ezen belül elsősorban magyar és német nyelvű könyvek és tudományos cikkek, kis mér-

tékben angol nyelvű szakirodalom képezi a forrásokat. A két legjelentősebb forrás Elisabeth Caroline Bauer nyelvi szoftverkutató és Szűts Zoltán médiakutató munkái voltak.

Másrészt a kutatás empirikus elemzése az elsőkézből, nyitott kérdésekből álló kérdőívekkel gyűjtött adatokon alapszik. Az eredetileg interjú formátumúnak tervezett adatgyűjtést a vírushelyzet miatt írásbelivé kellett átstrukturálni. Az adatgyűjtéshez online értem el interjúalanyaimat, akik írásban megválaszolták a feltett kérdéseket. A kérdések egy része mindenkinek ugyanaz volt, másik része pedig személyre szabottan, az adott irodalmi szegmensre vonatkozott. Így ez a dolgozat vélemények és elemzések informatív mozaikjaként állt össze.

2. A digitalizáció hatásai az irodalomra

2.1. Digitális forradalom

2.1.1. Kultúrtörténeti háttér

A digitalizáció és az irodalom kölcsönhatásainak vizsgálatát először a digitalizáció kialakulásának elméleti háttérével kezdem. Ezt az időszakot digitális forradalomnak is hívják a korszakalkotó változásoknak köszönhetően. Ezek viszonylag rövid idő alatt következtek be, és alapjaiban felforgatták az eddigi irodalmi életet is. Ennek a jelenségnek a kialakulását kulturális és technikai oldalról is érdemesnek láttam feltérképezni.

A digitális forradalom által hozott információáradat, aminek kibontakozását segítette a kognitív pszichológia és a posztmodern elméleti alap, megalapozta a digitális irodalom kialakulását. Elsősorban posztmodern és posztstrukturális paradigmákba ágyazható be a digitális irodalom háttére kulturális szempontból. Itt a hagyományos stílushatárok már felbomlanak, összekeveredik a populáris és a magas kultúra, megteremtve egy új esztétikai művészeti diskurzust. (lsd. Bauer 2010:61)

A digitális forradalmat korszakban elhelyezve a 20. század végére, a posztmodern időszakára datáljuk. A digitális forradalom mélyen megváltoztatta az emberek életét az iparosított társadalom minden területére vonatkozóan. A posztmodern pedig már az 1950-es évek óta tereli és befolyásolja az irodalmi és filozófiai gondolkodást. (lsd. Bauer 2010:13)

A posztmodernizmus kifejezést, mint korszempléletet Jean-Francois Lyotard (1927-1998) használta először, jelezve a modernizmus végét. A posztmodern mozgalom jelen van a filozófiában, művészetben, kritikákban és az építészetben is. Jellemzője a bizalmatlanság és a bizonytalanság. A posztmodern megkérdőjelezi az egységes, egész világra vonatkozó elveket, az abszolút érvényű magyarázatokat. A posztmodern világ értelmezése heterogén, többértelmű és gyakran önellentmondásos. (lsd. Buji 2009)

"Végsoőkig leegyszerűsítve, a „posztmodernt” a nagy elbeszélésekkel szembeni bizalmatlanságban határozom meg." (Lyotard 1993)

A ma posztmodernnek nevezett nézet szerint az esztétika tehát nem egyszerűsített magyarázatokból áll, hanem egy átláthatatlan világ, ami a sokszínűség, kétségek, bizonytalanság és megfogalmazhatatlanság paradigmáiból áll. (lsd. Bauer 2010:59)

A posztmodern művészetre és egyben az irodalomra is jellemző az orientációvesztettség tematizálása. A posztmodern szövegek modelljeként említésre méltó például Jacques Derrida filozófus *Glas* című műve (1974), amelynek érdekessége, hogy nem a megszo-kott egymást követő sorokban íródott, hanem a mondatok meg vannak tördelve. A digitalizáció megjelenésével egyre könnyebb ilyen szövegeket előállítani, szinte adja magát, hogy formabontóbb ötletek szülessenek az új médium segítségével. Azáltal, hogy meg-újult a kifejezőmód és a megjelenítés formája, az esztétikai jelentése az irodalomnak is megváltozott, kiszélesedett. (lsd. Bauer 2010:61) Ez az átformált, nem lineáris műfaj, a digitális irodalom, ezért egy eléggé tipikus posztmodern művészeti formának mondható.

A digitális irodalom két meghatározó jelensége a posztmodernizmus és a digitális forradalom együttese. A posztmodern kor a mai napig meghatározóan hat a mindennapokra, a társadalomra, a politikára és a kultúrára is.

További, szintén a digitális forradalom idején jelen levő, elsősorban filozófiai elmélet a posztstrukturalizmus. A strukturalizmussal szembe menő irányzat lényege, hogy szakít a strukturalista zárt, stabil rendszerekkel és a többértelműséget, valamint a rendezettség hiányát preferálja. (lsd. Bernáth et.al. 2006:53)

Megfigyelhető a posztmodern irodalomelméletben, hogy a posztstrukturalizmus tanai nagy hasonlóságot mutatnak a digitális szövegek koncepciójával. Ennek bizonyítására soroltat fel röviden Bauer posztmodern filozófusokat és irodalomelmélettel foglalkozókat. Ők már a digitalizáció megjelenése előtt megfogalmazták, szinte megjövendölték a későbbi online szövegek tulajdonságait, például Jacques Derrida, Michel Foucault vagy Roland Barthes. Fő gondolataik egyrészt a szöveg, ami egy univerzális intertextualitásba ágyazódik, másrészt az eltűnő író, mint mindentudó egyedi alkotója a műnek. (lsd. Bauer 2010:57)

A posztstrukturális értelmezésben a szerző már nem az egyedüli meghatározója a szöveg értelmezésének és így az olvasónak sem egy bizonyosféleképpen kell értenie a szö-

veget. Ahogy a posztmodern elutasítja a biztonságos és stabil jelentéstartalmat, a posztstrukturalizmus gyengíti a formális és szemantikus egységeket, megrepeszt a zárt szövegeket, megtöri a folyamatokat. Fontos azonban leszögezni, hogy ezek az előhírnökök az online irodalmi szövegekre nem szó szerint értendőek, tehát ezek a gondolkodók nem a később létrejövő digitális szövegek megvalósításán dolgoztak. (Ild. Bauer 2010:58) Bővebben az író és az olvasó szerepéről a 2.3.5. Fejezetben lesz szó.

Az akkori posztmodern irodalomelmélet illusztrációjaként használható ugyan a mára létrejött digitális szöveg, de nem vehető az akkori absztrakt koncepciók megtestesülésének. Viszont érdekes, hogy az akkori posztstrukturalista és posztmodern gondolkodók éppen olyan szövegek létrehozására törekedtek, amelyek létrehozására az akkori technikai adottságok, vagyis a nyomtatott szöveg, az akkori szöveghordozó médium szabott határt. Egy teljesen más tudományágból, az informatikából érkező impulzus kellett ahhoz, hogy az igazán formabontó szövegek létrejöhessenek és tovább fejlődhessen az irodalom is.

2.1.2. Technikai háttér

A digitális forradalom erősen összefonódik a posztmodern átalakulási folyamatokkal. Egyik a másiknak motorja, melyek a mai napig meghatározzák a mindennapjainkat. Az irodalom szempontjából a forradalmi áttörést az új tárolómédium és a megváltozott technikai formátum adta.

A digitális forradalom a 19. században bekövetkezett ipari forradalom után következő nagy technológiai fejlődési hullám. Ez az úgynevezett számítógépesítés korszaka. (Ild. Bauer 2010:50) Amíg 1943-ban még meg voltak győződve az IBM-nél (International Business Machines - amerikai informatikai cég), hogy az egész világpiacra csak néhány számítógép lesz fellelhető, addig alig 6 évvel később már megjelentek az első kommerciális, azaz üzleti számítógépek. A microchipek feltalálásának következtében egyre kisebb, gyorsabb és magasabb teljesítményű számítógépeket fejlesztettek, amelyek mindinkább a privát felhasználást célozták meg. Az iparban bekövetkező termelési fejlesztések, az automatizálás szorgalmazása mind hozzájárultak a gyorsabb előállításához és így a számítógépek gyártásához. Emellett a világméretű információs hálózatok, mint az in-

ternet is a digitális forradalmon belül jöttek létre. (ebd.) A technikai újítások következtében egyre gyorsabban, egyre könnyebben elérhető fejlesztések jelentek meg.

A digitális forradalom kapcsán fontos megemlíteni még Douglas Engelbart nevét. Kutatóközpontjához, az Augmentation Research Centerhez fűződik több korszakalkotó felfedezés is, mint például a számítógépes egér, az első szövegszerkesztő program, a hipermédia és az ablakokat használó grafikai megoldás is. 1968-ban Engelbert hozta létre az NLS (oN-Line System) hipertext alapú rendszert is, amelyben fájlokat lehetett megosztani és telekonferenciákat tartani. (lsd. Józsa 2005)

Érdemes megjegyezni, hogy a számítógépes rendszerek széleskörű használata anno katonai hálózatokból alakult ki. Az amerikai Védelmi Minisztérium kutatócsoportja, az Advanced Research Project Agency hozta létre először 1969-ben az internet őseinek tekinthető ARPANET nevű számítógépes rendszert. Ezzel a rendszerrel akarták biztosítani az amerikai adminisztráció munkáját, akár egy esetleges atomcsapás esetén is. (lsd. ebd.) Az Egbert-féle NLS rendszert később összekapcsolták az ARPANET hálózattal is. A hálózat gyorsan eljutott magánszemélyekhez is és robbanásszerűen terjedt.

Az első olyan asztali számítógépek, amelyek képesek voltak grafikus interfészek (azaz képernyőn látható felületek, mint menü, ablakok, egér) megjelenítésére, az 1980-as évek végére készültek el. (lsd. Tószegi 2019:215) Majd a kilencvenes években további forradalmi fordulatok érkeztek el a digitális fejlődésben a World Wide Web megjelenésével.

1989-ben elkészültek a szabad internethozzáférés alaptervei az amerikai Tim Berners-Lee brit fejlesztő által, de csak 1993-ban vált elérhetővé a világpiacon a World Wide Web (WWW), azaz a világháló. Ez a fejlesztés három tényezőből állt össze: grafikus megjelenítési eszköz, tehát egy képernyő, internetkapcsolat és egy böngészőprogram. Ehhez a technológiához még elengedhetetlen a humán/emberi faktor, tehát olyan ember, aki ért a digitális íráshoz és tudja kezelni az eszközt és a programot. Ha ez mind rendelkezésre áll, akkor már csak tartalommal kell megtölteni a technológiát, ami lehetőleg minél szélesebb érdeklődési kört kielégít, hiszen a technológia hosszútávú célja az volt, hogy mindenki számára szabadon, ingyen hozzáférést biztosítsanak az internetes tartalmakhoz. (lsd. Tószegi 2019:215-216)

Ahhoz, hogy a világháló több eszközön működhessen és a tartalmakat bármilyen számítógépről, bármikor, ugyanolyan minőségben elő lehessen hívni, bizonyos szabványok fejlesztésére volt szükség. Ennek megfelelően a világháló három alapvető szabványra épül, amelyeknek legalább a mozaikszavas rövidítései a mai laikus internetfelhasználóknak is ismerősek lehetnek:

- HTML (Hyper Text Markup Language) - azaz a hipertext leíró nyelv, amely lehetővé teszi az egyes weboldalak megjelenítését az eszközökön

- HTTP (Hyper Text Transfer Protocol) - a hipertext átviteli protokoll szabályozza a hipertext nyelven áramló információkat és tartalmakat a böngésző és a kiszolgáló között

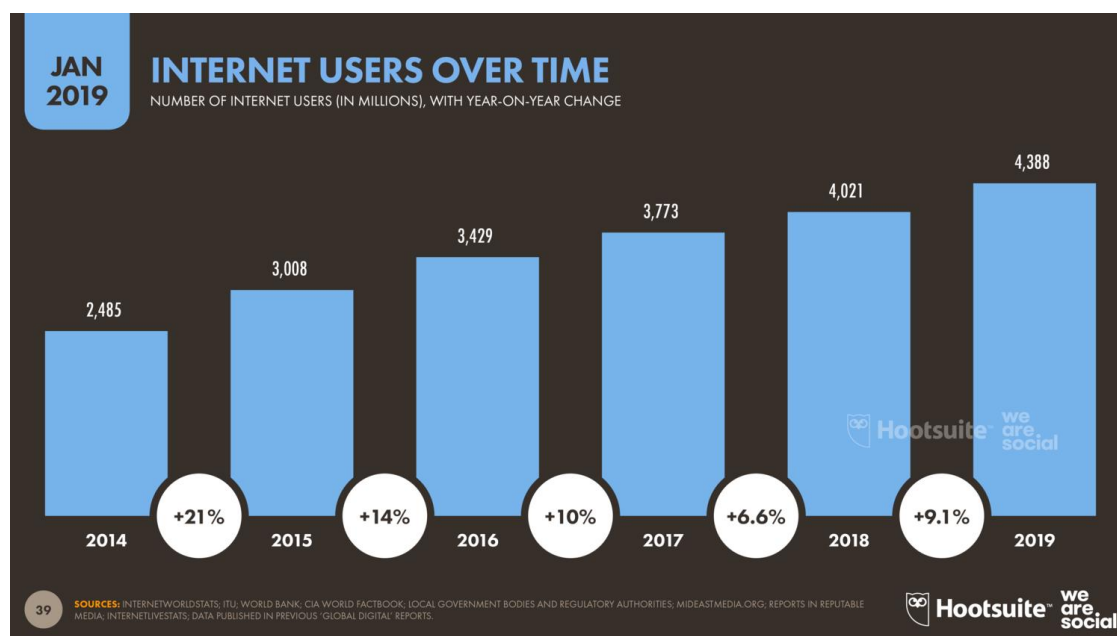
- URL (Uniform Resource Locator) - az egységes forrás meghatározó pedig az egyes weboldalak egyedi címét, azaz "a tároló szerver struktúrájában elfoglalt helyét" írja le (lsd. Tószegi 2019:216)

Ezek a fejlesztések az alappillérei a mai napig az internethasználat technikai hátterének, az URL a köznyelvben az internetes böngészőbe beírt linkeknek, amelyek általában a HTTP rövidítéssel kezdődnek és sokszor a HTML rövidítéssel végződnek, amennyiben egy ilyen nyelvű és formátumú adattal van dolgunk. A legalább alapszintű felhasználói digitális írástudással rendelkezők száma rohamosan nő, párhuzamosan a technológiai fejlődéssel program- és eszközszinten, és ezekkel együtt az online elérhető tartalmak is folyamatosan szaporodnak. A növekedő számokról konkrétan sokféle statisztika árulkodik.

Az ITU - International Telecommunications Union, az ENSZ telekommunikációra szakosított szervének 2017-es felmérési adatai szerint a világ lakosságának 48%-a internetfelhasználó. Hatalmas különbségek vannak azonban például már kontinentális szinten is, így Európában az internetfelhasználók 79,6 %-a a lakosságnak, ez a szám Afrikában azonban csak 22,8 %. Korosztályok szerinti besorolás a 15-24 év közötti népesség 70,6%-a használta már az internetet az egész világon, ezen belül az európai fiatalok 95,7 %-a, az afrikai fiataloknak pedig 40,3 %-a internetfelhasználó. (lsd. Tószegi 2019:218)

Kissé eltérő számokat közölt egy évvel később, 2018-ban a We Are Social nevű nemzetközi szervezet. Az adataik legfőbb eredménye az volt, hogy az internetfelhasználók száma a világon átlépte a fordulópontot, az 50 %-ot és 2018 elején a világnépesség 53 %-a, azaz 4.021 milliárd lakos csatlakozott a világhálózathoz. (lsd. Tószegi 2019:218)

A mellékelt 1. ábrán már a 2019-es adatokkal kiegészülve látható az internetfelhasználók száma világszerte. 2018 óta 9,1%-kal tovább nőtt ez a szám és valószínűleg mára még magasabb. Szintén 2019-es adat, hogy a világ összes lakosságának immáron 57%-a használja az internetet. (lsd. Kemp 2019)

1. ábra: Internetfelhasználók száma világszerte.

Forrás: Kemp 2019

A világháló 30 éves létezése alatt folyamatosan fejlődött. A kezdeti cél a tartalomszolgáltatás volt, mely kevesebb, mint két évtized alatt teljes átalakuláson ment át. A web 2.0 megjelenésénél a passzív befogadói, felhasználói szerep és az aktív tartalomgyártó szerepének aránya megváltozott, a mai felhasználó egyre inkább tartalomgyártó is egyben. A hagyományos értelemben vett professzionális tartalomszolgáltatók (könyvtárak, folyóiratok) mellett egyre több egyéni tartalomkészítő jelenik meg, ezzel együtt változnak a fogyasztói igények és mindinkább arrafele tendálunk, hogy egyszerre alkotók és fogyasztók legyünk.

Alig, hogy megvetette lábát a web 1.0, máris alapvető változásokat hozott az internet képében a web 2.0-nak nevezett koncepció. Ez a web második generációját jelenti - innen a számmal jelölt megnevezés- ami az internet interaktív individualizálódását, a felhasználók általi, egyéni vagy közös tartalomgyártást foglalja magába. (lsd. Bauer 2010:51-52)

A digitális forradalom legnagyobb vívmánya tehát az internet lett. Mára már az internet egy megkérdőjelezhetetlen, magától értetődő része a mindennapjainknak. Az újabb generációk már ebbe születnek bele, őket ezért nevezik „digital natives” azaz digitális anyanyelvűeknek. Mivel új generációk már az internettel együtt nőnek fel, így az új médiákhoz való viszonyuk teljesen más, mint azoknak, akik fiatalon vagy felnőttként találkoztak először a digitális világgal. Az ő gondolkodásmódjuk, értékrendük még kevésbé van kitéve az informatikai eszközök által kiváltott változásoknak.

A rengeteg internetfelhasználónak köszönhetően világszerte, akik mindennapjaiba, szinte minden tevékenységükbe belefolyik valamilyen módon az online tér, az irodalomnak is tartania kell a lépést a változással és idomulni hozzá. Ezek következtében felmerül a kérdés, hogy az új média korszakában fenntartható-e a kereslet az analóg vagy online irodalomszolgáltatás iránt könyvtári keretek között? Lesz-e olvasójuk a digitalizált, eredetileg nyomtatásban megjelent műveknek?

Ma hasonló dilemma, hogy lesz-e igény digitális szöveggyűjteményekre. Frédéric Barbier médiatörténész így ír a digitális és analóg könyvtárakról összességében:

„A könyvtárakra – legyenek bár fizikailag létező vagy virtuális erőforrások – szükség lesz, mert ők nyújtanak biztonságos helyszínt a 21. század gazdag információs térségében.

A hitelt érdemlő intézményi háttér az információk összegyűjtésével és az erőforrások megszervezésével egyfajta rendet, érthetőséget, biztonságot teremt az egyre kaotikusabbá váló interneten. A felhasználóknak szükségük van az autentikus helyekre, a hiteles forrásgyűjteményekre.” (Barbier, 2013:289).

A digitális forradalom tehát az irodalmat is elkerülhetetlenül érintette. Az új technikai fejlesztések új, izgalmas lehetőségeket kínálnak az irodalmi önkifejezésre és a kornak megfelelő módszereket az irodalom fogyasztására is. Az internet teret ad nyelvi és földrajzi kor-

látok nélküli kommunikációra, információáramlásra, így természetesen irodalmi művek tárolására, terjesztésére, létrehozására is.

2.2. Digitalizált irodalom

A következőkben az új médium, a számítógép, mint új tárolási és terjesztési lehetőség használatáról lesz szó, hogy ezt miképp használták ki az irodalommal kapcsolatban. A számítógépek széleskörű elérhetőségével és az internet megjelenésével megjelent az igény a jelenleg analóg formában létező szöveges dokumentumok digitalizációjára, hogy azokat korszerű eszközökkel is lehessen őrizni, archiválni és szélesebb körben elérhetővé tenni. A már említett HTML-szabvány előtt csak a legegyszerűbb formátumú szövegeket lehetett digitálisan tárolni az akkori technológiai adottságokból kifolyólag. Az igény a szövegek digitális formába való átalakítása elkerülhetetlenül elérte az irodalmat is.

Szűts Zoltán kutató megállapította, hogy a digitális forradalom elsősorban gazdasági és kulturális szinten idézett elő paradigmaváltást. A kulturális síkon belül ez kihatott az irodalomra is. Ez a stratégiaváltás a társadalom irányította digitalizálást indította el. (Ild. Szűts 2001:6)

A digitalizált műveket tekinthetjük a digitalizáció legelső lépcsőfokának az irodalomhoz fűződő kapcsolatában. Fontos leszögezni, hogy a digitalizált irodalom egy az egyben nyomtatható digitalizált irodalmi szöveget jelent. Ezt nevezik retrodigitalizálásnak is, a szöveg megtartja a nyomtatott médium jellemzőit, csak a tároló és megjelenítő médium lesz digitális. De ennek a fordítottja is igaz. Ha egy szöveget minőségi veszteség nélkül ki lehet nyomtatni, és visszaalakítani nyomtatott művé, akkor ez a digitalizált irodalom kategóriájába esik. Ennek megfelelően az eBook-ok is digitalizált és nem digitális irodalomhoz tartoznak, mivel itt csak egy egyszerű médiumváltás történik. (Ild. Bauer 2010:15) Ide tartoznak az irodalmi folyóiratok internetes változatai vagy egy-egy szerző saját vagy más által létrehozott weboldalai is a művei digitális verzióinak.. A CD-ROM-on vagy egyéb adathordozón publikált szöveggyűjteményeket is ide soroljuk. Ennek megfelelően a mű csak a megjelenítési formájában különbözik a nyomtatott formától, ami itt a képernyő lesz. A beszkenelt vagy gépelt adatok onnantól fogva, hogy a számítógépre kerültek, digitális, immateriális, tér nélküli képként jelennek meg, amelyek időtlenek. Az adattárolók numerikus alakban őrzik ezeket az adatokat, amelyek bármikor előhívhatóak, és kicsinyíthetőek-nagyíthatóak. (Ild. Grésillon 2011)

Tehát a mű megmarad passzív dokumentumként, csak digitális környezetben. Itt tulajdonképpen a mű digitális képek formájában jelenik meg, lapozható, bizonyos fokig szerkeszthető: az egyes olvasó programoktól függően lehet a szöveghez kommentárokat csatolni, kijelölni benne bizonyos részeket, vagy rövidíteni, összefűzni más dokumentumokkal. Az ilyen formátum célja elsősorban a megőrzés, a kornak megfelelő archiválás. Így például megőrizhetünk olyan régi nyomtatott műveket, amelyek már ereklyének, nagy becsű múzeumi értékeknek számítanak, így mégis elérhetőek lesznek széles körű publikum számára. Ezt a fajta digitalizálást tekinthetjük a könyv, a nyomtatott érték előtti tisztelgésnek is, amivel mutatható, hogy az adott mű még a mai napig is releváns, megőrizendő értéket képvisel.

A digitalizált szövegeket tömörítő digitális könyvtárak egy következő fokozatot jelentenek a digitalizáció és az irodalom viszonyában. Az első digitalizált műveket tömörítő digitális könyvtár már a webkorszak elején megkezdte működését. Michael Hart, amerikai író 1971-ben indította el a Gutenberg-projektet. A projekt máig csak civil támogatásokból tartja fenn magát. A tár folyamatosan bővül, 2018-ban több mint 56 ezer szabadon letölthető digitalizált könyv várta olvasóit. ((lsd. Tószegi 2019:218)

A projekt ötlete abból a gondolatmenetből pattant ki, hogy Hart felismerte: bármi, amit felviszünk a számítógépre, korlátlanul reprodukálható, így minden számítógépes vagy internetfelhasználónak lehet úgymond egy másolata a digitalizált könyvből. Víziója egy virtuális könyvtár létrehozása volt, ami mindenkié. Hart ismeretsége révén kifejlesztettek egy számítógépes programot, ami képes egy ilyen könyvtárat működtetni, tehát egy rendszerezővel és keresővel ellátott programot. A másik cél az volt, hogy ingyenes elérhetőséget biztosítsanak az olvasóknak, hogy könnyen olvashassanak, használhassák a szövegeket és idézhessék őket. A projekt működése óta folyamatosan változtak az erre vonatkozó szerzői jogok, de általában minél régebbi egy mű, annál kevésbé hosszadalmas az ingyenessé tétele a nagyközönség számára. Mára több mint 60.000 ingyenes eBookot találunk a weboldalon, főként régebbi könyvekről, amik amerikai copyright szerzői jogai már lejártak, elévültek. (lsd. Project Gutenberg é.n.)

További jelentős szervezetek, amelyek a digitális felejtés ellen hatva jött létre. Több felsőoktatási és kutatóintézmény közösen létrehozta az Electronic Literature as a Model of Creativity and Innovation in Practice (ELMCIP) kollaboratív projektet, amelyet a Hu-

manities in the European Research Area (HERA) JRP for Creativity and Innovation támogat. (lsd. Szűts 2013)

A digitális könyvtárak olvasóorientáltak, megkönnyítik az olvasók számára könyvek, dokumentumok elérését, legtöbbször ingyenesen, egy helyen. Keresőprogramok segítségével gyorsan lehet találni akár kutatáshoz, szakmai vagy privát céllal tartalmakat akár témák alapján is. Gazdasági szempontból azonban az ilyen könyvtárak keresztbe tesznek a hagyományos könyvnyomtatás és kiadás iparának. Mivel még viszonylag újként ez a változás, a szerzői és kiadói jogok nem egységesek és az ezekre vonatkozó szabályok szinte minden kiadó vagy szerző esetében különbözőek. Röviden az adatvédelem témáját még a 2.3.6. fejezet érinti.

2.3. Digitális irodalom

2.3.1. Általános jellemzők

Ebben a fejezetben körüljáróm a digitális irodalom jellemzőit, azon belül is a hipertextes irodalommal fogok részletesebben foglalkozni és ennek kapcsán a szerző és az olvasó szerepére, valamint egy kitekintést teszek néhány kiválasztott adatvédelmi és szerzői jogi módokra.

A digitális irodalom időbeli elhelyezését tekintve szintén a 20. század végén jött létre. Az úgy nevezett "born digital", azaz digitálisan született, csak ilyen formában íródott művek számítógéppel olvashatóak, tehát digitális jelekkel kódolt művek. A digitális irodalom a nyomtatott irodalomhoz képest leginkább abban különbözik, hogy "média-specifikus" stíluseszközöket is lehet benne alkalmazni, amiktől a műnek értelembeli és irodalmi értéke nagyobb lesz. A digitális irodalom digitális voltát a számítógép, mint közvetítő médium és tárolóhely határozza meg. Ennek megfelelően a következőképp definiálhatjuk a "genuin" (angol = eredeti, hiteles) digitális irodalmat. Ez olyan irodalom, amelynek az irodalmi többletértékét mint esztétikai szimbólumrendszert a hordozó eszköz technikai karaktere kölcsönzi. Ennek a technikai karakterét a már említett hipertextes nyelvezet (HTML), a multimédiás anyagok és a megjelenítő szoftver adja. (lsd. Bauer 2010:14)

A digitális irodalom megteremtődéséhez a digitális forradalmon kívül hozzájárultak egyéb tudományos területek is. A következő interdiszplináris benyomások teremtették meg a digitális irodalom elméleti hátterét: a kognitív pszichológia, a médiatudomány és az információtudomány. (lsd. ebd.) Az elektronikus irodalom a legjobban abban különbözik a nyomtatott irodalomtól, hogy a küldő és a fogadó oldal is technikai eszközön keresztül jöhet csak létre teljes kiteljesedési formájában. Ami az irodalomtudományban elfoglalt helyét illeti, azok hasonló a nyomtatott és a digitalizált irodalomhoz. Ha a digitális szövegeket a digitális formájuk megteremtése alapján csoportosítjuk, megkülönböztethetünk nyomtatott irodalomból digitalizált irodalmat, ahogy az már az előző fejezetben részletesen szerepelt, valamint eredetileg is digitálisan létrehozott irodalmat, és ezen belül hálózati, hipertextes irodalmat. Ugyanis minden hipertext digitális, de nem minden digitális szöveg hipertext, mivel nem minden digitális szöveg tartalmaz linke-

ket. Digitálisnak nevezünk minden információt, ami bitek segítségével, binárisan van tárolva és képernyőn olvasható. A digitális irodalom ezt kihasználva, lényegében esztétikai többletértéket ad a médium modern technikai kifejezőeszközeinek köszönhetően.

2.3.2. Hipertext

Ahhoz, hogy az új médiumot és általa a digitális irodalom karakterisztikáját megértsem, szükség van az ide tartozó legfontosabb számítógépes technológiai fogalom, a hipertext, azaz hiperszöveg részletesebb definiálására.

A hypertext szót Theodor H. Nelson filozófus és informatikai kutató használta először olyan elektronikus szövegekre, amelyeken belül más szövegre mutató kapcsok/linkek vannak elhelyezve. A kifejezést Nelson *Computer Lib/dream* című, 1974-ben megjelent könyvében olvashatjuk. (Ild. Szűts 2001:8)

Nelson így fogalmazta meg a definíciót:

"Nem-folyamatos írás - olyan szöveg, amely elágazik és választási lehetőséget kínál az olvasónak, s amely legjobban egy interaktív képernyőn olvasható. Az általános elképzelés szerint ez szövegdarabok linkekkel összekapcsolt sorozata, amelyek különböző útvonalakat kínálnak az olvasó számára" (Nelson 1993)

A dokumentum gyűjtőfogalom magába foglal minden digitálisan tárolt szöveget. Ezen belül megkülönböztethetjük a hipertextet, amely egy interaktív dokumentum. Szűts a következőképp definiálja pontosan:

„A hypertext olyan interaktív dokumentum, mely linkeket biztosít az olvasónak a szövegek közti átjárhatóság céljából. Ezeken a linkeken tovább lehet haladni más szövegek felé. Felvetődik majd a kérdés, hogy ezek a linkek biztonsági korridorok a szerző akaratából, vagy csak orránál fogva vezetett az olvasó. [...] A hypertextnek nagy tér kell a kibontakozáshoz, és ezért számára a legjobb környezet a világháló” (Szűts 2001).

A hipertext definícióját megközelíthetjük a korábbi szövegekre alkalmazott fogalom-meghatározás alapján is. Míg a szöveget egy lineáris, koherenciával és befejezettséggel jellemzett egységnek tekintjük, a hipertextre ezek közül csak a koherencia követelmény.

A hipertextes szövegeket több egység alkotja, amelyek nem is lineárisan következnek egymás után, hanem hálóként kapcsolódnak, ezért tetszőleges sorrendben tekinthetők meg. A hipertextes fájl nem tekinthető befejezettnek, bármikor tovább alakítható minimum egy személy által, akinek ehhez hozzáférése van. (lsd. Grésillon 2011)

"A hipertext koherens, nem lineáris, multimediális, a számítógép által megvalósított, s ezért interaktívan befogadható és manipulálható szimbólumkomplexum, ahol a különböző szubkomplexumok közötti kapcsolódások hálója bármikor módosítható." (Grésillon 2011)

Mindhárom definícióban közös, hogy leegyszerűsítve a hipertextet tehát egy nem lineáris, linkekkel tűzdelt interaktív digitális formátumként írják le. De hogyan jött létre ez a formátum?

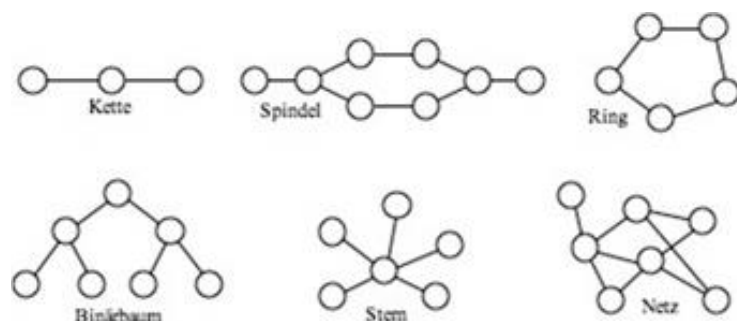
A hipertext gondolatának előde a második világháború után született meg az Amerikai Egyesült Államokban. Rooseveltnél akkori tudományos tanácsadója, Vannevar Bush az *Út az új gondolkodás felé* című tanulmányában egy olyan gépezetről ír, amely szakítana a klasszikus könyvtárakban használt alfabetikus információtárolási és rendszerezési módszerrel. Helyette a Memex nevű gép az emberi gondolkodásra hasonlító eligazodási módszerrel, különböző keresőszavakkal működő memóriáról ír. Motivációja az egyre hatalmasodó adathalmazban való könnyebb orientáció volt. "Összekapcsoló indexelés"-nek nevezte a dokumentumok közötti kapcsolatok kialakítását. Ez lényegében ugyanaz a koncepció, mint a mai hipertextes linkek. A Memex végül nem valósult meg. Viszont évtizedekkel később a szakembereknek inspirációjául szolgált, amikor a digitalizáció kiépítésén dolgoztak. (lsd. Józsa 2005) A Memex megelőzte korát, a technológiai fejlődés még nem tartott ott, mint maga az elképzelés. Később azonban a mechanizmusa segítségül szolgált az akkori fejlesztésekhez.

Ted Nelson, aki Xanadu projektje kapcsán létrehozta a hipertext és a hipermédia fogalmakat, bevallotta, hogy a Memex digitális változatát akarta megalkotni a projekttel. A projekt gondolata 1960-ban körvonalazódott. A cél egy emberi tudást összefoglaló digitális hálózat. Ellentétben a mai internettel, Nelson nem egy ingyenes programot tervezett, hanem a felhasználóknak fizetniük kell. Így akart Nelson a szerzői jogi problémák elébe menni. A használati díjért cserébe az adatbank szövegeit szabadon lehet másolni, módosítani és újból publikálni. A fizetés megkönnyítésére is javasolt Nelson alternatív

vát: e-pénz, azaz digitális valuta bevezetését. Nelson víziója az volt, hogy ellentétben a tévével, a számítógép és a Xanadu program egy digitális kommunikációt, kapcsolatot teremt az emberek között. Nelson az 1970-es évek óta dolgozik a Xanadu projekten, de még mindig nem jelent meg. (lsd. ebd.) Nelson szintén megelőzte a korát, főleg a digitális pénz ötletét illetően, ami habár még a jövő zenéje, hogy általánossá váljon, már egy ideje kísérleteznek vele.

A hipertextes szövegek írására és működtetésére ma már többféle szoftver is létezik. Az internetes hipertextek jellemzően HTML alapúak, de más szoftverek is vannak már a piacon, például DHTML, Javascript, VRML, Flash, CGI, CSS.

A hipertextben lévő linkek különbözőképpen lehetnek összekapcsolva. Az alábbi ábra ezeket a típusokat mutatja be. A kapcsolódási típus meghatározza a hipertext szerkezetét. (lsd. Bauer 2010:70) Az ábra magyarul a következő típusokat jeleníti meg: Első a lánc típusú kapcsolódás, amikor egy link elvezet a következőhöz, onnan pedig egy továbbihoz juthatunk el. A második, orsó formájú típusban egy link után két irányba is elindulhatunk, ahonnan ugyanoda érkezünk és utána megint lineárisan végződik a sor. A kör típusnál bármelyik tetszőleges linktől lineárisan haladva visszaérkezhetünk a kezdőponthoz. Az úgynevezett bináris vagy kettős fa nevű típusnál elágazások és lineáris út kombinációját láthatjuk. A csillag típusnál egy linkből közvetlenül több másikhoz juthatunk, de mindig vissza kell lépni a kezdőponthoz. Végül a hálózat típusnál az egyes linkek összeköttetésben állnak a kezdőlinket kivéve legalább két másikkal.

2. ábra: Link kapcsolódási típusok a hipertextben.

Forrás: Bauer 2010:70

Az olyan hipertextek, amelyek más médiás eszközökkel is ki vannak egészítve, mint képi, hangi elemek, hipermédiának hívják. (lsd. Grésillon 2011) A hipertextes szövegeket a mai elemzésekben már ritkán választják el más művészeti ágaktól. Legtöbbször a multimédia vagy a hipermédia kategóriákon belül említik. (lsd. Szűts 2013)

A hipertext, mivel számítógépen tárolt szöveg, tetszőleges mennyiségben másolható észrevétlenül. A digitális térben terjeszthető, így gyakorlatilag megsemmisíthetetlenül jelen van egy ilyen formában létrehozott szöveg. Bármelyik olvasó kedvére másolhatja eszközeire vagy terjesztheti. A hipertext technológiai fejlesztés az egyik legegyszerűbb és legfontosabb fejlesztése lett a digitális életnek. Egészen egyszerű lineáris vonalaktól indulva hatalmas hálózatokat lehet segítségével létrehozni, amelyeket nehéz elképzelünk is. Ezek a hálózatok olyan hatalmas mennyiségű adatok összekötésére és tárolására képesek, amelyek az analóg világban lehetetlenek lennének.

2.3.3. Hyperfiction - hipertextes irodalom

A digitális irodalmon belül létrejött a hipertextes irodalom, amely a hipertext technológiáját fordítja egy teljesen újkeletű esztétikai irányba. A digitális forradalom tehát kihatott az irodalomra is. A hipertextes irodalmat először 1998-ban megjelent *Norton Anthology of Postmodern Literature* című kiadásban említik meg először. Innentől datálható a hipertextes művek irodalmi kánonba való beemelése. (lsd. Józsa 2005)

A számítógépek felfoghatatlan mennyiségű adat tárolására alkalmasak, amelyek mind egy adott műfajhoz kapcsolódnak, például bibliográfia, biográfia, kritika, kézirat, javított kiadások. A korlátlan tárolás veszélye lehet, hogy kérdéses, a szerző a temérdek információt jól használja-e fel és a mű dinamikáját meg tudja-e tartani. Erre a problémára is megoldás a hipertext formátum, amelynek pont az a lényege, hogy ezeket a sokrétű információkat, amelyek színesítik és kiegészítik az adott művet, egy hálózattá összekapcsolva linkekkel összetartja. A hipertext megjelenésével és formájával is hozzászól a klasszikus szövegfogalomhoz, mivel itt az írás és olvasás megváltozik, az olvasói szerepre is jut(hat) az írásból, valamint az író-szerző feladatköre kibővül kiadási feladatokkal. Tehát itt a szöveg, mint interaktív háló jelenik meg. (lsd. Grésillon 2011)

A hyperfiction vagy más néven a hypertext fiction, azaz a hiperszöveges műfaja a digitális irodalomnak. Ez egy megjelenítő irodalmi forma, egy módszernek is tekinthető. Lényege, hogy az olvasó nem egy készen kapott lineáris szálat követve halad az olvasásnál, hanem egy multilineáris, azaz sokvonalú halmazból alakítja ki a saját lineáris olvasatát. Így az olvasás egy manipulált (mivel csak egy bizonyos számú lehetőség közül választhat) interpretáció, aktív olvasói tevékenység. (lsd. Gács 2006)

Szűts Zoltán széles körben foglalkozott a hipertextualitással és annak hatásával. A *Gépeskönyv* című dolgozatában (2001) részletesen elemezte a hipertext típusú irodalmi szövegek hatását, alkategóriákat alakított ki és vizsgálta a szerzői, olvasói szerepeket az online térben. Szűts szerint ezen paradigmaváltás miatt megváltozik az irodalom kategorizálása, a mai magas és populáris irodalom közötti elkülönülés megszűnik és helyette "választóvonal valószínűleg már a „fizetős” és „ingyenes” irodalom között fog húzódni". (Szűts 2001:6) Habár Szűts ezen kijelentése már majdnem 20 éves, még nem igazán jött el ez az idő, amit ő megjósolt a fizetős és az ingyenes irodalom közötti választvonalról. Az inkább megfigyelhető napjainkban, hogy az online térben a magaskultúrára jellemző, és a populáris irodalom közti megkülönböztetés egyre kevésbé jelentős.

Szűts Zoltán megfigyelései alapján a hagyományos irodalomtudomány és a szövegek tanulmányozása során találhatunk hipertexthez hasonló, annak egyes tulajdonságait hordozó példákat már a digitalizáció előtti időkből is és annak fejlődése során. A későbbi linkekhez hasonló utalások jellennek meg az első két csoportba tartozó szövegekben. Ezeket a formákat kategorizálta és három csoportba sorolta. (lsd. Szűts 2001:13-14) Ki kell emelni, hogy ezeknek a csoportoknak a határai nem szigorúak, lehetnek átfedések és közös tulajdonságok közöttük.

1. Berekesztett hipertext:

Nem lineáris szerkezetű nyomtatott szövegek tartoznak ide, amelyekben zárt utalások találhatók. Például szótárak, lexikonok, szonettkoszorúk.

Magyar példa: József Attila: A Kozmosz éneke - szonettkoszorú

2. Félig zárt hipertext:

Az ilyen típusú szövegek már olyan utalásokat tartalmaznak, amelyek elvezetnek más szövegekhez, de ott véget is ér a "lánc" és vissza kell térnünk a főszöveghez. Erre a kategóriára példák az intertextualitás vagy a lábjegyzetek. Konkrét példa: T.S. Eliot: *Átokföldje*.

3. Szétmart szöveg/hipertext:

Ide tartoznak az igazi hipertextek, amelyek már tényleges linkeket tartalmaznak és nem nyomtatott formájúak, hanem csak digitális formában léteznek. (lsd. ebd.)

Mivel a linkek, amelyek egy hipertextes szövegben megjelennek, nem kötelezően, sőt általában nem ugyanattól a szerzőtől származnak, mint aki a fő szöveget írja/szerkeszti, ezért a hipertextes környezetben létrejönnek szerzői kollaborációk, társulások. Az internetnek köszönhetően így földrajzi közelség nélkül, akár nem azonos nyelvet beszélők között is létrejöhet ilyen kapcsolat, akár az egyik vagy a másik tudta nélkül is, amennyiben nem esik szerzői jogvédelem alá az adott belinkelt szöveg. (lsd. Gács 2006)

Ami még érdekes a linkekkel kapcsolatban, hogy az olvasó ilyenkor nem tudhatja előre pontosan, hogy mi vár rá, amikor egy linkre kattint a szövegben belül. Hiszen előre nem látható, hogy milyen ablak fog felugrani. Lehet az egy online lexikon bejegyzése, vagy egy új fő oldal további linkekkel. Ez is egy új eszköz arra, hogy az olvasmány fenntartsa az olvasó érdeklődését, akinek mindig fel kell készülnie valami újra, nyitottnak kell maradnia, hiszen folyamatosan új ingerek érik. (lsd. Bauer 2010: 220) Az online tér már bizonyos fokú hipertextualitást megenged még az egyszerűen digitalizált irodalom esetében is. Ha például egy online könyvesboltból vásárolunk, a leírásnál már találhatunk linkeket, intertextuális kapcsolatokat, amelyek további, kiegészítő információkat tartalmaznak a könyv keletkezésével, témájával vagy a szerző biográfiájával kapcsolatban. Bizonytalan lehet így a különböző kategóriák határa, például, ha egy művet úgy digitalizálnak, hogy nem egy összefüggő szöveg lesz, hanem a tartalomjegyzéket és az egyes fejezeteket különböző linkekkel kapcsolnak össze. (lsd. Józsa 2005)

A hipertext szépirodalom klasszikusának számít mára Michael Joyce: *Afternoon: a story* című műve (angol, délután: egy történet) amelyet 1987-ben merevlemezen publikált, CD-Romra történő feldolgozása pedig 2001-ben történt. Michael Joyce még azelőtt írta meg hipertextuálisan működtethető irodalmi művét, hogy a világháló megjelent

volna. Ez egy 539 összelinkelt szövegrészből álló mű volt, amelyet hajlékonylemezen adtak ki. Az ACM (Association for Computing Machinery) műszaki témákkal foglalkozó társaság segített a kiadásban, a művet a Storyspace nevű hipertextíró szoftver bemutatójára jelentették meg. (Ild. Szűts 2013) Joyce digitalizált művét illetően, ami egy linkekből szőtt hálózat, amelyben az olvasó szabadon mozoghat a szerző által létrehozott szövevényen belül. Ezen kívül Joyce művében arra is lehetősége van az olvasónak, hogy ne merüljön ki abban az aktivitása, hogy a felajánlott lehetőségek közül választhat, de saját jegyzetekkel is elláthatja a szöveget. Ezek a kommentárok az adott olvasó CD-jén megmaradnak, így egyedi példányok, megismételhetetlen változatok keletkeznek így az eredeti műből. (Ild. Gács 2006)

Az Afternoon: story és ehhez hasonló művek, amelyek még a hipertext kifejlesztése előtt jöttek létre, de ahhoz nagyon hasonló módon lettek megszerkesztve, tekinthetőek kísérleti munkáknak is, amelyben a hipertext adta lehetőségeket kutatták.

A hipertextes alapú irodalmi szövegek egy eddig teljesen ismeretlen formát mutatnak be. Egy szélesebb körű információhalmazt lehet így közvetíteni az olvasóknak, ha nem csak egy történetet, hanem egyéb, a keletkezési háttérhez kapcsolódó információkat is megismerhetnek. Az összefűzött linkek segítségével az olvasó választhatja ki, milyen irányba akarja folytatni a történeti szál követését, vagy milyen mellékelt háttérinformációkra van szüksége. Ezáltal egy új irodalomfogyasztási kultúra jön létre a megváltozott körülményeknek köszönhetően.

2.3.4. Digitális költészet

A posztmodern költészetre is hatással voltak a digitális térben bekövetkező változások. Ha az internet világában körbenézünk, megfigyelhető, hogy a költészet jobban jelen van a digitális világban. Ennek okai lehetnek a nyomtatott lírára is jellemző alaptulajdonságok, hogy általában rövidek, egy motívumra épülnek, leegyszerűsítve jelenítenek meg akár bonyolult kérdéseket is. A digitális médium tulajdonságaival kombinálva ezeket csak még kifejezőbbé lehet tenni, hogy az adott téma még szimbolikusabb és tömörebb legyen. A költészetben már korábban is magasabb szabadság volt a jellemző, ami a formát, a kifejezésmódot és a megjelenést illeti. Itt sokkal nagyobb szerepe van az esztétikai tényezőknek az érthetőség és az egyértelműség, racionalitás mellett. (Ild. Bauer

2010:273k) Emiatt a digitális technika segítségével lehetőségek tárháza nyílt a kifejezés mód színesítésére multimédiás eszközök segítségével. Ezekről az eszközökről a mű kapcsán bővebben a 2.3.4. pont alatt még szó lesz.

A digitális költészethez kapcsolódóan érdemes kitérni a ma már a fejlett technológia segítségével működtetett versgeneráló programokra és ezek elődjére is. Ugyanis a „játékos” verskreálás analóg módszerei már nagyon hosszú utat jártak be, még jóval a digitalizáció előtt. Az ilyen verselés lényege az, hogy interaktív, az olvasó maga is szerepet kap itt is. A rendszerbe iktatott szavak, kifejezések, esetleg komplett sorok véletlenszerű egymás mellé állításán alapszik ez az interaktív líra. Az így létrehozható művek matematikailag kiszámíthatóak a kombinatorika és a szórás segítségével. Ezek gyakran irreálisan magas számok abból a szempontból, hogy nehezen elképzelhető időintervallumra lenne szükség ahhoz, hogy az összes lehetséges verset lejegyezhessek. (Ild. Papp 2004) A digitalizáció megkönnyítette a kombinálás módszerét, hiszen így a megfelelő programozási háttér segítségével olyan kalkulátorokat lehet létrehozni, amelyekkel egy kattintással elkészülhetnek a tetszőlegesen összeállított versek.

A kombinatorikusan organizált, de még nyomtatásban megjelent műveket bizonyos átmenetként tekinthetjük a későbbi, számítógépek által generálható versekig, amiknél a kombinálást már egy gép kalkulátora végzi el helyettünk. Raymond Queneau *Százezer-milliárd költemény* (fr. *Cent mille milliards de poèmes*) című művében leírja, hogy az alapszonetteknek milyen tulajdonságoknak kell megfelelni. A műve tíz szonettet tartalmaz, amelyeknek mindegyik sorai egymással kombinálhatóak. Pontosabban, ha egymás mellé képzeljük a tíz szonettet, mindegyik szonett első sora kombinálható mindegyik második sorával, ez a két kezdősor pedig mindegyik szonett harmadik sorával, és így folytatható tovább minden sorral, összesen százezer-milliárd költeményt lehet ezzel a módszerrel létrehozni. Ezen kívül azt is kiemeli, hogy ha egy ember minden egyes nap az évben mind a 24 órán át olvashatná ezt a százmilliárd költeményből álló sorozatot, úgy is csaknem kétszázmillió évet venne igénybe az összes vers elolvasása. Ez természetesen lehetetlen, ahogy a mű keletkezésekor az is csak kézi matematikai műveletekkel kiszámíthatóan volt lehetséges, hogy hány vers írható le a mű szisztémája szerint. Ezt azonban megváltoztatta a számítógépes technológia, amely képes a számításokat önállóan, pár gombnyomással elvégezni. Így szinte magától adta magát, hogy Queneau művéből digitális változat születhessen. (Ild. Petőfi 1995) A művet 1975-ben ültették

digitális formába. (lsd. Józsa 2005) Így felértékelve annak ötletét és a computer adta lehetőségek kihasználásával nyert igazán értelmet a mű lényege.

A számítógépes programon alapuló vers- és szöveggenerátorok már hatvanéves múltat tekinthetnek vissza: Az első versgenerátor szerzőjének Theo Lutz-ot tartják számon, aki 1959-ben egy stuttgarti kezdetleges számítógépen kísérletezett, ami akkor csupán negyven szó befogadására volt alkalmas. A 60-as évek elején több számítógépen generált vers is született nem csak német szerzőktől, például Rul Gunzenhauser: *Weinacht*, hanem angoloktól is, például Alan Sutcliffe: *Spasmo*. Az első számítógépen generált verseskötet 1964-ben jelent meg Kanadában, a szerző Jean A. Baudot volt, a kötet címe *Az író gép*. 1967-ben a Világkiállításra Jean A. Baudot és Pierre Moretti egy színdarab szövegét generáltatta egy számítógép segítségével. A generált mondatokat utána kiválogatták, de digitálisan lettek létrehozva. A hatvanas évek végéig főként az Egyesült Államokban, Franciaországban és Kanadában született egyre több számítógéppel generált vers és egyéb irodalmi szöveg. Kutatócsoportok is alakultak a témához, amelyek általában a szerzőkből álltak össze, így egyszerre voltak irodalmi alkotók és magas szintű matematikai ismeretekkel rendelkező kutatók. A nyolcvanas évekre már a látható nyelvvel is kísérleteznek szerzők, képversek születnek digitálisan. (lsd. Papp 1994:15-19) A versgenerátorok lényege a véletlenszerű versek keletkezésén alapszik, amit a digitális közeg tudott igazán biztosítani.

2.3.5. Író-olvasó-mű megváltozott formája a digitális térben

Az újfajta, digitális irodalom tulajdonságaiból kifolyólag megváltoztak a klasszikus szerzői és az olvasói szerepek, valamint a mű formája is. Az új technológiák fejlődést követeltek azok használatától mind a két szerepkörben. A sok technikai újdonság és azok felhasználása irodalmi eszközökként nagyon izgalmas és sokrétű kutatási téma. Ezek pontosabb feltérképezése nagyobb kutatói munkát igényel a jövőben, amihez az eddig meglévő műfajban keletkezett irodalmi művek elemzése lenne szükséges. Ez túlmutat ennek a szakdolgozatnak a keretein, de néhány általános aspektusát próbálja összefoglalni az alábbi fejezeti pont.

A klasszikus írott, nyomtatott irodalmi művek lineárisan szervezett szerkezetűek, azaz egyértelműen meghatározott kezdetűek és egy módon tudunk eljutni a befejezésig. A digitális, hipertextes irodalom szakít ezzel és posztstrukturalista módon sokféle lehetőséget kínál a műbe integrált összes szövegrészlet elolvasásának sorrendjére a szöveghálóban. Mindennek alapja a megváltozott médium, az adathordozó, a könyv helyett itt a számítógép és az online tér lettek. Az internet tulajdonságaiból kifolyólag az irodalom ott késztermékből kommunikációs eszközzé vált, mert az online médiának van mindig egyfajta szociális, közösségi karaktere. (vgl. Simanowski 2001) A médiumváltás következtében megváltoztak a viszonyok szerző és olvasó között, nagyobb interakciót tesz lehetővé az új platform, ezáltal közelebb hozva a két szerepkört és rugalmasabbá a szöveget. Általánosságban elmondható egy digitális irodalmi szövegről, hogy mivel a digitális térben létezik és nem kézzelfogható, megmarad befejezetlennek. Bármikor át- vagy újraírható. A nyomtatott irodalomnál ez maximum egy újabb kiadásnál lehetséges. A digitális mű további jellemzője, hogy nincs egyirányú folytonossága. Megszakad, amikor az olvasó egy elágazáshoz ér.

"A számítógép megjelenésével alapvető fordulóponthoz érkezett az irodalom. A lineáris olvasás és írás szerintem előbb-utóbb eltűnik. A szöveg egy újabb dimenziót kap. Hasonló változás történhet az irodalomban, mint a művészetben, amikor megjelent a síkfestészet után a térábrázolás"

- mondta el egy interjúban Farkas Péter, aki *Gólem* című magyar hipertextes irodalmi regényével (1995-2004) egyike a néhány kortárs magyar internetes irodalom létrehozói-

nak napjainkban. (lsd. Józsa 2005) Ezzel a művel még részletesen foglalkozik a 3.2.3. fejezet.

Farkas *Gólem* című műve kapcsán egy másik interjúban úgy fogalmazott, hogy a hipertextes, kapcsolódási pontokkal körbeszótt, hálózatos szöveg az agy működéséhez hasonlít. Mégpedig abban, hogy ha meglátunk egy tárgyat, akkor a fejünkben is egy asszociációs háló indul el, ami mind a tárgyhoz kapcsolódik. Farkas szerint a számítógép és a hipertext adta új irodalmi lehetőségek sok olvasás- és írástechnikai kérdést vetnek fel és az elkövetkezendő évek vagy akár évtizedek feladata lesz, a szerzőknek és az olvasóknak megtanulni használni ezeket a lehetőségeket és eszközöket. (lsd. Mihancsik 1997) Ezekből a lehetőségekből és eszközökből lesz még szó még a továbbiakban.

Bauer egy szemléletes párhuzammal mutat rá az újfajta digitális irodalom megváltozott tulajdonságaira a nyomtatott irodalomhoz képest a kommunikációs modell segítségével. Ha a klasszikus, nyomtatásban megjelent, lineáris irodalmi műveket úgy vizsgáljuk, mint egy kommunikációs folyamat, amelyben a feladó a szerző, a címzett az olvasó és az üzenet a mű, akkor megfigyelhető, hogy ez a felállás is megváltozott a digitális szövegek, főként a hipertextes szövegek megjelenésével. Ezen kívül az új médiákkal létesített új műfajok, mint a hanganyagok és a filmek, így a digitális irodalom mivoltában is nagy szerepet játszik a digitális technika. Ezáltal a klasszikus kommunikáció vázlatához kapcsolódóan a kód és a csatorna különleges, új tulajdonságokkal lesz felruházva. Ezekből a tulajdonságokból fakadóan összeolvad az író és az olvasó kapcsolata. (lsd. Bauer 2020:79) Hiszen egy kattintással az egérrel a passzív olvasó „aktivizálódik”, a hipertextben lévő linkekre kattintva saját akaratából, önállóan választja ki, milyen irányba folytatódjon a történet. Persze a szöveg tartalmazta linkeket az eredeti szerző adta hozzá, így az olvasónak csak egy bizonyos kereten belül van lehetősége a feladó szerepébe bújni, ha a kommunikációs szerepekre gondolva szemléljük a helyzetet. Azáltal, hogy az olvasó az első válaszút elé ér, megfordul a kommunikációs modellből a feladó és a címzett szerepe, az olvasó aktívvá válik, ahogy kiválasztja, merre folyjon tovább a történet, vagy éppen megtöri annak folyását, mert más háttérinformációkat szeretne megtudni. (lsd. Bauer 2020:80) Az olvasó helyzetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a digitális irodalom esetében az ő szerepe nagyban kibővül, felértékelődik. Mindaz, ami a tradicionális szerzői szerepet gyengíti, az átruházódik az olvasóra. (lsd. Bauer 2010:85) Azáltal, hogy egy hipertext interaktív, az olvasás töredezett lesz, váltakozik az aktív és a passzív olvasói szerep. Az aktív olvasó inkább, mint navigátor funkcionál, akinek dön-

téseket kell hoznia és így a virtuális térben tájékozódnia. Ezzel a döntéshozói kényszerrel több ez az egyszerű lapozásnál. Ezáltal az olvasó és a szerző között, aki azokat a beállításokat eszközölte, milyen lehetőségek/linkek közül választhat az olvasó, egy bizonyos kommunikáció, dialógus jön létre. (Ild. Bauer 2010:87) Ez egy olyan interaktivitás, ami a nyomtatott irodalom esetében nem fordult elő. Az olvasói szerep tehát kibővül az olvasás folyamatában, valamint közelebb kerül a szerzőhöz, intenzívebb kommunikáció jöhet köztük létre. A hipertextes szöveg esetében az olvasó több lehetőség közül választhat a szövegben, hogy merre folytatja az olvasást. Az effajta olvasásról Farkas Péter úgy vélekedik, hogy nem baj, ha nem követi az ajánlott útvonalat, mert ha követi is, minden olvasó máshogy fogja fel az olvasottakat és elindít benne a szöveg különböző gondolatmeneteket, ami Farkas szerint az olvasási folyamat leglényegesebb része. (Ild. Mihancsik 1997) Ez a folyamat, az olvasóban a szöveg által kiváltott reakciók mind gondolati mind mentális síkon, változatlanul célját képezik a szerzőnek és bármilyen típusú szövegről, legyen az nyomtatott vagy digitális, ez a folyamat beindul.

Mind a szerző mind az olvasó szerepnél egy új kihívás is megjelenik a digitális irodalom által. Mégpedig az, hogy ennek az irodalomnak a fogyasztása nem csak író-olvasói készséget követel meg, hanem egy bizonyos fokú digitális, technikai hozzáértést, médiakompetenciát is. Ebből a szempontból vizsgálva mindketten felhasználóvá, szoftver kezelővé válnak. (Ild. Bauer 2010:86) A hálózati irodalom fogyasztása tehát előfeltételként elvár egy bizonyos technikai előképzettséget. Egy irodalmi művön keresztül megtanulni ez lehetséges, hogy elvonná az olvasás örömét, ha az olvasó túlterhelve érzi magát a technikai oldalú elvárásoktól. Vagy a technikai tudás hiányában neki sem kezd ilyen jellegű irodalom olvasásának. Ez főleg az idősebb generációkat érintheti, akik még nem az internet és a számítógépek világába születtek.

A szerző szerepe a digitális irodalom esetében jelenleg vitás. Megoszlanak a vélemények, hogy mivel itt az olvasó is aktív szerephez jut, a szerző ezáltal kevésbé jelentős, már nem egyetlen alkotója a szövegnek. Ennek az állításnak szöges ellentéte pedig, hogy éppen amiatt, hogy az olvasónak lehessen aktív szerepe, a szerzőnek több digitális tudásra van szüksége, ha egy digitális irodalmi művet hoz létre és mindazokat a linkeket, lehetőségeket az olvasó számára elő kell készítenie előre a műben. Emiatt az ő feladatköre is bővül. (Ild. Bauer 2010:88) Az elektronikus térben való írás egy újfajta gondolkodásmódot követel meg a szerzőktől, amennyiben hipertextes művet akarnak létre-

hozni. Ha az olvasóra hagyják a választási lehetőséget a történet futásával kapcsolatban, ügyelniük kell rá, hogy a párhuzamosan futó szálakra egyrészt az olvasó ne juthasson el idő előtt vagy ne zárhasson ki más, fontos lehetőségeket a történet szempontjából. (Ild. Bolter 1993:183) A szerző feladatköre itt mindenképp összetettebb lesz, mert mindazt a lehetőségghalmazt és szövevényt át kell látnia, amikből az olvasó majd a személyes preferenciái által utat választhat magának olvasás közben. Tehát az irodalmi tehetségen kívül a szerzőnek rendelkeznie kell technikai ismeretekkel, digitális kreativitással - ez egy posztstrukturális jelenség: A nyomtatásban megjelenő irodalom esetében a mű írása a szerző feladata. A javítás, szerkesztés, tördelés, nyomtatás, kiadás más felelőssége. A digitális művek esetében azonban ezek a feladatok is a szerző hatáskörébe esnek, valamint még ezekhez további feladatkör, a digitális hozzáértés, programozás is rá hárul. Amellett, hogy aktív tevékenységek hárulnak az olvasóra, a szerzői szerep is szélesebb körű, komplexebb tevékenység lesz. Ezeket mérlegelve megállapíthatjuk, hogy az író szerepe nem csökkent vagy növekedett, inkább megváltozott. A mai szerzői szerephez tartozik még az is, hogy manapság már bárki oszthat meg bármilyen terjedelmű és minőségű szöveget az interneten. (Ild. Gács 2006) Ennek következtében egyre több szöveg születik és egyre nehezebb lesz kiemelkedni ebben az ágazatban, valamint az, hogy az interneten magasabb a szövegek fluktuációja, tehát gyorsabban cserélődnek, ez a szövegek minőségének romlásához vezethet.

Még inkább kérdéses a szerző szerepe az úgynevezett számítógépek által generált irodalmi művek esetében, az előző fejezetben említett vers- és szöveggenerátoroknál. Itt a szellemi produktum főleg a technikai elemekkel, a programozással, az algoritmus beállításával együtt érvényesül. Ezzel a módszerrel az olvasó az algoritmus által véletlenszerűen összeállított szöveget kap, ami minden egyes alkalommal egyedülálló és megismételhetetlen eredménye az algoritmusnak, de a szerző technikai ismeretei és a beállításokhoz lírai hozzáértése is elengedhetetlen hozzá.

Ami a szerző és az olvasó közti üzenetet, azaz a digitális, hipertextes művet illeti, ez egyrészt abban különbözik a nyomtatott irodalomtól, hogy a digitálisan létező tartalom már nem nyomtatható ki teljes valójában, veszteség nélkül a linkek és esetleg egyéb multimédiás elemek miatt. A másik különbség, ami az előzőből következik, hogy ennek a fajta irodalmi műfajnak már nincs fizikális megtestesülése, megfoghatatlan, anyagatlan. Csak a hordozó médiumnak van fizikális megjelenése. Ezáltal, ha újra a kommuni-

kációs modellben gondolkodunk, az üzenet és a médium távolabb állnak egymástól. (lsd. Bauer 1010:84) Médium lehet egy CD is vagy telefon, számítógép. További különbség, hogy a digitális irodalomnál nehéz megkülönböztetni az eredeti alkotást és annak másolatait. Sőt, legtöbbször a műnek végtelen-féle változata létezik egyszerre a digitális térben. A digitális tárolás miatt azonban az éppen megnyitott mű kétféleképpen is létezik egyszerre. Az egyik a számítógépen kódolt, annak bináris rendszerében, a szerveren tárolt forma, a másik pedig a képernyőn látható, ott megjelenített forma, amit olvashatunk. A kódolt változatot is meg lehet nézni a képernyőn, ezek például azoknak, akik értenek a kódnyelven, tehát a programozásban jártasoknak, sok információt árulhatnak el az eredeti szerző munkamoráljáról, valamint minden, a szövegen végrehajtott változásról, azok üteméről, folyamatáról (lsd. ebd.)

A művel történő egyik legnagyobb változás a virtuális térben a megváltozott médiumnak köszönhetően, hogy a tartalmat és a fizikai megjelenést elválasztják egymástól, a szöveg egy időtlen és végtelen formát kap. Ha az analóg, később digitalizált tartalmakat nézzük, azokat is átranszformálják az új formába és ugyanígy válnak időtlenné. (lsd. Grond-Rigler 2013)

A digitális térben még több lehetőség van az írás, mint kifejezőeszköz használatára a betűk alkotta szavak jelentésén túl. Korábban inkább a költészetben használták a betűk/szavak/sorok rendszertelen, nem lineáris elhelyezését, hogy többlettartalmat kölcsönözzenek a szövegnek, ez azonban a digitális irodalom megjelenésével megváltozott. Sokkal szélesebb skála nyílt meg a szöveg megjelenítési formái számára. Ezek egy része megvalósítható a nyomtatott irodalom esetében is, mint például a különböző betűtípusok, betűméretek, félkövér vagy dőlt betűk használata. Ezekkel lehet különböző hangulatokat érzékeltetni, például a csupa nagybetű hangsúlyosabb, kiabálást jelenthet vagy a dőlt betű valami különösen fontos fogalmat, esetleg párbeszédet.

Egy ékes példa a képversekre *A megsebzett galamb és a szökőkút* Guillaume Apollinaire-tól (1919). Itt a szövegből kirajzolódik a vers tartalma: a halott galamb, a seb és a szökőkút alakja. (lásd 3. ábra)

3. ábra: Guillaume Apollinaire: A megsebzett galamb és a szökőkút. – Képvrs.

Forrás: Lengyel 1998

Azonban a posztmodern korban különös jelentőséget kapnak a szövegidegen elemek, felértékelődik a szerepük a digitális technikai lehetőségek által. A digitális irodalom esetében ezek kiegészülhetnek az online térben érvényesíthető eszközökkel, például villoghat egy-egy szó, vagy mozoghat, multimediális eszközöket jelentő szimbólumokat is lehet alkalmazni, például a hangszórójelre kattintva hangfelvétel szólalhat meg. Ahogy ez már említve volt, az ilyen szövegeket, amelyek egyéb elemeket is tartalmaznak, összefoglaló néven hipermédiának nevezik. Több lehetőség nyílik a hipermédiális irodalomban a betűtípusokon kívül a mű egyéb design-jának, vizuális megjelenítésének a szerkesztésére. A grafikai tár sokkal szélesebb, mint nyomtatott irodalom esetében. A képek, szövegek, oldalak kialakítása szélesebb skálán mozog, különböző szimbólumokat lehet integrálni a műbe, például egy nyilat a lapozáshoz. A képek itt nem csak deko-

rációs funkciót kapnak, hanem egyidejűleg lehetnek linkek is egy következő oldalra. Ikonok szintén lehetnek linkek, amiket mind a szöveggel párhuzamba állítva lehet kiválasztani, tehát a vizuális élmény nagyobb egy digitális mű esetében. (Ild. Bauer 2010:227) Az elektronikus tér által lett lehetőség a hivatkozások használatára szövegekben. Itt az olvasó követlenül áttérhet az utalt helyre. Az elektronikus technológiának köszönhetően kevésbé határolódnak el egymástól az irodalom és más művészeti ágak, szélesebb megvalósítási lehetőségek és egymásba építhető elemeket lehet alkalmazni.

Egy további, a nyomtatott irodalomnál nem ismert tulajdonság, hogy a linkek, amelyeket a szerző vagy egy olvasó hozzáad a műhöz, az idő előrehaladtával eltűnhetnek. Mindannyian találkoztunk már a "*Error 404 - page not found*" felirattal. Sajnos ez bármikor bekövetkezhet, minél korábbi digitális irodalmi szöveget keresünk. Ez az újkeletű probléma érintheti akár az egész művet is, nem csak valamelyik hivatkozást. Mivel az internet folyamatosan változik, nem tudja biztosítani a szövegek hosszútávú megőrzését. Ez a nyomtatott formához képest egy instabil közeg, kiszámíthatatlanul, csak időszakosan érvényesek a megosztott tartalmak. A linkek sokszor megváltoznak, vagy a tartalmuk változik meg. "A világháló a legkevésbé biztonságos archívum". (Simanowski 2002:7) Emiatt fontos, főleg, ha olyan szöveget olvasunk, amit szívesen felkeresnénk később is, hogy amennyiben ez lehetséges, letöltsük az online felületről, egyéb, interneten kívüli adathordozókon mentjük az adott anyagot.

Az irodalom digitális térhódítása mindenképp megváltoztatta a szerző és az olvasó szerepét. A mű létrehozásának feltételei kiszélesedtek, egyéb szemléltető eszközökkel kibővült a szerzőknek rendelkezésre álló technikák tárháza. Ezek mellett az olvasó aktivizálása is színesíti az olvasás élményét. Új kihívás a megváltozott médium kezeléséhez szükséges technikai tudás mindkét részről, de főleg a szerző részéről. Ily módon multimédiás művek létrehozására nyílik lehetőség, ami egy újfajta olvasási élményt is kínál.

2.3.6. Szerzői jogok, adatvédelem

Az elektronikus formájú irodalmi művekkel kapcsolatban érdemes szót ejteni az adatvédelmi, szerzői jogi kérdésekről is. Ez a témakör ugyanis sokkal nehezebben nyomon követhető, ellenőrizhető és szervezhető, mint ahogy eddig a nyomtatott kiadások esetében. Ennek nem csak az új művek mögött lévő új médium, és az abból fakadó szövegfórmátumok megfoghatatlansága az oka. Pusztán a tény, hogy a gyorsan fejlődő technikai újításokra merőben új jogi alapot kell teremteni, ami egy sokkal lassabb folyamat.

A digitalizált és a digitálisan született irodalmi művekre más szerzői jogi szabályok vonatkozhatnak. A digitalizált irodalomnál jelenleg bizonyos fokú szabadság jellemző a nem egységesen szabályozott szerzői jogi és adatvédelmi viszonyok miatt. Gyakorlatilag bárki önkéntesen vállalkozhat digitalizálásra, amennyiben az adott mű nem esik szerzői jogvédelem alá és publikálhatja vagy feltöltheti azt bármilyen tárhelyre, webes felületre. A szerzők művei azzal, hogy felkerülnek az internetre, sokszor már nyomon követhetetlenül elterjednek, vagy másik művekbe beágyazva, linkek által azok részévé válnak. Ezért nagyon nehéz kérdés a digitális világban a szerzői jogok kérdése.

A feltételeket reformálni kell, hogy megfeleljenek az internet tulajdonságainak. Azok azonban ellentmondásosak lehetnek az eddig kialakult szerzői jogi tradíciókkal. Ellentmondásos például, hogy azáltal, hogy a szerzők megtarthatják minden jogukat a művük felett, nem sérülnek-e mások művelődéshez, információhoz és alkotáshoz való jogai? Tulajdonképpen az ilyen paradoxon helyzetek miatt a digitális tér műveivel kapcsolatban, újra kellene definiálni olyan fogalmakat, amelyek a szerzői jogok körüli vitákat korábban megoldották. Ez a folyamat valószínűleg még sokáig fog tartani, mivel az internetre felkerülő szövegek globálisan elérhetőek, és ilyen nagy volumenű szabályzatot létrehozni, amellyel mindenki egyetért és minden csoportnak kedvező, szinte lehetetlen.

Az Európai Unióban és azon belül országos szinten is vannak szerzői jogi törvények. Ezek védik a szerzőt, meghatározzák mi minősül például önálló műnek és szabályozzák a felhasználást, például a szabad felhasználás (fair use) kereteit, tehát kitérnek a felhasználók jogaira is. Mivel ez egy összetett szabályozás, sok probléma adódik még napjainkban is a digitális tartalomfelhasználás sokrétűsége miatt. (Ild. Racskó 2011) A szerzői jog megreformálására és a digitális kornak megfelelő új szabályozásokra egyre

több mozgalom és szervezet jön létre, ilyen például nemzetközi szinten a Digital Library Federation (Digitális Könyvtárak Szövetsége) vagy az Open Acces Initiative (Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés) és annak magyarországi mozgalma, a Budapest Open Acces Initiative. (lsd. ebd.)

Mivel a szerzői jogi törvény a digitális műveket nem elég alaposan szabályozza, szükségessé vált a digitális jogkezelés megoldására egy, a technikai feltételekhez megfelelőbb szabályozás fejlesztése. (lsd. Racskó 2011) Már az ezredforduló előtt keletkeztek technológiai szabályozások és törvények az elektronikus adatok védelmére. (lsd. Nagy 2015:1)

A digitális adatkezelés jogszerű betartatására jöttek létre a DRM-technológiák, azaz a Digital Rights Management= angolul digitális jogkezelés. Ezeket a digitális tartalmak azonosítására és jogérvényesítésre fejlesztették ki, szabályozzák vele a tartalom hozzáférését és felhasználását. Ezek technikai szoftver- és hardvereszközök. (lsd. Tószegi 2006:449) Ezek a technológiák úgy működnek, hogy egyrészt korlátozzák, hogy egy szöveg esetében mely oldal olvasható mindenki számára, vagy regisztrált/azonosított felhasználók számára, mely oldalak nyomtathatóak és milyen felbontásban. Az azonosítás pedig rejtett vízjelekkel történik, tehát a szöveg adathordozójába vagy magába a dokumentumba, esetleg képbe megjelenítéskor nem látható, de a fájlba belekódolt adatokból. Ilyen adat a felhasználási feltételek mellett lehet a szerző, a mű keletkezésének dátuma, cím, és a felhasználási feltételek. (lsd. Nagy 2015)

Az internet platform sajátosságai miatt jöttek létre az ott megtalálható tartalmak felhasználásának különböző fokozatai, amelyek az egyre nyíltabb hozzáférést szorgalmazzák. Az 4. ábra mutatja a ma létező három elkülöníthető típust. Az első a C-vel jelölt szerzői jogvédelem alatt álló tartalmakat jelöli a Copyright angol szó rövidítéséből, amely szerint minden jog fenntartva. CC a Creative Commons nemzetközi szervezet nevének rövidítése, amely néhány jogot átenged a felhasználónak és a harmadik kategória pedig a teljesen nyilvánossá tett tartalom, közösségnek átadott tartalom jelölése PD, azaz public domain.

A TARTALOMFELHASZNÁLÁS FOKOZATAI

4. ábra: A tartalomfelhasználás fokozatai.

Forrás: Racskó 2011

A Creative Commons kezdeményezés egy alternatíva lehet a szerzői jogok konfliktusára a digitális térben. Ebben a szervezetben próbálják megőrizni mind a nyilvánosság mind a szerzők érdekeit. A szerzőknek megmarad a lehetőségük arra, hogy szabadon dönthessenek műveik felhasználhatóságáról, de nem csak a "minden jog fenntartva" (angolul: "all rights reserved") vagy a minden jogról való lemondás opciója van, hanem több kategória is rendelkezésre áll, amikbe besorolhatóak az alkotások. (lsd. Gács 2006)

A Creative Commons egy nonprofit szervezet, aminek célja, hogy az információ megosztása és a kreativitás legális, mindkét félnek tetsző módon megvalósulhasson. Itt minden személy vagy csoport ingyen és egyszerűen, standardizált keretek között publikálhatja kreatív vagy akadémiai munkáját. Az itt kiállított licensek copyright, azaz szerzői jogi megállapodásokat rögzítenek, amelyekkel szabályozzák a művek másolására, használására vonatkozó lehetőségeket, attól függően, hogy a szerző ezek közül melyiket és milyen formában engedi meg. (lsd. Creative Commons 2019)

Ez egy innovatív kezdeményezés egy standardizáltabb jogviszony felé. Így a felhasználók is könnyebben értesülhetnek arról, hogyan használhatják fel az adott művet, amire rábukkantak, és mégsem kell individuális eltérő, hosszú jogi szövegekbe bonyolódniuk, amiknél könnyebben jogi problémákba ütközhetnek, köszönhetően az egyszerű jelöléseknek piktogramok segítségével. A Creative Commons jelenleg hatféle licence formát

kínál, amelyek az 5. ábra első táblázatában vannak összefoglalva. Az ezt követő két másik táblázatban láthatóak a különböző piktogramok eredeti, angol megnevezéseik magyar nyelvű magyarázatokkal. Mind a hatféle licencre érvényes, hogy az adott művet szabadon lehet másolni, terjeszteni és bemutatni a szerző és a cím megjelölésével. A táblázatban utolsó, hetedik pont a „public domain” (CC0), ez egy olyan formátum, ahol a szerző lemond a copyright személyes szerzői jogairól és közkinccsé nyilvánítja művét. (Ild. Creative Commons 2019)

JELENLÉGI ÉRVÉNYES LICENCEK

Creative Commons 3.0 licencek nevei	Jogok		Korlátozások		
Attribution (CC-BY) Nevezd meg!					
Attribution No Derivatives (CC-BY-ND) Nevezd meg!-Ne változtasd!					
Attribution Non-Commercial No Derivatives (CC-BY-NC-ND) Nevezd meg!-Ne add el!-Ne változtasd!					
Attribution Non-Commercial (CC-BY-NC) Nevezd meg!-Ne add el!					
Attribution Non-Commercial Share Alike (CC-BY-NC-SA) Nevezd meg!-Ne add el!-Így add tovább!					
Attribution Share Alike (CC-BY-SA) Nevezd meg!-Így add tovább!					
Public Domain (CC0) közkincs					

Piktogram	Angol jelentés	A felhasználás lehetőségei
	<i>to Share</i>	A mű szabadon másolható, terjeszthető, bemutatható és előadható.
	<i>to Remix</i>	Származékos művek (feldolgozások) hozhatóak létre.

KORLÁTOZÓ FELTÉTELEK

Pikto-gram	Angol jelentés	Magyar jelentés	Jele	A felhasználás lehetőségei
	Attribution	Nevezd meg!	by	Aszerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetni a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a mű címét).
	Non-commercial	Ne add el!	nc	Amű nem használható fel kereskedelmi célokkal!
	No Derivative Works	Ne változtasd!	nd, NoDerivs	Amű nem módosítható és nem készíthető belőle átdolgozás, származékos mű.
	Share Alike	Így add tovább!	sa	Amű a jelenlegivel megegyező, vagy azzal csereszabatos licenc alatt terjeszthető.

5. ábra: Creative Commons licence formák és jelöléseik.

Forrás: Racskó 2011

Egy magyarországi példa, hogy egy digitális könyvtár hogyan rendezi a szerzőivel, akik műveit ingyenesen megosztják a nagyközönséggel, a szerzői jogukat, hogy abból ők is profitálhassanak. A Digitális Irodalmi Akadémia tagjai a közzétett digitalizált szerzeményekért havi fix összegű juttatást kapnak állami támogatás formájában, amelyet a mindenkor minimálbérhez mérten kalkulálnak ki, megvédve így az összeget az inflációtól. A fix díj inkább hasonlít életjáradékra, hisz nincs semmilyen feltételhez kötve, ami változtatna az összeg mértékén. A DIA szerződéseit az akadémia tulajdonosának cserélődésekor mindig újrakötötték. Említésre méltó az a változás, amikor a tagok a Petőfi Irodalmi Múzeummal szerződtek újra. Ekkor ugyanis olyan felhasználási szerződéseket kötöttek, amelyek az alkotók egész élete során érvényesek maradnak. 2007 óta nem lehet letölteni a műveket közvetlenül a weboldalról, csak olvasni azokat. A posztumusz tagok jogörökösének szerződése eltér a még élő és alkotó tagokétól, ők havi kifizetés helyett egyösszegű fizetésre szerződnek a projekttel. (lsd. Tószegi 2019:222) A DIA munkásságáról bővebben a 3.2.1. fejezetben lesz szó.

A technikai vívmányok, főként a világháló miatt kiszélesedtek a publikálási és felhasználói lehetőségek. Ezekhez mérten új szabályzásokra volt és van szükség, amelyek biztosítják a jogtisztá feltételeket mind a szerzői mind a felhasználói oldal számára. A klasszikus törvénykezés, a szerzői jogok digitális tartalmakra való kiterjesztése mellett a

számítástechnikai oldalról is érkeztek erre válaszok a DRM-technológiák által. Viszont ezek mellett vagy inkább ezeket összefogva további egységesítésre és szélesítésre lenne szükség a szerzői jogok és adatvédelem témájában.

3. A digitalizáció hatása a magyar irodalomra

3.1. Digitalizáció Magyarországon

Miután széleskörben megismerkedtem a digitalizációval és annak hatásaival az irodalomra általánosságban, most megvizsgálom, hogy mindezek hogyan érvényesültek Magyarországon. Ebben a fejezetben hasonlóan a második fejezet felosztásához, szó lesz a digitális forradalom lezajlásáról Magyarországon, a digitalizált irodalommal foglalkozó legnagyobb szervezetekről, valamint a digitális és azon belül a hálózati irodalomra is hozok sok példát. Néhány ilyen példával közelebbről is megismerkedek.

Ahogy az már kiderült az előző fejezetből, az internet megjelenése a nagyközönség számára az 1990-es évek elején történt. Magyarországon az 1990-es évek végén még egyáltalán nem volt elterjedt az internethasználat és a digitális írástudók száma is csekély volt. A háztartások alig 10 %-a rendelkezett számítógéppel, internethozzáférése pedig csak alig 1 %-nak volt. Ez a szám 2005-re 15 % lett, ami szinte megegyezett az egész világon ebben az időben mért átlaggal (15,8 %). (lsd. Táрки 2006; ITU 2018)

Ahogy az alábbi táblázat is mutatja, 2006-ra az internetfelhasználók aránya a magyar háztartásokban jelentősen megemelkedett 41 %-ra. A további, 2010 és 2017 évi adatok szerint ez a szám arányosan emelkedett az Európai Unió országok átlagával, de mindvégig 4-5 %-kal alatta maradt. Így 2017-ben már 76 %-a a magyar háztartásoknak rendszeres internethasználó volt.

	2006	2010	2017
EU-28	45	65	81
Magyarország	41	60	76

6. ábra: Internetfelhasználók aránya a háztartásokban.

Forrás: KSH, Tószegi 2019:217

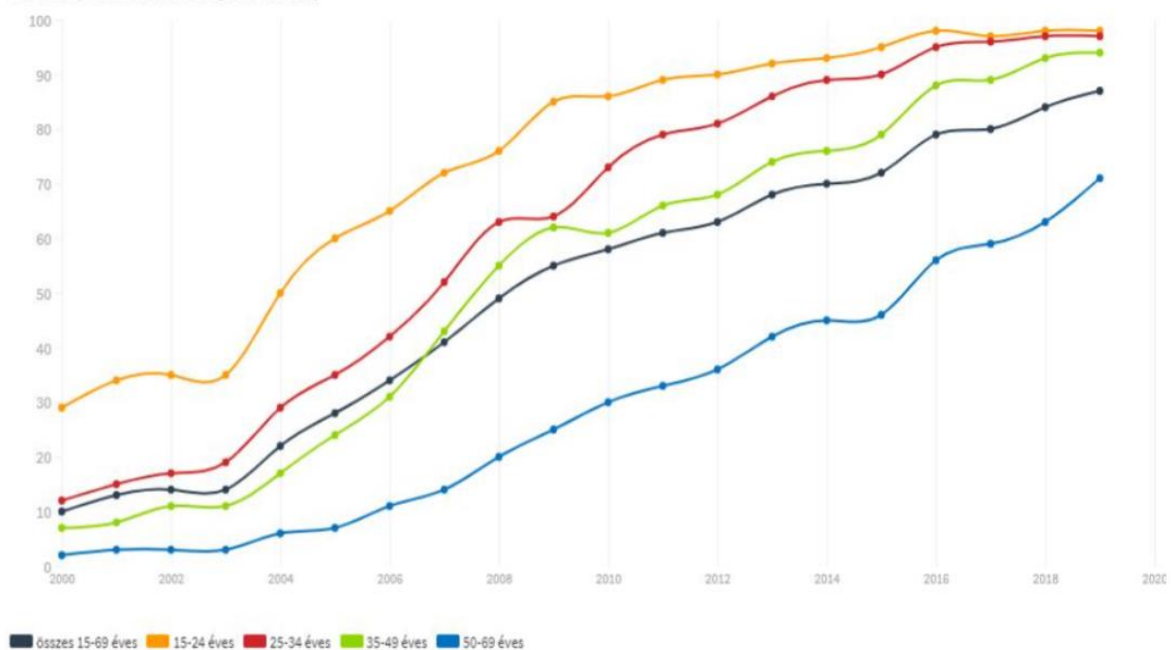
Az elmúlt csaknem 20 év alatt hatalmasat ugrott az internetezők száma az országban mindegyik korosztályban 15 és 69 év között. Az összesített 2000-es adatok alapján átlá-

gosan alig érte el a 10%-ot az egy hónapban legalább egyszer internetet használók aránya. Ez 2019-re már majdnem 90 %-nál tart. Az alábbi ábra (7. ábra) nem csak az összesített átlagot, de különböző korosztályos csoportra lebontva az ország lakosságát, mutatja be az internethasználók arányának növekedését. 2019-re nem meglepő, hogy a 15-24 éves korosztály használja a legnagyobb arányban az internetet, közel 100%-os, 98%-os arányban. A sorban következő 25-34 és 35-49 közötti korcsoportok is 93% felett vannak. A legidősebb vizsgált korosztály, az 50-69 évesek is 70% felett vannak, ami pozitív a digitális gazdaság számára. Összességében elmondható, hogy a magyar népesség digitálisan érettnek tekinthető, elsősorban az idősebb generáció bevonásánál van még hova fejlődni.

Internetpenetráció alakulása

2000-2019

forrás: NRC (TNS InterBUS 2000-2010, NOK 2011-2019)

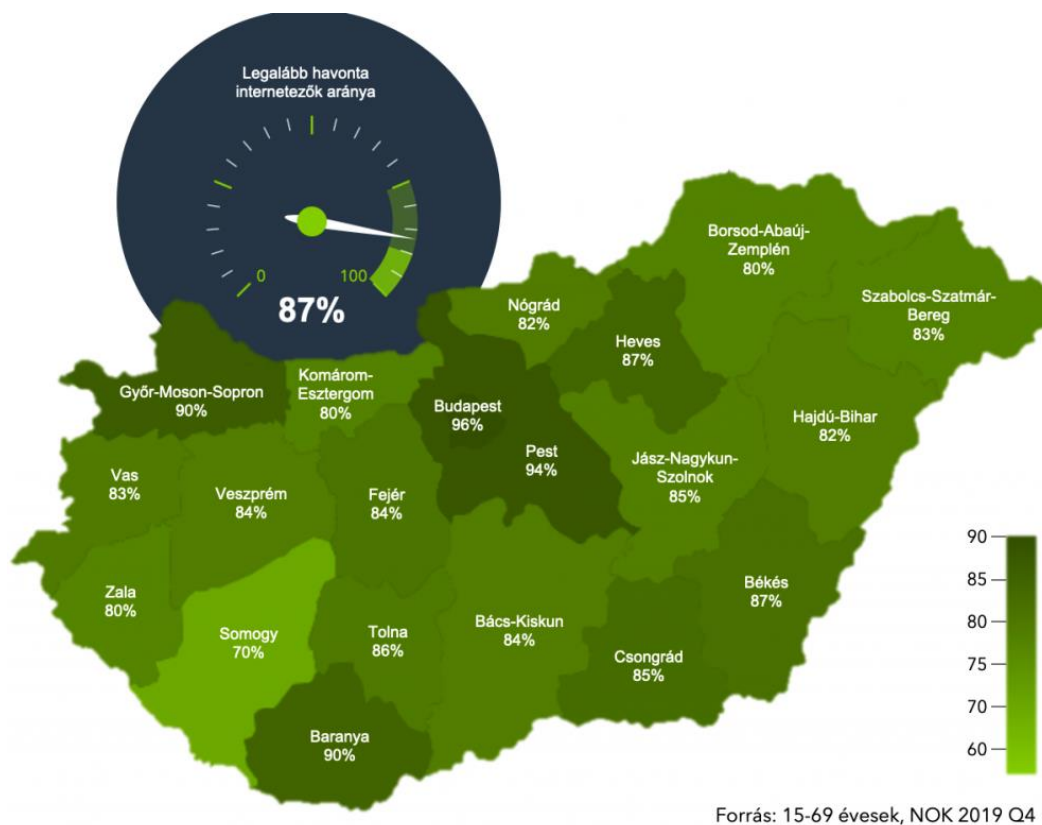

7. ábra: Internethasználat alakulása életkor szerint 2000-2019 között.

Forrás: NRC, Klenovszki 2020.

2020 januári felmérések alapján, a NOK legfrissebb adatai szerint már a lakosság 87 %-a internetezik legalább havonta, ami 6 175 000 főnek felel meg (lásd. 8. ábra). Az internetfelhasználók számát megyék szerint is vizsgálták, ennek megfelelően a legkeveseb-

ben Somogy megyében, 70 %-os arányban az összlakossághoz képest, interneteznek. Természetesen ez a szám Budapesten (96 %) és Pest megyében (94 %) a legmagasabb. Ezt követi még Győr-Moson-Sopron és Baranya megye is, egyaránt 90 %-kal. Ez a felmérés a 15-69 évesek között zajlott. (Ild. Klenovszki 2020) Valószínűleg ez a szám mostanra még magasabb, főleg mivel a járvány idején a kijárási korlátozások miatt az emberek sokkal több időt töltenek otthon, mint eddig, és így például online vásárlás is a kijárási korlátozások miatt sokkal nagyobb jelentőséget kapott.

8. ábra: Az internetfelhasználók százalékos aránya Magyarországon megyék szerint.

Forrás: NRC, Klenovszki 2020.

A fenti számokból tehát arra következtethetünk, hogy legalább az alapszintű internethasználatot magas mértékben elsajátította a lakosság. Így a legalapvetőbb feltétel, az internetelérhetőség és az aktív használat adott ahhoz, hogy az irodalom terén is teret nyerhessen a digitalizáció. Természetesen egy szűkebb körben ez már az internet megjelenésével szinte egyidőben elindult Magyarországon is.

3.2. Magyar irodalom a digitális térben

3.2.1. Digitalizált magyar irodalom

Ebben a fejezetben részletezem hogyan hatott a digitalizáció megjelenése a magyar irodalmi területekre. Az igény, hogy a magyar kulturális örökség is a fejlett országok mintájára reprezentálja magát a világhálón, már az 1990-es évek második felében megjelent. Magyarországon is jelen vannak a digitális forradalom óta kialakult formátumok, amelyeket a dolgozat első felében általánosan bemutatam. A következőben sorra veszem specifikusan Magyarországra vonatkozóan is ezeket a jelenségeket, törekedve a az egyes példák minél részletesebb jellemzésére. Ez azonban nem lesz minden mű esetében lehetséges, mivel sajnos itt is szembesülni kellett az online tér azon negatív tulajdonságával, hogy az egyes tartalmak többé már nem megjeleníthetőek a nagyközönség számára. Először a digitalizált irodalommal foglalkozó legjelentősebb szervezeteket veszem sorra.

1. Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK)

1995-ben, még a WWW technológia megjelenésekor létrejött a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) civil kezdeményezés eredményeképpen. 1999-ben beolvasztották a Nemzeti Könyvtárba, azóta is ebben a felállásban tevékenykedik. Első körben néhány lelkes könyvtáros indítványozta a digitális könyvtár létrehozását, hogy könnyebb legyen az interneten elérhető anyagok közti navigáció, amely gyorsan növekedett, valamint ezzel együtt az igény is egyre nagyobb lett a magyar nyelvű szöveges anyagokra. A fejlesztések 1995-ben kezdődtek, de csak a következő évre készült el az első szerver és web felület a MEK számára. 2002-re már átlagosan 70 000 látogatója volt az oldalnak és az állománya 4000 darab körül volt. (lsd. MEK é.n.) Az állomány folyamatosan nő, ami önkénteseknek és támogatásoknak is köszönhető. Pontos állományi adatok 1997-ben 1055, 2007-ben 5000 mű volt elérhető a MEK weboldalán, 2018-ra pedig ez a szám már meghaladta a 17500-at. (lsd. Tószegi 2019:218)

A Magyar Elektronikus Könyvtár elsődleges célja a történelmi jelentőségű magyar nyelvű anyagok digitalizálása és ingyenesen elérhetővé tétele. A kezdetektől magyar nyelvű, elsősorban magyar vagy közép-európai vonatkozású dokumentumok kaptak itt

helyet, amelyeket tudományos, oktatási vagy kulturális célokra lehet használni. Gyűjtenek itt szöveges műveket, újságokat és folyóiratokat és egyéb információs tartalmakat. (lsd. MEK é.n.)

A weboldal jelenleg a www.mek.oszk.hu cím alatt található. A navigáció felhasználóbarát, egyszerűnek mondható az oldalon: jobb oldalt szerző, cím vagy téma alapján lehet keresni a gyűjteményben vagy konkrét szavakra is lehet keresni a szövegeken belül. Bal oldalon a felosztás tudományágak és műfaj alapján történik, a fejléc menüpontjain pedig egyéb, a könyvtárhoz tartozó információkat találhatunk (lásd. 9. ábra)

9. ábra: MEK weboldal kezdőlapja.

Forrás: Saját képernyőfotó

Már csak azért is bővülnek a tartalmak, mert bárki részt vehet a bővítésben és a fejlesztésben. Lehet ajánlani önkéntesen más szerverekről, vagy saját gyűjtésből, saját alkotásból is dokumentumokat. Az átvétel és az archiválás természetesen a felajánlott művek copyright jogainak ellenőrzésével és betartásával valósul meg. (lsd. MEK é.n.)

A MEK mára a magyar internet egyik legismertebb szöveges archívuma és szolgáltatója.

2. Neumann-Ház

1997-ben közhasznú társaságként létrejött a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ, röviden Neumann-ház, ami a kulturális örökség digitalizálását és az

ehhez kapcsolódó hálózati szolgáltatások koordinálását tűzte ki céljául. Teljes nevén Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ digitális könyvtárként funkcionált. Emellett a Neumann-Ház volt az egyetlen, amely magyar CD-ROM-ok adatait is gyűjtötte, valamint egyes könyvtárak gyűjteményének digitalizációját végezte. Sajnos valószínűleg finanszírozási okokból ez a weboldal és gyűjtemény már nem elérhető online ebben a formában. Ez mutatja a sajnálatos oldalát a digitális tartalmaknak: az élet-tartamuk, újszerűségük és fejlett technológiájuk miatt rövid életű lehet. Vagy mert az állami finanszírozástól elesnek, vagy mert újabb technológia, archiválási technika jelenik meg és így elavulttá válnak korábbi rendszerek. (lsd. Szűts 2013)

A változás 2005-ben történt, amikor megváltozott az intézmény vezetősége. Az Informatikai Hírközlési Minisztérium tulajdonrészt vásárolt, így a Kulturális Örökség Minisztériumával közös tulajdonosként dolgoznak tovább. Két másik szolgáltatás és weboldal működtetése fűződik a Neumann-Ház nevéhez. A két program pedig a következő: A Nemzeti Digitális Adattár (NDA) 2003-2013 között létezett és magyar nyelvű vagy vonatkozású digitális tartalmakat tett közzé, valamint közcélú tartalmakat is. Sajnos ez a könyvtár egy később elavulttá vált szoftverre épült, amit nem fejlesztettek és nem saját dokumentumaik voltak, hanem az oldal továbbírányította a keresőt. Idővel sok dokumentum eltűnt és hiányzott ezek felülvizsgálata. (lsd. Bánkeszi 2006)

Az NDA-t később átvette a MaNDA, a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet. Mára azonban a MaNDA egykori gyűjteménye is csak archív formában elérhető. (lsd. MaNDA Archív é.n.) A másik, ma is működő Neumann-Házhoz kötődő program a NAVA, A Nemzeti Audiovizuális Archívum, amely a magyarországi közszolgálati és kereskedelmi televíziós csatornák magyar gyártású műsorait archiválja és teszi elérhetővé bizonyos jogi keretek között kutatás és oktatás céljából, így őrizve és bővítve a digitális kulturális magyar örökséget. (lsd. NAVA é.n.)

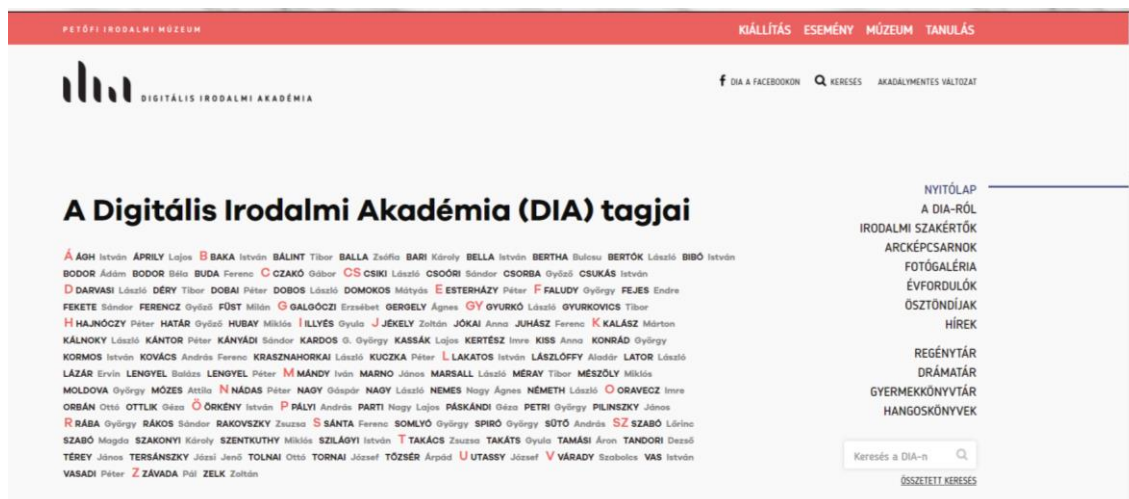
Sajnálatos, hogy fontos gyűjtemények mára már csak részben elérhetőek a hiányzó kapacitás miatt. Ezek a weboldalak ugyanis egy klasszikus könyvtárhoz hasonlóan gondozást igényelnek, sőt még érzékenyebbek az idő múlására és a változásokra, amik a technikai adottságok és a digitalizációra jellemző dokumentumok fluktuációjára jellemző.

3. Digitális Irodalmi Akadémia (DIA)

1996-ban a magyar államalapításnak ezeréves évfordulójának szervezésére alakult meg a Magyar Millenniumi Emlékbizottság, amely számos egyéb programon kívül egy modern koncepcióval is készült a megemlékezésre. 1998-ban bejelentették egy új ingyenes platform létrehozását, amely digitális formában tömörítené magyar költők és írók életművét Digitális Halhatatlanok Társasága név alatt. Az első tagok az élő Kossuth-díjas és Babérkoszorús írók, költők lettek. (lsd. Tószegi 2019:221)

A DIA abban különbözik a Neumann-Ház és a MEK működésétől, hogy itt egyidejűleg jelennek meg a szépirodalmi alkotások és azok recepciója is. A Digitális Halhatatlanok Társasága 1998-ban az alakulóülésein megváltoztatta a nevét Digitális Irodalmi Akadémiára. A projekt létrejöttét segítette a Neumann-ház, amely saját technológiai hátterét bocsátotta rendelkezésre, valamint a digitalizáció előkészítési munkálatait, a programozást és az adatbázis feltöltését. A munka másik felét, az anyagok kiválasztását, begyűjtését a Kortárs Irodalmi Központ vállalta magára. A DIA egészen 2007-ig a Neumann-ház szervezetén belül működött, azóta azonban már a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) lett a program tulajdonosa. (lsd. Tószegi 2019:223k) A programot folyamatosan bővítik, fejlesztik, pályázatokat írnak ki, támogatást, ösztöndíjat adnak a kortárs írónemzedék számára. A DIA 2018-ban 30 élő és 58 posztumusz tagot számlált és az adatbázisában akkor 416 000 oldalnyi szöveg volt elérhető. A weboldal látogatottsága magas, évente 650-680 000 fő fordul meg az oldalon. (lsd. Tószegi 2019: 215)

A honlap jelenleg a <https://pim.hu/hu/dia> cím alatt érhető el. A kezdőlapja (10. ábra) a tagok ábécé-sorrendű felsorolásával indul, bal oldalt a keresőn kívül, sok más menülink található. A keresésre kattintva egy új linkre irányít az oldal, ahol műfaj szerint is keresgélhetünk, nem csak a szerzők nevét használva.

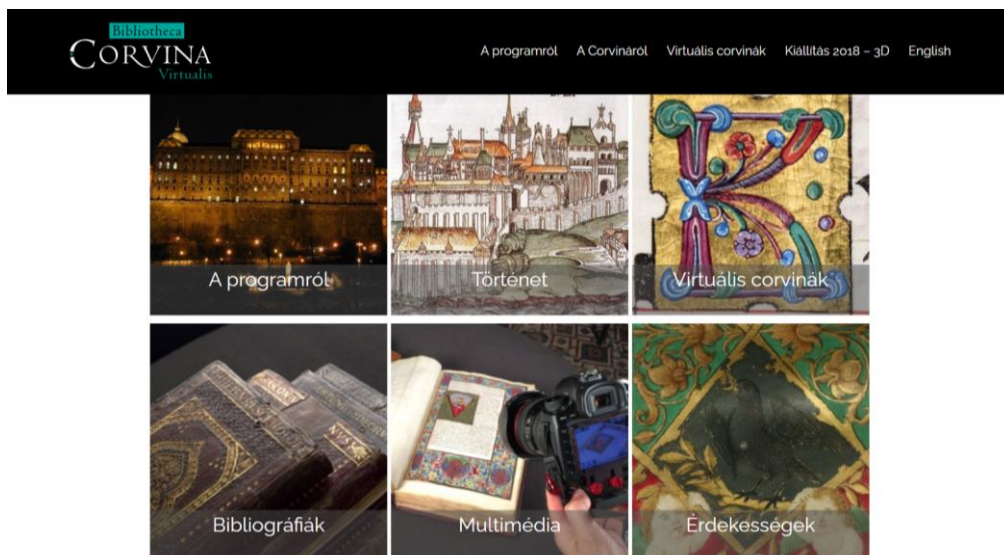
10. ábra: A Digitális Irodalmi Akadémia honlapjának kezdőlapja.

Forrás: Saját képernyőfotó

4. Corvina Program

A régmúlt jelentős művei előtt való tisztelgésre, amelyet már említettem, példa a Hunyadi Mátyás könyvtárából maradt corvinák digitális könyvtárként való reprodukciója. Ezeket az OSZK (Országos Széchényi Könyvtár) munkatársai digitalizálták, így a mai napig hozzáférhetőek. 2002-ben külön honlapot hoztak létre Hunyadi Mátyás magyar király (1458-1490) könyvtárának, a Bibliotheca Corvina rekonstrukciójára. De a honlap mára már több ennél, a Corvina Program keretén belül 2018-ban meg is újították és az egyik legnagyobb kulturális értéket képviseli nemzetközi szinten. Ugyanis az itt megtalálható kódexek és "ősnyomtatványok" nemzetközi információforrásként szolgálnak a humanizmus és a reneszánsz idők kutatásának. Nem csak a Magyarországon fellelhető forrásanyag áll rendelkezésre itt digitálisan, hanem külföldi gyűjtemények anyagainak elérhetőségei is szerepelnek a weboldalon, országokra lebontva. A virtuális könyvtár 2005 óta az UNESCO Világemlékezet Listáján is szerepel. A jelenleg 235 tételből álló gyűjteményt továbbra is folyamatosan bővítik. A honlap elérhető magyar és angol nyelven. (lsd. Bibliotheca Corvina Virtualis é.n.)

A jelenlegi weboldal kezdőlapját az 11. ábrán láthatjuk, egyszerű a felépítése, a legfontosabb 6 menüpont van képekkel feltüntetve. Megtalálható a <https://corvina.hu/hu/cimlap/> cím alatt.

11. ábra: Corvina Virtuális Könyvtár weboldalának kezdőlapja.

Forrás: Saját képernyőfotó

Ez a világviszonylatban is hatalmas értéket képviselő digitális könyvtár értékes színtartója a magyar digitalizált irodalomnak.

A digitalizáció megjelenésével Magyarország gyorsan felvette a lépést. A magyar kulturális örökség digitalizációjára való törekvések hamar elkezdődtek és a legnagyobb szervezetek még ma is működnek. Haladnak az új fejlesztésekkel, képesek megújulni és látható, hogy a megfelelően karbantartott weboldalak 20-25 év után is működnek. Egyre hatalmasabb gyűjteményeket gondoznak és felhasználóbarát módon, modern egyszerű keretek között biztosítják a tájékozódást. Valószínűleg ez a tendencia, hogy egyre nagyobb digitális állományokba rendeződnek az egyes művek, a jövőben is folytatódni fog.

3.2.2. Digitális magyar irodalom

A technika adottságait kihasználó digitális irodalom Magyarországon még nem túl elterjedt módszer és az elemzésével sem foglalkoztak tudományos szempontból sokan. A legtöbb ilyen irányú kutatás mind a világon, mind magyar kontextusban Szűts Zoltán médiakutató nevéhez fűződik. Az ő tanulmányai szolgálnak sok esetben alapul ebben a

fejezetben. A következőkben sorra vesszük a különféle digitális irodalmi jelenségeket a magyar interneten sok konkrét példán keresztül.

A magyar online irodalomra jellemző, hogy viszonylag kevés digitális mű létezik és ebből fakadóan a publikuma is kevés. Ez betudható a rövid történetnek, az internet csupán 30 éves fennállásának is. Általánosságban elmondható az online paradigma kutatásáról, hogy mivel elsődleges közege az internetes hálózat, a hozzátartozó irodalmat is itt kell keresni. (lsd. Szűts 2016) Azonban itt az a probléma áll fent, amiről már többször volt szó, hogy az ottani szövegeknek sokkal kevesebb az élettartama, mint mondjuk egy nyomtatásban megjelent könyvnek. Sajnos a magyar online irodalom kutatásánál is megfigyelték ezt, hogy a rövidnek mondható 25 év alatt is sok mű vagy tanulmány már elérhetetlenné vált, mivel weboldalak gyakran szűnnek meg. Egyre több elméleti írás születik a digitális irodalommal kapcsolatban. Ezek azonban sokszor kevés gyakorlati bizonyítékot tudnak felsorakoztatni. Ez igaz a magyar digitális irodalomra is. Habár a digitális irodalom napjainkban az egyik legizgalmasabb területe az irodalomtudománynak, Magyarországon ezidáig alulreprezentált területe is egyben. (lsd. Józsa 2005)

Az online irodalom alulreprezentáltságát Magyarországon indokolhatja, hogy a digitális dolgokat az emberek inkább gépekkel, műszaki dolgokkal azonosítják, nem művészettel vagy irodalommal. Másrészt a tudományos kánonban is sokszor a digitális irodalmat inkább a kommunikáció- és médiatudomány területéhez sorolják, illetve inkább ott tárgyalnak róla. Ez a differenciálás szintén a technikai háttéren alapul. Szűts szerint a hipertextuális irodalom széleskörű elterjedését gátolja, hogy az olvasók befogadási nehézségekkel küzdenek, ami az újdonságnak ható számítógépes technológia miatt van. (lsd. Szűts 2013) Még ha mára ez a technológia majd három évtizedes múlttal is rendelkezik. Bizonyára még ennél sokkal több időre van szükség, amíg beivódik a társadalmi normákba és elfogadottá, normálissá válik az ilyen jellegű szövegek befogadása is.

Szűts Zoltán *A magyar online irodalom publikálásának és recepciójának rövid története* tanulmánya megjelenésekor a magyar online irodalom 25 éves történetét összegezte (2016). Online alatt csak az olyan digitálisan rögzített tartalmakat értjük, amelyeket az interneten, a hálózaton publikáltak és terjesztenek. Szűts tanulmánya erre korlátozódott. Így például a CD-n kiadott műveket nem veszi itt figyelembe. Ami az irodalmat illeti, a nagy nyilvánosságnak szánt művészeti, esztétikai szövegeket érti alatta. (lsd. Szűts

2016) Szűts két kategóriába sorolja az online irodalmi műveket. Egyik csoport azon művek összessége, amelyek az interneten is egy szerkesztő vagy kiadó keze alatt jelennek meg, például online irodalmi folyóiratokban vagy erre szerveződött webes felületeken. A másik kategória pedig a „self-publishing”, azaz az „önkiadás”, tehát az önálló szerzők egyéni posztjai akár saját blogfelületen vagy közösségi oldalakon. (Ild. Szűts 2016) Az online térben lehetőség nyílt a szerzők önálló publikálására is, szerkesztők és kiadók nélkül. Ez a self-publishing. Az ilyen portálokon a szerzők önállóan regisztrálhatnak, nyomon követhetik eladásait és sokkal nagyobb részesedést (60-70 %) kapnak az eladások után. Ez egyrészt a nyomtatási, másrészt a kihagyott szerkesztői és kiadói jogdíjak miatt lehetséges. (Ild. ebd.)

Az első magyar self-publishing portál 2011-ben indult Publio néven. Ezen az oldalon csak 2014-ig 645 szerző regisztrált és 549 könyvet töltöttek fel. Az ilyen jellegű portáloknak a legnagyobb reklámfelületet a közösségi oldalak jelentik. (Ild. ebd.) Ezek a számok mára a következőképp alakulnak: a kiadott könyvek száma a hivatalos weboldal adatai alapján 2037, összesen 3201 regisztrált szerző van az oldalon és már majdnem 350 000 eladott könyvet jegyeznek. (Ild. Publio 2020)

Kedvelt formátum még a saját weboldal létrehozása költséghatékony publikálás céljából. De léteznek direkt erre szánt weboldalak, amelyek lehetőséget adnak amatőr vagy kezdő szerzőknek a bemutatkozásra. Pl.: Élő Költők Társasága - Énekes Vazul. (Ild. Józsa 2005)

A következőkben sorra vesszük a magyar digitális irodalomban felbukkanó legjelentősebb műfajokat és formátumokat.

1. Blogok

A blogok inkább a publicisztika és az újságírás műfajához tartoznak, mintsem az irodalomhoz. Ezeken az internetes fórumokon a szerzők különböző témákban osztják meg elsősorban saját, szubjektív véleményüket bizonyos témákban. Az olvasóknak pedig lehetőségük van reagálni a bejegyzésekre, így egy online közösség, kommunikáció alakulhat ki. (Ild. Szűts 2013) Egy saját blog létrehozása nem igényel nagy technikai tu-

dást, a direkt erre specializálódott oldalakon keresztül pár kattintással bárki létrehozhat és saját ízlése szerint kialakíthatja webes felületét.

A webes irodalmi blogok az irodalmi művek közül a leginkább használják ki az online kontextus előnyeit. A 2000-es években robbantak be, ekkorra ment át az internet egy nagy változáson, ezért is, és a 2000-es évek miatt is nevezik az ilyen blogokat web 2.0-ás jelenségeknek. Sajnos amilyen nagy mértékben tömegessen felbukkantak, olyan gyorsan el is tűntek az ilyen jellegű oldalak. Nagy részük mára már nem elérhető. (Szűts 2016) Valószínűleg azért fakultak ki gyorsan a köztudatból, mert bár ingyen elérhetőek voltak bárki számára, a nagyközönség által így ismertnek lenni, annál nehezebb, mert hiányzott a marketing, a hírverés. Kevés olvasót tudtak bevonítani, általában vagy a már meglévő ismerősi buborékból, vagy hasonló blogokon munkálkodók tévedtek egy-egy oldalra.

Ez még a szociális média előtti időben történt. Mára a különböző social media felületeken könnyebb promotálni egy saját oldalt, de még így is nehéz annyi olvasóra szert tenni, hogy a befektetett időt és energiát megérje beleinvestálni. Különlegessége az ilyen weboldalaknak, hogy az itt publikált művek nem menták át semmilyen más kiadó vagy szerkesztő keze alatt, a szerző saját akaratából oszthat meg bármilyen szellemi termékét. Szűts szerint ez a formátum több szempontból is problematikusak. Egyrészt, mert a szerzőiséget, hogy tényleg saját művekről van-e szó, nehéz individuális oldalaknál garantálni. Másrészt az sem biztosított szakmailag, hogy az ily módon közzétett művek bármilyen irodalmi minőséget képviselnek. Az egyetlen "zsúri" ebben a témában az olvasó közönség ízlése, kattintása. (lsd. ebd.)

Habár ritka, mégis elismert íróvá válhat egy blogger is. Például Szaniszló Judit, mára két kötetes író. 2002-ben indította el *Neszharisnya* címmel blogját, majd *Combfixsz* című blogjával lett igazán népszerű, ahova Zetor Leila álnéven posztolt. 2008 óta publikál jelentős irodalmi folyóiratokban is, például a *Holmi* és az *Élet és Irodalom* irodalmi folyóiratokban is jelentek meg prózai írásai. 2015-ben Petri György-díjat nyert, amivel csak még kötet nélküli írókat díjaznak, azóta idén már a második kötete jelent meg *Leli élete* címmel, ami a 2016-ban kijött *Beenged* című kötetét követte. (lsd. Dívány, Magvető Kiadó é.n.)

2. Netregény

Az interneten, online, digitális formában publikált, hipertextes elemeket is tartalmazó regényeket nevezzük netregénynek. Az ide tartozó művek olyan művek az online térben, ahol az olvasók is közreműködhetnek a mű megszületésében, illetve annak a tovább alakításában. (lsd. Józsa 2005)

Szintén a 2000-es évek elején jelentek meg ezek a folytatásos netregények. Sajnos ezek is gyorsan eltűntek a köztudatból, már amennyire egyáltalán tért tudtak nyerni. Pedig a "magyar online irodalom kiemelkedő alkotásai voltak". (Szűts 2016:50) Ezek a regények a korábbi irodalmi folyóiratokhoz hasonlóan rendszeres gyakorisággal jelentek meg részletek. A terjedelem korlátozva volt és a hipertextualitásuk csak abban merült ki, hogy az egyes részek egymáshoz linkekkel voltak felfűzve. Ezek a netregények egy- vagy többszerzősek is lehettek. Általában a közönség is részt vehetett a történet alakulásában. Szavazással vagy hozzászólásokkal gyűjtötték be az igényeket és javaslatokat, de a szerzők döntöttek el általában, hogy mennyire hagyják magukat a közönség által irányítani. A többszerzős művek esetében a szerzők váltogatva egymást dolgoztak ugyanazon a művön. De olyanra is volt példa, hogy egy kiinduló szövegkezdeményt párhuzamosan több szerző is folytatott tovább. A kezdeti magyar online netregényekre jellemző volt, hogy kiadók indították útjukra ezeket, bizonyos versenyhelyzetet teremtve a szerzőknek és a legjobb műveket nyomtatásban is megjelentették. (lsd. ebd.)

2000-ben a Magvető Kiadó, a Fókusz Online Könyváruház és az Origo hirdette ki az Első Magyar Online Regény pályázatot. A műveket egy szerkesztőbizottság bírálta el, korlátozva így az online irodalomra jellemző szabadságot, a klasszikus kiadói szokásokat alkalmazva. Így az online tulajdonsága ezeknek a műveknek az volt, hogy a szerzők "nickneveket" = online álnevet/felhasználónevet használhattak. A netregények végül 33 fejezetből álltak össze. Sajnos azonban már egyik sem elérhető online. (lsd. Szűts 2016:51)

A 126 beérkezett műből a zsűri hét szerző művének fejezeteit aztán hétről hétre osztották meg az Origon. A közönség két hétig aztán szavazhatott a kedvencére, majd ezután az addigra 33 publikált fejezethez a zsűri három versenyzőnek lehetőséget adott arra, hogy befejezze a netregényt. A pályázat két nyertese Jake Smiles: *1 link* és Garaczi

László: *MetaXa* című műve lett. Az *1 link* a Magvető Kiadó gondozásában könyvként is megjelent. (lsd. Nagy 2014:62)

Az *1 link* témája, ahogy kicsit a cím is utal rá, a digitális környezet, a virtuális valóság ihlette. A szerző váltogatja az egyes szám első és harmadik személyű szemszöveget, így narrátora és főszereplője a műnek. Ezek a váltások nincsenek külön jelölve és valószínűleg a tárgyi és virtuális világban való egyidejű jelenlétünket szimbolizálják. A művet színpadra is vitték, 2015-ben Budapesten mutatták be monodráma formájában. Az *1 link* meghatározó része a magyar online irodalomnak, mert online aktivitást biztosítottak a létrejöttében a közönségnek. Az álnéven részt vevő szerző később sem fedte fel kilétét. (lsd. Szűts 2016) Kritikák szerint hiába online pályázatra íródott, hagyományos regényként funkcionál.

Az álnéven írás nem újkeletű dolog, inkább egy romantikus hagyomány felelevenítése. De mivel ma az online világban sokkal könnyebb anonimitásban maradni és választott nevek mögé bújni, ez már egy többlettartalmat ad a regény témájából kifolyólag annak, hogy a szerző nem fedte fel magát. (lsd. Nagy 2014:63)

Egy másik jelentős magyar netregény létrejöttéhez a Magyar Nemzet biztosította a hátteret. A *Dúlalav - 100kezes netregény* az olvasók szeme láttára íródott hétről hétre a folyóirat weboldalon. Ez a mű is szerkesztői ellenőrzés után került mindig a nagyközönség elé. (lsd. Szűts 2013) Ez a pályázat inkább a fiatalabb korosztályt célozta meg és az alcíme félrevezethető lehet: A pályázóknak egy megadott történet kezdeményt kellett, hogy befejezzenek bármilyen műfajban, nem volt kötelező a próza. Elfogadtak képregényt, fényképet, festményt, forgatókönyvet, még SMS-t is. A legjobb beküldött történeti szálakat egy ismert író, Temesi Ferenc rakta össze egy történetté. (lsd. Nagy 2014)

A terasz.hu tudományos weboldalon is volt egy mára már nem frissülő naplófolyam, a "Trinapló": Itt hetente más-más három író/költő vezetett nyilvánosan interaktív naplót, amelyben reagáltak egymás bejegyzéseire és az olvasók visszajelzéseire is. (lsd. Józsa 2005) A honlapon részben még visszaolvashatóak ezek.

A netregények műfaja Magyarországon azóta sem örvend nagyobb népszerűségnek, nem is igazán vannak ilyen irányú pályázatok már. Viszont talán ez még a jövő zenéje

lesz, hogy a műfaj kivirágzik, hisz az egyéb eddigi technikai fejlődések vitathatatlanul a digitális tér felé terelik az irodalmat, mivel sok eddig ismeretlen új irányok rejlenek benne. A korábbi pályázatok jó irányt mutattak, mert lehetőséget adtak kezdő íróknak, hogy szélesebb körben megismerjék őket.

3. Online líra a közösségi oldalakon

2016-ban, a legnagyobb közösségi média felületén jött létre a következő mérföldkőnek számító esemény a magyar online irodalom színterén. Szabó T. Anna a Facebook oldalán tette közzé egy versét, amelyet Lackfi János 40. születésnapjára szánt. Erre válaszolt ugyanezen a felületen a címzett. Ezzel elindult egy egész "verslavina", amibe számos szerző becsatlakozott. A posztokat a #verslavina hashtag kötötte össze és ezen keresztül végig lehetett követni a hozzá tartozó összes művet. (lsd. Szűts 2016:51)

„A hashtag fogalom egy internetes címketípust, egy metaadatbejegyzést jelöl, amelyet elsősorban közösségi és mikroblogoldalakon használnak. [...] A hashtaget a kettőskereszt (#) jelnek a szó vagy szóközők nélkül írt kifejezés elé való beírásával lehet létrehozni. [...] A hashtagre való rákereséssel az összes, az egyazon közösségi oldalon található, a megadott címkével ellátott tartalom megjelenik.” (Veszelszki 2016:1)

A lavina végét a két kezdő szerző zárta le egy-egy verssel. (lsd. Szűts 2016:51) A szó szoros értelmében lavinaként söpört végig a Facebookon ez a versfolyam, összesen tizenhat szerző vett részt ebben az improvizációs asszociációfolyamban: Lackfi János, Szabó T. Anna, Acsai Roland, Botos Máté, Demény Péter, Györe Gabriella, Hartay Csaba, Jónás Tamás, László Noémi, Lázár Júlia, Kiss Judit Ágnes, Kun Árpád, Mesterházi Mónika, Mészöly Ágnes, Molnár Krisztina Rita, Tóth Krisztina. A versek témája a kezdőversekhez hasonlóan a 40 éves korról, férfiakról és nőkről, a nemi szerepekről szólt. Még ebben az évben, 2016-ban a Athenaeum Kiadó gondozásában nyomtatott kötetként is megjelentek a #verslavina alatt létrejött versek. (lsd. PIM 2016) Az alábbiakban következik a két kezdőverse a #verslavinának:

**SZABÓ T. ANNA: LACKFI JÁNOS 40.
SZÜLETÉSNAPJÁRA**

A férfi, ha negyven, még győzi erővel,
a férfi, ha negyven, a csúcsra kiáll,
a férfi, ha negyven, még jól bír a nővel,
még fess, ha nem alszik, és friss, ha piál.

A férfi, ha negyven, még állja a harcot,
és tiszta az inge, a homloka fény,
és ránca a sármja, ha nézik az arcot,
és lámpa van hű szive legközepén.

A férfi, ha negyven, az élete rendben,
még nem tököröszi, és nem kapuzár,
nem bízik a földi s az isteni kegyben,
mert vesz, aki áll és vesz, aki vár.

A férfi, ha negyven, már tudja a pályát,
és futja az útját, és hajtja magát,
s csak módjával szidja a más anyukáját,
ha úgy kezelik, mint az automatát.

A férfi, ha negyven, már önmaga szobra,
de érzi, ha vicces a szónoki póz,
és tudja, amit tud, s nem veri dobra,
a semmiben, csendben ringva hajóz.

A férfi, ha negyven, az élete játék,
és tétje a hit meg a hír meg a név,
de tiszta a sor, amíg tiszta a szándék,
a férfi, ha negyven, még fűti a hév.

**LACKFI JÁNOS: A NŐCI, HA NEGY-
VEN...**

A nőci, ha negyven, még gondos a sminkje,
a nőci, ha negyven, aligha riszál,
a nőci, ha negyven, már taxikat int le,
és áll körülötte az éjjeli bál.

A nőci, ha negyven, a ráncai szépek,
és lányos a lába, hisz fitneszeznek,

ügyel vonalak, színek egyvelegére,
és ötletes öltözetek övezik.

A nőci, ha negyven, még beste a teste,
a lánya kamasz, vele harcol erőst,
még könnyeden ébred, elalszik az este,
s útjára bocsátja a reggeli hőst.

A nőci, ha negyven, beszéde a pajzsa,
és rendezí vígan a környezetét,
már bomlik előtte jövő kusza rajza,
s múltjáról is egyre kitisztul a kép.

A nőci, ha negyven, biztos hely az űrben,
vevő a humorra, de el nem alél,
bár vágyai vannak, nem vágyik el innen,
nem húzza a csőbe a szoknyapecér.

A nőci, ha negyven, savanyíthat uborkát,
hümmögve idézed a gondolatát,
és összedob este egy isteni tortát,
és rendezí újra zilált csapatát.

A nőci, ha negyven, már támasz a bajban,
körötte pörögnek a lét körei,
és úgy megy az utcán, mint penge a vajban,
s nem bánja, ha medve, ki átöleli.

Forrás: Litera 2016

A könyv borítójának grafikájára stílszerűen a Facebookon lehetett szavazni. (lásd. 12. ábra) Amatőrök, kevésbé ismert szerzők is csatlakoztak azóta a versfolyamhoz. (ld. Origo 2016)

12. ábra: A #verslavina könyvborítója.

Forrás: Origo, 2016.

A #verslavina hashtag még ma is megtalálható Facebook, ha beírjuk ott a keresőbe, láthatjuk az összes, ezzel a hashtag-gel ellátott posztot. A Facebook egy közösségi oldal, ahol a szerzők, Szabó T. Anna és Lackfi János is folyamatos interakcióban van olvasóikkal. Természetesen a versfolyamra is rengeteg hozzászólás, reakció érkezett, ezzel is közelebb hozva a szerzőket és az olvasókat egymáshoz.

Az utóbbi 5 évben már az Instagram, a legnépszerűbb képmegosztó közösségi oldal is közvetítője lett a lírának. Előnye, hogy itt nem szükséges még a magánpublikáláshoz szükséges anyagi háttér sem, nincsenek se szerkesztők, se kritikusok. A siker csak azon

múlik, hogy mennyi embert tud követőként, kedvelőként, megosztóként bevonni egy szerző. Lényegében az lesz sikeres, aki "könnyen fogyasztható" tartalmat oszt meg. (lsd. Varga 2020) Az instaversek, mivel ez egy képmegosztó platform, képekre vannak írva, ezért rövidek, akár csak egy sorosak vagy egy mondatból állnak. Virágkorát élheti itt a haiku műfaja. Úgy hozzák vissza a költészetet a mindennapjainkba, hogy szinte észre sem vesszük. Ez már csak azért is fontos, mert ezt a platformot főleg a fiatalabb generációk használják. Pillanatversek ezek, amiket elolvas az ember és tovább görget. Ha ez nyomtatásban jelenne meg, elveszítené a pillanatszerűségét. (lsd. Raposa 2020) Az instaköltészet ezen tulajdonságai miatt nagyon megosztó a kritikusai között.

Az egyik oldalon túl egyszerűnek, sablonosnak látják őket, és megkérdőjelezzik az irodalmi értéküket. A másik oldalon viszont egyrészt kétségkívül népszerűsítik a költészetet, másrészt pedig úgy látják, hogy a költészet a technikával együtt változik és a fiatalabb generációt így lehet bevonni az irodalomban. Ráadásul az is inkább értékelendő, hogy a mai kamaszok már nem az asztalfióknak, hanem az online közösségnek írnak érzéseikről. (lsd. Varja 2018)

Az instaköltészet létjogosultságát mutatja, hogy 2018-ban az Egyesült Államokban a húsz legnagyobb példányszáman eladott verseskötetből tizenkettőt insta-költők jegyezték. Az instaköltészet azért is különleges, mert a szerző itt követőket gyűjt és szorosabb interakcióban van az olvasókkal. Ha egy ilyen költő eljut a művei nyomtatott megjelenítéséig, attól függetlenül, hogy elsőkötetes, sokkal nagyobb eladási számokra lehet számítani az online követői táborból kifolyólag.

Magyarországon több olyan sikeres instaköltő is van, akik emellett egyéb folyóiratokban is publikálnak és szakmai körökben is elismertek: például Simon Márton, Tóth Réka Ágnes, Kemény Gabriella. Önjelölt instaköltőkkel lassan már a magyar instafelhasználókból is Dunát lehetne rekeszteni, de itt is akadnak már több tízezer követővel rendelkező szerzők, például Tari Zsófia. (lsd. Reizinger 2019) Az ő véleményét meg is kérdeztük a 6. fejezetben olvasható interjú keretein belül.

Az Instagram közösségi képmegosztót tehát az utóbbi években fő profiljával, a képekkel ellentétben, vagyis inkább összehozva, meghódították az költők is. Ennek az is oka, hogy sokan felismerték, hogy így ingyen tehetnek ismertségre szert, amivel idővel pénzt

is kereshetnek. Ez az oldala is szemet szűrt már a kritikusoknak, akik szerint sokkal inkább egy gazdasági jelenségről van szó, mint az irodalom népszerűsítéséről.

Annyi biztos, hogy a közösségi oldalakon, főleg a Facebookon és az Instagramon egyre több a vers, és ha ez csak egy valakit közelebb hozott ez a klasszikus irodalomhoz, már megéri az online térbe emelni a műveket. A közösségi médiaplatformok egyre inkább a mindennapjaink részét képezik, ezért is fontos, hogy az irodalom is lépést tartson ezekkel a változásokkal.

4. Magyar hipertextes irodalom

A számítógép megjelenésével magyar szerzők, irodalmárok és kutatók érdeklődését is felkeltette a benne rejlő, irodalom számára is felhasználható sok új lehetőség. Habár ez a műfaj erősen alulreprezentált, hipertextes irodalmi alkotásokra is találhatunk magyar példát. Ezek közül két jelentős művet emelnék ki a következőkben.

Egy eredetileg nem hipertextes módszerrel, nem számítógépen készült, hanem nyomtatásban megjelent könyv Esterházy Pétertől a *Fuvarosok* (1983). A mű eredetileg egy kisregény, a címe a "fuvarosok" szó tájnyelvi változata. A történetet Zsófi, az egyik főszereplő szemszögéből olvashatjuk, ő az elmesélő. Beavatási mítosz és balladai jellegű történet az övé, tragikus elemekkel, a lány deflorációjáról szól. (lsd. Domján 2017) A könyv felépítését tekintve sok referencia és utalás van benne, amelyek könnyen átültethetők hipertextes közegbe, explicitté és könnyebben elérhetővé téve ezeket az intertextuális, azaz szövegek közötti utalásokat. (lsd. Józsa 2005) Ezt felismerve a József Attila Tudományegyetem Irodalomelméleti csoportja Szegeden megkísérelte Esterházy Péter: *Fuvarosok* című szövegének teljes multimédiás, hipertextes kiadását. Egy CD adathordozóra elkészítették a saját olvasatukat 1999-ben, amiben ők látták el a szöveget linkekkel. Egy komplett vezetett programot kapunk itt, ami ellát mindenféle egyéb külső és bennfentes információkkal a szövegbe ágyazva. (lsd. Szűts 2001)

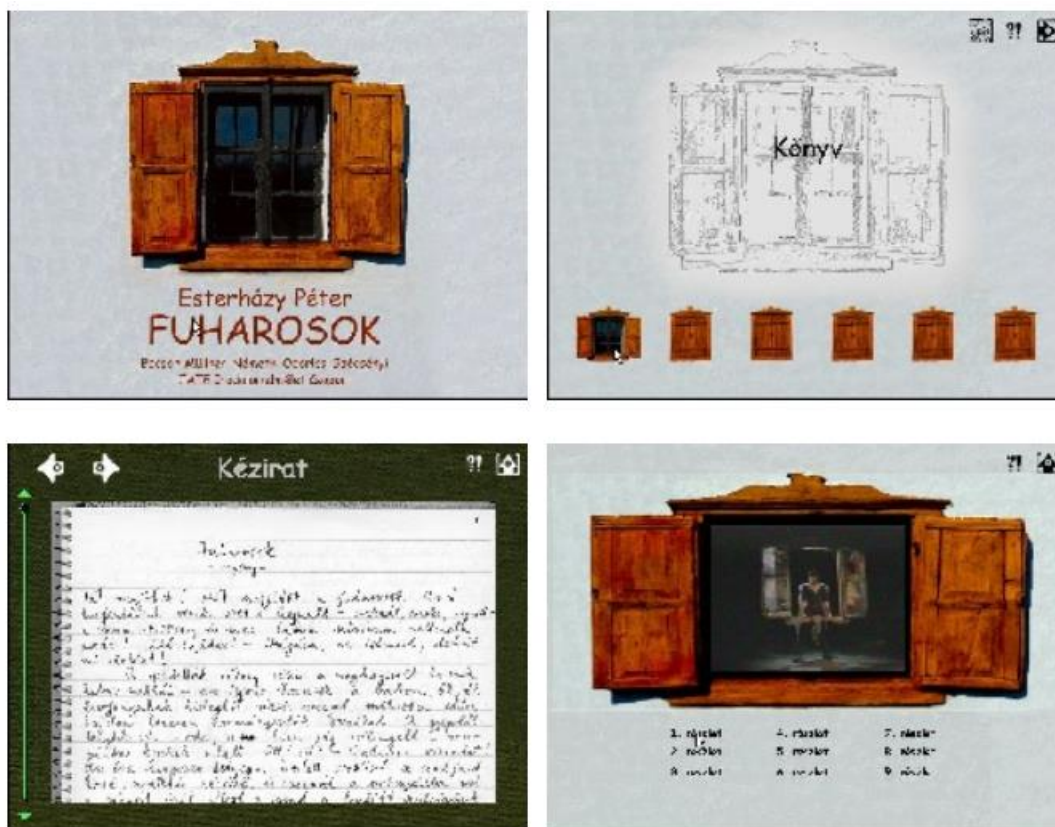
A *Fuvarosok* kötet hipertextes átdolgozásának két munkatársa, Müllner András és Bocskor Péter, úgy nyilatkoztak a "virtuális szimuláció" létrehozásáról, hogy ahol csak lehetett, megbontották a szöveg linearitását. A céljuk az volt, hogy egy multimédiális-interaktív közegben illusztráljanak különböző olvasatokat, egy "olvasógépet" hozzanak

létre. "Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az interpretáció mindig kudarcra utalt, utópikus gépiesítésének egy újabb példáját szolgáltatottuk." (Bocskor, Müllner 2006)

A CD-ROM kiadásának célközönsége az iskoláskorú fiatalok voltak. Mivel a könyv tele van kultúrtörténeti utalással, és a nyelvezete is archaikus, egy modern módszer segítségével kölcsönözve akarták elérhetővé tenni ezt az oktatás számára. Ezért hasonlítanak a jegyzetfüzetben lévő illusztrációk gyerekrajzokra és emiatt vannak mintafeladatok is, hogy segítsék az önálló vagy csoportos feldolgozását a műnek. (lsd. ebd) A CD tartalma rengeteg tanórába beépíthető elemet tartalmaz.

Mivel az írást a digitális szerzők linkekkel tűzdelték, az ő olvasatukat kapja a felhasználó. A multimédiás feldolgozás a vizualításra is figyelmet fordított. A nyitóképen hat fa ablakot láthatunk, amelyekre rá lehet kattintani. Az ablakoknak többletjelentése van. (lsd. Szűts 2001) Ezek az ablakok egyrészt a Windows (angolul ablakok) operációs rendszerre való utalások, másrészt a szöveg kontextusát is szimbolizálják. (Bocskor, Müllner 2006) Az első ablakra kattintva jutunk el Esterházy szövegéhez hipertextként és alatta 8 további ikon jelenik meg. Ezek a következők:

1. Esterházy-ikon - Itt Esterházy egyéb szövegeiből, interjúiból találhatóak idézetek.
2. Vendégszöveg-ikon - Itt a *Fuهارosokhoz* kapcsolódó egyéb szövegek vannak belinkelve.
3. Kritika-ikon - Értelemszerűen itt *Fuهارosokról* szóló kritikákat olvashatunk.
4. Lexikon-ikon: Szó- és fogalommagyarázat.
5. *Fuهارosok* - ikon: Ez a műben található motívumok gyűjteményét tartalmazza.
6. Margó- ikon: Itt előre elkészített jegyzetek, rajzok vannak a szöveghez.
7. Felolvasás-ikon: - Itt Galkó Balázs színművész felolvasását hallgathatja az olvasó. Ez az opció úgy is elérhető, ha az egérrel a szövegre megyünk, az átalakul fülhallgatóvá, amivel egy kattintással bárhol elindítható a felolvasás.
8. Jegyzetfüzet-ikon: Van lehetőség az olvasónak saját jegyzeteket is hozzáadni, ezek azonban csak a saját példányukon lesznek láthatóak. Közvetlenül a szövegben lehet elhelyezni ezeket a megjegyzéseket. "Ez a mesterek klónozó műhelye, itt készíthető el a saját olvasat." (lsd. Szűts 2001) Ezáltal mindenki individualizálhatja a CD-jét és ezzel emeli eszmei értékét.

13. ábra: Fuharosok program példaoldalak.

Forrás: Bocskor, Müllner 2006

A kezdőlapon további ablakok vannak, amelyekben megtekinthető a könyv kézirata (13. ábra, bal alsó kép), első kiadásának megfelelően tördelt szöveg, valamint különböző nyelvű fordítások. De van itt képgaléria is, a szerzővel és a regénnyel kapcsolatos képekkel, egy tartalomjegyzék és egy videó is (13. ábra, jobb alsó kép). A videón Igó Éva főszereplésében egy monodráma látható a mű szövegéből. Ez a videó sok interpretációs lehetőséget nyújt, akár egy tanórán is feldolgozható. (Isd. Bocskor, Müllner 2006)

Sajnos online nem elérhető ez a CD-ROM-ra készített program, így csak más szerzők leírásaiból és a 13. ábrán látható képek alapján nyerhettem betekintést ebbe a hipermédiás feldolgozásba. Ez a feldolgozás példaértékűen mutatja be, hogy a digitális technika vívmányaival ötvözve mennyi hozzátartozó információt lehet összekötni egy klasszikus irodalmi alkotással.

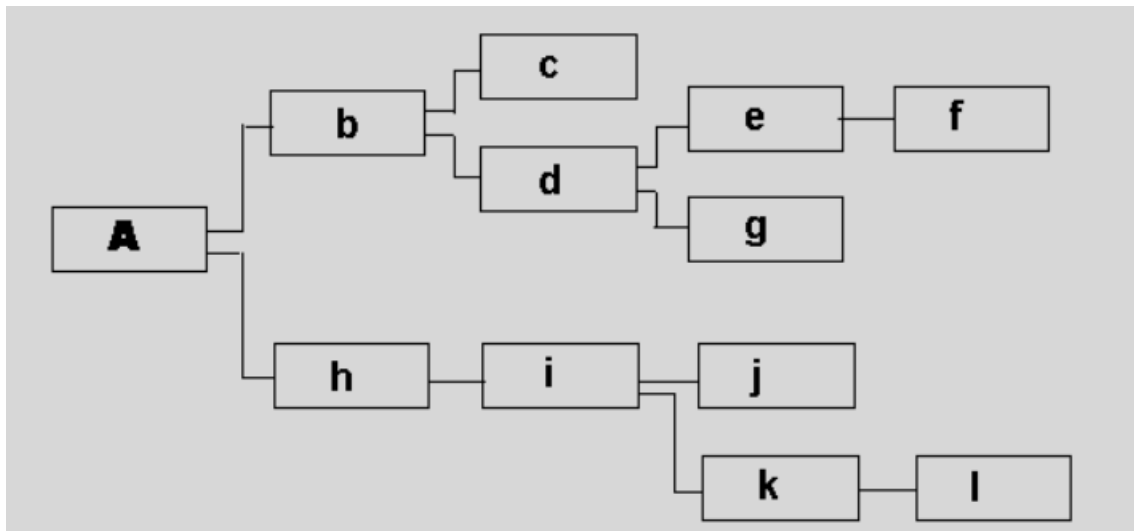
A hipertext-szépirodalom legtöbbször említett magyar képviselője a *Gólem* című regény Farkas Pétertől. A mű alcíme magába foglalja a felépítését, ami egyben a különlegesség-

gét adja: "*hiperiodikus közlések*". A mű 1996-2005 között folyamatosan bővülő és alakuló hipertextes esszégyűjtemény, regényesszének is nevezhető. Nyilvánosan íródott az interneten és lényege, hogy mivel egy hipertext, a szöveg egy térbeli hálózatot alkot. A szövegtestben bármelyik tetszőleges pont minden másik pontjával összeköthető. Ez csak számítógépes programon belül lehetséges, ez tud hiperlinkeket értelmezni és a szöveg hálózatán belüli szabad mozgást lehetővé tenni, itt volt írható és olvasható ez a mű teljes valójában. (Ild. Farkas 1997-2005) A mű ma is elérhető online: <https://interment.de/golem/> oldalon.

Farkas Péter *Gólem*je nem vonta be az olvasót a mű létrehozásába, de a hipertextualitás minden lehetőségét kiaknáztta. A mű pontjai egy laza térbeli hálózattá vannak összekötve, így az olvasó teljesen szabadon mozoghat a szövegben. A kezdőlapon a szerző egy részletes használati utasítást ad az alkotás kezelésével kapcsolatban. Egy nem kötelező, de ajánlott sorrendet sorakoztat fel, ahogy az olvasónak szerinte érdemes orientálódnia a szövegen belül. (Ild. Szűts 2013) A *Gólem* szövege nem egy hagyományos szöveg, hanem szövegmezők hálózatának szövete, amiket linkeként funkcionáló fogalmak kötnek össze. A cím arra utal, hogy a szerző a jövőbeli szövegeket lezárhatatlanoknak, gólemszerűen növekedőnek képzei. A *Gólem* ugyanis a zsidó mitológia szerint egy agyagból készült lény, amelyet életre lehet kelteni, ha a homlokára írják, hogy "igazság" (héberül: emeth). Onnantól pedig, hogy életre kelt, növekedni kezd és egészen addig nő, amíg a rá írt szó első betűjét le nem törlik és marad a "meth", azaz héberül halott. (Ild. Pethes 2000)

A *Bevezető* című oldalon részletes magyarázatot találunk a mű működésével kapcsolatban és ajánlásokat, hogy milyen sorrendben olvassuk el a fejezeteket és haladjunk a linkekkel. Az alábbi ábra (14. ábra) egy olvasási sorrendet ábrázol, a betűvel jelölt négyzetek passzusokat jelölnek. A passzusok, és az azokon belüli gondolatmenetek ugyanis linkekkel vannak összekötve, ezek segítségével jutunk el egyik passzustól a másikig. Az internet világában megszokott módon a linkeként funkcionáló kulcsszavak kattinthatóak, kék színűek és alá vannak húzva. A mű összesen 700 passzusból áll és ezek 5974 linket tartalmaznak. (Ild. Farkas 1997-2005) A weboldalon van egy fő képernyő közepén, fent egy fekete menüsor és bal oldalon egy "Síkháló" gyorsmenü, egy szűkebb, kisebb képernyő. Ha valamelyik menüpontra vagy linkre rákattintunk, az a főképernyőn jelenik meg közepén. Ha a fekete menüből választunk, egy új weblap jelenik meg, a bal

oldali menü pedig az új lapban megváltozik, az segít az új lapon belüli tájékozódásban, itt sorban kapcsolószavak/linkek vannak, amiket érdemes sorban követni, de nem kötelező. A mű szerkezetének vizuális megértésére készült egy "Kapcsolási rajz" nevű dokumentum, amely a szöveg hálójának grafikus ábrázolása. Egy mindmapre hasonlító kép ez, de túl nagy és szerteágazó ahhoz, hogy itt képi ábrával is szemléltessük. (lsd. ebd.)

14. ábra: A Gólem linkjeinek javasolt olvasási sorrendje.

Forrás: Farkas 1997-2004

A szöveget gyakorlatilag bárhonnan elkezdhetjük olvasni, be tudunk kapcsolódni, egy se eleje-se vége szöttes közepén landolunk. A *Gólem* szövegeiben egy M. Klein író gondolatait olvashatjuk, aki egy regényen dolgozik, de a szövegeknek sosem akar vége lenni. A szövegrészletek naplóbejegyzésszerűek, a szerző narrálja a vele történeteket, belső gondolatai és külső történések, leírások, párbeszéddek is szerepelnek, ezek nincsenek külön tagolva.

Farkas Péter a *Gólem* egy részét adaptálta, lineáris szöveggé formálva megjelent könyv formájában 2004-ben a Magvető Kiadó gondozásában, *Törlesztés* címmel, *Kivezetés a Gólemből* alcímmel. (lsd. Szkárosi 2008) A hálózati módszeres olvasással először találkozó olvasónak elsöre ijesztő lehet a szöveg nem-lineáris volta, de ha megőrzi nyitottságát az újdonságra, elfogadja és megszokja ezt a szerkezetet, izgalmas olvasási élményben lesz része. A már említett szerkezeti rajz segítségével nyomon lehet követni,

melyik passzussal találkoztunk már. A *Gólem*hez hasonló volumenű hipertextes irodalmi mű azóta sem keletkezett a magyar irodalom horizontján.

A kiemelt két példa még csak töredéke a hipertext formátumban rejlő, irodalmi közlésre is használható lehetőségek közül. Remélhetőleg a jövőben egyre több vállalkozó szellemű alkotó fog ezekkel a lehetőségekkel kísérletezni.

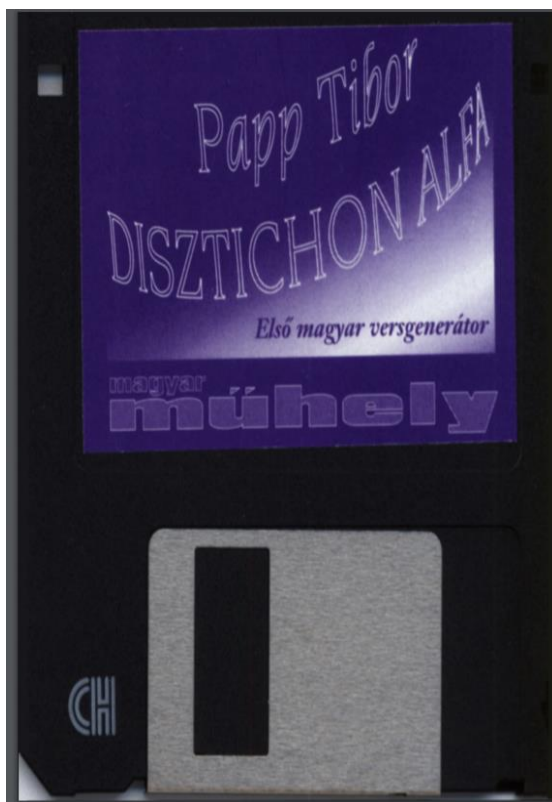
5. Versgenerátorok

Magyarországon elég korán felismerték, hogy a számítógép megjelenése új távlatokat nyit a szövegeneráló elképzeléseknek, mivel itt bizonyos matematikai, kombinatorikus folyamatokat gyorsan le lehet bonyolítani és megjeleníteni képernyőn.

A Magyar Műhely találkozásán került bemutatásra az első magyar szövegenerátor, amelyet kreatív célzattal készített Tubák Csaba *Elektronikus játék és segédeszköz íróembereknek* címmel. Ez a program irodalmi nyersanyagot "szállított", amibe a szerző a generálás közbe is belenyúlhat különböző nyelvtani szabályok miatt, és utómunkára is szükség van, hogy teljes értékű irodalmi mű keletkezessen. (lsd. Papp 1994: 20k)

A szövegenerátorokon belül szinte adta magát egy versgenerátor programozása, mivel egy vers kötöttebb szerkezetű, ezáltal könnyebb átvinni egy számítógépes programba.

Nagy jelentőségű a magyar digitális irodalom horizontján Papp Tibor versgenerátora, a *Disztichon Alfa*, alcím: *Első magyar automatikus versgenerátor*. Párizsban publikálták 1994-ben. Mivel a magyar nem indoeurópai nyelv, ezért nagyon bonyolult programozástechnikához volt szükség, egy ilyen digitális kombinatorikus rendszer elkészítéséhez. A kiadvány egy könyvből és annak hátoldalához erősített mágneses lemezből állt. A program maga csak a lemezen volt, a könyv tartalma a program magyarázatát és néhány, a program által generált disztichonokat mutatott be. (lsd. Petőfi 1995) Az 15. ábrán látható a merevlemez megjelenése egy szkennelt fotón, ami a hozzá mellékelt könyvből származik. Manapság már azonban a legtöbb számítógép és laptop nem rendelkezik olyan olvasóval, ahova egy ilyen mágneses adathordozót be lehetne rakni és elérni a tartalmát.

15. ábra: Papp Tibor: Disztichon Alfa mágneses lemez.

Forrás: Papp 1994:3

De mi is az a disztichon, ami a címben is szerepel? A disztichon egy párvers, összesen két sorból áll. Az időmértékes verselés egy kötöttebb fajtája. Az időmértékes verselés legkisebb egysége a versláb, ami egy rövid és/vagy hosszú szótagokból álló egység. A kiejtés időtartamának alapegysége a "mora", egy rövid szótag kiejtése egy mora, elemzési képletben jele: $\cup$. A hosszú szótag pedig két mora és jele: $-$. A verslábakat az alapján, hogy milyen sorrendben és hány morás rövid és hosszú szótagokból állnak, kategorizálják. (lsd. Sz.n. 2003:26)

A disztichon neve a görög nyelvből származik, szó szerint kétsoros-t jelent. A két sornak kötött szerkezete van. Az első sor mindig egy hexameter (görögül hexa=hat, metron=mérték). A szám a versláb számát jelöli, a mérték pedig az egyes szótagok váltakozó és kötött sorrendjére, a különböző időtartamokra utal. A második sor pedig egy pentameter (görögül penta=öt). (lsd. Nádasdy 2005) A hexameter négymorás verslábakból állhat, vagy egy hosszú és két rövid szótagból álló daktilus ($- \cup \cup$) nevű verslábból, vagy két hosszú szótagból álló spondeus ($--$) nevű verslábból. További kikötés, hogy az 5. versláb mindig daktilus, a 6. mindig spondeus kell, hogy legyen. A pentameter neve

szerint 5 verslábból áll, de igazából hatból, amelyben a 3. és a 6. versláb csonka (jele: v). Csak daktilus verslábak alkotják. (lsd. Sz.n. 2003:27-28)

Ha skandálva, dallamos kiejtéssel, ritmikusan betartva a hosszú és a rövid magánhangzóknak megfelelő rövid és hosszú ütemeket olvassuk hangosan a sorokat, érzékelhető a legjobban a disztichon lényege. Hogy jobban szemléltessük ezt a kötött formát, vegyünk példának egy disztichont a Papp Tibor versgenerátorából, amelyet egyébként a program számozva jelentet meg a képernyőn, és közülük néhányat Papp publikált a lemezhez mellékelte könyvben:

7320. disztichon

Durva szöveg nehezíti a versek játszi igéjét.

– U U – U U – U U – – – U U – –

Szétzúzott cserepek - fájók, súlytalanok.

– – – U U v – – – U U – v

Forrás: szöveg: Papp 1994:50, saját elemzés.

Ahogy a képleteken látható, teljesülnek a disztichon párvers szerkezetére, verslábjaira vonatkozó elvárások. Ez alapján, ha belegondolunk, Papp hatalmas munkát végzett a generátor fejlesztésekor, hogy ezek a szempontok teljesüljenek minden egyes generált sorban és mellé még értelmes, magvas gondolatokat is szállítsanak, irodalmi esztétikumot és értéket is képviseljenek. A szerző így írt erről:

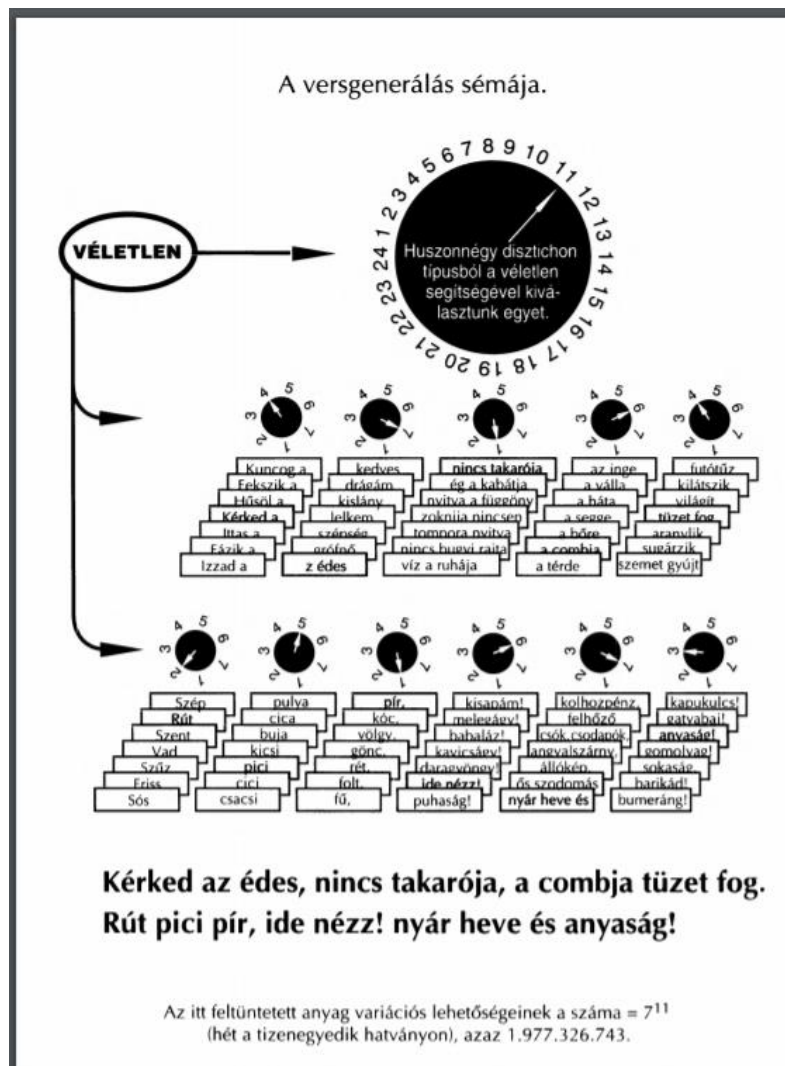
„Disztichon Alfa programját azzal a szándékkal alkottam meg, hogy minden esetben (kivételet nélkül minden esetben) teljes jogú, általam elfogadható, sőt, irodalmi ízlésem minden szempontból kielégítő, mai mércével mérve értékesnek minősíthető és esztétikailag kornak megfelelő verset generáljon.” (Papp 1994:23)

Az épp a képernyőn megjelent mű tehát klasszikus formájú, elemezhető, teljes értékű irodalmi mű. A lemezhez tartozó, csaknem 90 oldalas könyv részletesen beszámol a versgenerátor mögött rejlő elméleti, technikai háttérrel, a program használatáról és ma-

gyarázatok nyújt a program elkészítése körüli gondolatokról, egyenesen a szerzőtől. Főként ebből a forrásból táplálkozik ez a fejezet részlet is. Többek között szó van a generátor ötletéről is, ami abból indult, hogy a szerző felismerte a helyettesíthetőséget ebben a kötött versalakban. Miszerint akár már egy szó kicserélésével egy új művet kaphatunk. Ebből a felismerésből jutott el odáig, hogy egy olyan programot hozzon létre, amely automatikusan megtölti a versforma szerinti üres mondatszerkezetet szavakkal. (lsd. Papp 1994:24)

A program Apple Macintosh számítógéphez készült és automatikusan magyar disztichon versek hozhatóak létre vele, amelyeket irodalmi és esztétikai szempontból teljesértékűnek tekinthetünk. (lsd. Papp 1994:7) Ahogy a lemezhez mellékelt könyvben a szerző, Papp leírja, a lemez 24 üres disztichonszerkezetet tartalmaz, amelyek közül, ha egyet kiválasztott a program, feltölti a hozzá tartozó szógyűjteményből az üres szerkezetet véletlenszerűen. Az ily módon generált vers végül megjelenik a képernyőn, majd a program egy kis idő elteltével automatikusan újakezdi a versgenerálási műveletet. (lsd. Papp 1994:12)

Az 16. ábra mutatja a versgenerátor működési alapelvét, sémáját, hogyan választódnak ki a huszonnégy szerkezeti típusból egy, majd mind a két sor összesen tizenegy (öt+hat) egységeinél hétféle lehetőség van a sorok összerakásához, így összesen egy szerkezeten belül $7^{11} = 1\,997\,326\,743$ variációs lehetőség van a programban.

16. ábra: A Disztichon Alfa versgenerátor szerkezeti alapja.

Forrás: Papp 1994: 26

Érdekes, hogy tudatosan nincs lehetőség a kreált vers kinyomtatására, mert ezen műveknek az alkotó szerint a képernyő lehet csak a hordozója. (lsd. Papp 1994:12) A program szinte önműködő, egy kezdőlap után magától generálódnak a párversek és tűnnek el a képernyőről. De az olvasó megállíthatja ezt a folyamatot, egy stop gomb van a képernyőn, valamint egy beállítás, hogy gyorsabban, vagy lassabban következzenek egymás után a versek.

Papp sok kérdést felvet a verseinek irodalmi minőségéről, a szerző és az olvasó szerepéről is. Ő alkotójának érzi magát az összes, a program által létrehozott műnek, még ha ő maga csak töredéküket olvashatja is. Ennek ellenére ő táplálta be a programba az összes

lehetséges szót, szöszedetet, ő hozta létre a szavakkal feltöltendő disztichon különböző típusainak alapszerkezeteit. Ha minden egyes lehetséges versét végig akarnánk olvasni a programnak, 8 millió évet venne igénybe. De Papp emellett elismeri az olvasó többleti szerepét, alkotói szintre emelését. Azzal érvel, hogy valószínűleg azt a verset, amelyiket az épp aktuális olvasó a képernyőn elolvas, csak ő olvashatja ebben a formában. Így nélküle, az ő kattintása nélkül nem jöhetett volna létre az épp adott vers látható formában. (lsd. Papp 1994:13) Papp leszögezi, hogy a program és a mű elválaszthatatlanok. (lsd. Papp 1994:31) Mivel a program csak azért lett létrehozva, hogy a bele programozott szöveggyűjteményből a beletáplált szerkezeti egységeknek megfelelően működjön. Tehát csak erre az egy funkcióra alkalmas, a mű a program által kelhet életre és a program nem jöhetett volna létre a mű létrehozásának célja nélkül. (lsd. ebd.) Ebből is következik, hogy a digitálisan, számítógép segítségével létrehozott irodalom már nem csak műszerző-olvasó hármából áll össze, hanem negyedik tényezőként a számítógép is elhanyagolhatatlanul jelen van. Papp a könyv végén irodalomelméleti kérdéseket feszeget a saját művén keresztül. Felteszi a kérdést, hogy hol a mű? Önálló mű-e az a disztichon, ami csak fél percig látható a képernyőn, aztán eltűnik? Ha igen, akkor elfogadható-e, hogy ő mint szerző, az összes, a programmal előállítható disztichon szerzője és ezzel nagyobb életmű tulajdonosa, mint az egész eddigi magyar irodalom összes képviselője? (lsd. Papp 1994:38) Válaszokat nem kínál, kérdéseivel akarja ösztönözni a jövőbeli kutatásokat.

A *Disztichon Alfa* önmagában is egy zseniális találmány volt, a magyar digitális líra etalonja a mai napig. A hozzá tartozó kísérő könyvvel kiegészülve pedig betekintést kapunk a szerző gondolkodásmódjáról, munkásságáról és a versgenerátorok történetéről, a saját versgenerátorának reflexiójáról is. Azáltal, hogy ő maga is felteszi a kérdést, hogy itt mi a mű, nem csak saját alkotói módszeréről reflektál, hanem „a mű saját(os) esztétikai paradigmáját is meg kívánja teremteni” – írta rövid kritikájában Sörös Zsolt 1994-ben a *Vigilia* folyóirat *Szemle* rovatában. (lsd. Sörös 1994:877) Itt tehát egy merőben új műfajról volt szó, ami felborította az eddigi klasszikus irodalomhoz kapcsolódó paradigmákat, már onnantól kezdve, hogy az itt megjelenő művek nem kézzelfogható, papír formátumúak és nem is céljuk ez.

A későbbi technikai fejlődésnek köszönhetően már olyan egyszerű egy versgenerátor létrehozása, hogy elveszítette magas irodalmi értékét. Ma már megjelölt szerző nélküli

versgenerátorokat találhatunk pár kattintással magyar nyelven is. A magyar számítógépes irodalmi formátumok és példák mind egy újfajta értelmezést adnak az irodalomnak, beillesztve a kor technikai fejlődési folyamatába. A bemutatott példák bizonyítják, hogy az irodalom tovább tud létezni a virtuális közegbe emelve is és ez még csak a kezdete az újfajta irodalmi időszak, az elektronikus irodalom útjának.

4. Szakértői interjúk a digitális magyar irodalomról és jövőjéről

Az elektronikus, online tér alig harminc éves létezése még csak a kezdete egy kibontakozó új időszámításnak az irodalomra nézve is. Azért, hogy a digitalizáció közvetlen hatásait közelebbről be tudjam mutatni, szükségét éreztem a szekunder irodalmon túl, első kézből való adatok gyűjtését is. Ennek érdekében az irodalomhoz kapcsolódó szegmensekben kérdeztem meg tevékenykedő személyeket. Ők saját tevékenységükből kifolyólag közvetlenül érintettek a digitalizáció irodalomra gyakorolt hatásaiban, ezért saját területük szakértőnek tekinthetők. Sajnos a jelen világhátrány által befolyásolta bizonytalan helyzetben nem kerülhetett sor személyes interjúkra, a megkérdezetteket online értem el és itt küldték el nekem válaszaikat a kiküldött kérdőívekre. Válaszaik segítségével betekintést kaphattam egy közvetlenebb szinten a digitalizáció egyénileg érezhető hatásairól és jövőbeli irányokról. A következő fejezetben részben szó szerint, részben csak összefoglalva prezentálom a leírt tapasztalatokat és a belőlük levonható következtetéseket. A teljes kérdőíveket mellékletben csatolom a dolgozathoz. (106. oldal) Amennyiben az külön nincs feltüntetve, az idézetek ebben a fejezetben a kérdőívekből származnak. Természetesen mivel csak három interjú készült, ez nem egy reprezentatív kutatás. Ennek ellenére izgalmas részleteket nyújt az irodalom aktuális és várható változásairól a digitalizáció által formált közegben. A három kiválasztott szegmens, amelyből kiemeltem az alanyokat, a könyvnyomtatás és kiadás, valamint az irodalmi szerzői tevékenység részben vagy teljesen az online térben.

A megkérdezettek csak részben kapták meg ugyanazt a kérdéssort, részben pedig egyéni, a tevékenységükre szabott kérdéseket kaptak. Először is megkértem az interjúalanyokat, hogy mutassák be magukat és hogy milyen kötődésük van az irodalomhoz.

Az első megkérdezett Tar Sophie, az *Egysorosok* Instagram oldal szerzője, aki 2016 óta osztja meg a képmegosztó platformon írásait. Mára több, mint 22 ezer követője van Instagramon, és még ennél is több, 24 ezer Facebookon. Írásaival célja a magyar nyelv páratlan szépségének bemutatása és a rohanó világra reflektálva elgondolkodtató, rövid verssorok alkotása, valamint megosztása képi formában.

Második interjúalanyom Fodor Janka prózaíró volt, aki 2013 óta publikál tárcákat és novellákat, elsősorban a *Jelenkor* folyóiratban, de más nyelvekre is fordították már le

egy-
es írásait. Az írásai digitálisan és nyomtatásban is megjelennek. 2020-ban Móricz-Zsigmond irodalmi ösztöndíjas lett.

Harmadikként Boda László, a szombathelyi B.K.L. Kiadó tulajdonosa, vezetője és szerkesztője válaszolt a kérdéseimre. A kiadó 1995 óta működik, Magyarországon kevés vidéki kiadó közül az egyik.

A szakdolgozat tematikáját követve a szerzői jogokról kérdeztem mindhárom interjúalanyt. Fodor Janka eléggé védettnek érzi műveit az online térben is és szerinte nyomtatott irodalmat is ugyanúgy lehet illegálisan sokszorosítani, mint a nem nyomtatottat. Ami az Instagramon való publikálást illeti, Tar Sophie-tól megtudtam, hogy az ezen a platformon közzétett képek szerzői jogai automatikusan az oldal kezébe kerülnek, így védik azokat. Boda László kiadójánál pedig kétféle eljárást alkalmaznak: az egyik, hogy egyösszegben megvásárolják a kiadási jogokat a szerzőtől. A másik, egyre kevésbé alkalmazott módszer, az eladott példányszámokhoz kötött bevételi hányados kifizetése. Ezt adminisztrációs bonyolultsága miatt használják kevésbé. Egyikőjük sem számolt be szerzői jogi problémákról tapasztalataik szerint védett keretek között vannak. Természetesen ehhez hozzájárul az is, hogy Fodor publikációi a folyóirat által védettek, Boda kiadója főként a legegyszerűbb és legtisztább módszert alkalmazza elsősorban, Tar Sophie műveit pedig az Instagram biztosítja jogilag. Tehát mindhárom megkérdezett valamilyen már bevált rendszeren belül tevékenykedik.

A két szerző kérdőíve sokban hasonlít egymásra, őket főként az online publikálással kapcsolatban kérdeztem, elsőként a szerzői és olvasói megváltozott szerepekről a digitalizáció megjelenése óta. Tar Sophie számára a legszembeütőbb változás, amit ő tapasztal, az a szerepek közvetlenebb kapcsolata. Ez a közösségi oldalak tulajdonságaiból fakad, ahol a szerző a posztolt műre rögtön visszajelzést kap az olvasóktól. A szerző reakciókat kaphat komment formájában vagy akár privát üzenetekben is. Sophie is rengeteg üzenetet, pozitív visszajelzést kap, ami elmondása szerint sok energiát ad neki, de hátránya ezeknek, hogy nem tud mindenkinek válaszolni. Fodor Janka is hasonlóképpen vélekedik: a digitalizáció óta a szerző elérhetőbb, akár online beszélgetések, interjúk kapcsán is. Viszont általánosságban véve úgy hiszi, hogy a változás a szerepekben a digitalizáció előtti időkhöz képest nem drasztikus. „Az olvasó szerepe továbbra is a befogadás, a szerző szerepe pedig az alkotás.” Ezekben valóban nincs változás, inkább az alkotási és befogadási folyamatnak körülményeit módosította az új médium, a számító-

gép. Az online jelenlét pedig mindkét szerző szemszögéből az elérhetőséget, a közvetlenebb és szorosabb interakciót hozta meg az olvasókkal. Fodor így foglalta ezt össze: „A szerző – kivéve, ha tudatosan ezt választja – már nem elérhetetlen.”

Az online térben való publikálás előnyeit és hátrányait a következőképpen látják a szerzők: Tar Sophie számára az online tér „instant jelenlétet” ad, azaz a világ bármely pontjáról való folyamatos jelenlétet biztosít, így bárholnán kapcsolatba lehet lépni a követőkkel/olvasókkal. Fodor Janka más előnyöket említ, például, hogy az online térben egyszerre több olvasóhoz jut el a szöveg és mivel megosztható, azaz tovább küldhető és linkelhető, könnyebben is terjed. Ebben lát azonban egy hátrányt is, mégpedig, hogy a mű pont a gyors és könnyű terjedés miatt „súlytalanná válhat”. De kiemeli, hogy egy minőségi folyóiratban való publikálás nyomtatott és digitális formában is sikerélmény számára. Egy folyóiraton belüli írás mindenképp bizonyos minőséget biztosít, a súlytalanság veszélyét csökkenti, annak ellenhat.

Tar hátrányként azt említi egyrészt, hogy sokan az Instagram platformon közölt verseket és irodalmi tartalmakat nem értékelik vagy tisztelik eléggé. Ez részben meg is alapozott, hiszen mivel bárki publikálhat itt, nehéz a minőséget biztosítani. Tar így fogalmaz: „rengeteg a rossz, méltatlan tartalom, nagyon meg kell válogatni, hogy kire szánunk időt, kit követünk”. Mindketten hátránynak látják tehát, hogy az online térben sokkal több a minőségileg megkérdőjelezhető tartalom. Itt nincsenek olyan szűrők, mint a nyomtatott kiadás esetében, mint a kiadó vagy a szerkesztő.

A jelenlegi magyar online irodalmi helyzetre reflektálva Tar Sophie szüksézáván nyilvánít véleeményt, felzárkózónak tartja az angolhoz képest és úgy látja, hogy mivel rengeteg a magyar tehetség, a jövőbeli magyar helyzet még fényesebb lesz. Fodor Janka érdekesnek és változatosnak látja az aktuális helyzetet. Továbbá kiemeli a folyóiratokat.

„Amennyire követem, a legtöbb nyomtatott folyóirat igyekszik tartani a lépést, és a szövegek digitalizálásán túl interjúkat, beszélgetéseket, sőt konferenciákon készült felvételeket is közölnek.”

Ami pedig az online irodalom jövőjét illeti mind általánosságban, mind Magyarországon, Fodor szerint alapvetően jó úton halad, csak el kell kerülni a minőségi felhígulást. Konkrét fejlődési irányt nem nevezett meg, igyekszik lépést tartani azzal, ahol most tart.

Tar szerint is jó irányba tart az online irodalom, erre bizonyítékként említi, hogy a társadalom kezdi felfedezni, hogy a közösségi médiafelületek a kultúrára nem csak rombolóan hathatnak, hanem pozitívan is. De felhívja a figyelmet arra, hogy itt is fontos a mérték: „Érték mérték”. Az online irodalom fejlődési irányára vonatkozóan Tar tesz néhány javaslatot. Itt a következő generációra gondol, akik már az online világba fognak felnőni. Számukra fontos lenne irodalmi témájú alkalmazások, akár játékok fejlesztése, - mondja. Továbbá, hogy általános iskolától fogva érdemes lenne a diákok megismertetése az online irodalommal, párbeszédet folytatni velük és buzdítani őket minőségi online irodalmi oldalak követésére és online szerzők olvasására.

Már csak a rohamosan fejlődő és bővülő tartalmak miatt is lényeges lenne a következő generáció számára biztosítani az ezirányú informálást, hogy el tudjanak igazodni a nagy információhalmazban. Valamint valószínűleg a Tar által javasolt edukációs neveléssel is lehetne segíteni a minőségi tartalmak fenntartásán.

Specifikusan az instaköltészet képviselőjét, Tar Sophie-t kérdeztem az instaköltészet műfaját övező kritikus szemléletről, annak irodalmi értékéről. Szerinte főleg olyanok szkeptikusak e téren, akik nem próbálták ki. Konkrét példaként említi egy magyar költőt, aki korábban bírálta az ő Instagramon zajló működését, majd azóta maga is felfuttatott egy Instagram profilt saját alkotásaival, ami szintén nagy sikernek örvend. Az instaköltészetben Tar nagy jövőt lát, amiből akár meg is lehet élni, és szerinte ez mindenképp jó dolog. Ahogy már említve lett, a közösségi oldalakon azonban fennáll a veszélye annak, hogy nem feltétlenül az lesz sikeres és szerez sok követőt magának, aki irodalmilag is minőségi munkát végez. Inkább, aki könnyebben befogadható. Ez a kettő azonban sokszor együtt jár, ezért nehéz megítélni, hogy a mennyiség mikor megy a minőség rovására. Ehhez fel kellene térképezni a jelenlegi ilyen irányú tartalomgyártókat és megvizsgálni a számokat és az irodalmi produktumaikat. Ez azonban hatalmas kutatást venne igénybe és a folyamatosan megjelenő új tartalomgyártók miatt egy nehéz vállalkozás lenne.

A folyóiratokról kérdeztem még Fodor Jankát. A *Jelenkor* nyomtatásban és online is létezik, utóbbin belül van saját weboldala és közösségi médiafelületeken is jelen van. Ebben Fodor elsősorban előnyt lát, főleg mert így szélesebb közönséghez és a fiatalabb generációhoz is eljut a tartalom. Továbbá kiemeli, hogy az online tér lehetővé teszi a szövegekre való reakciót és az arról való párbeszédet. Itt megjegyzi, hogy ennél kriti-

záltni lehet, hogy a közösségi médiában folytatott párbeszédnek nem olyan színvonalúak, mint például egy könyvbemutatón lennének, de Fodor szerint ez nem feltétlen rosszabb vagy jobb, csak más. Továbbá azért is tartja fontosnak az online, ingyenesen elérhető szövegeket, mert azok a széles elérhetőség miatt „hozzájárulnak egy társadalom általános szellemi állapotához”. Valamint felhívja a figyelmet arra, hogy a folyóiratok támogatása azért fontos, mert azok az olvasók általi bevételekből tudják megfizetni szerzőiket. Ezt mondja Fodor a folyóiratok jövőjéről is, sok múlik a támogatottságukon, hiszen a fenntartás végső soron anyagi bevételekhez kötött. De alapvetően pozitív jövőképe van, egy támogató, motiváló szerzői és olvasói közösség.

A szélesebb körű elérhetőség következtében érthető, hogy hígul az olvasói réteg, az irodalomról szóló párbeszédnek nem lehet határt szabni, főleg az interneten keresztül. Az irodalmi folyóiratok online jelenléte fontos a mai világban, a közösség pedig, aki követi őket valószínűleg támogatná is őket, ha kommunikálják, hogy a fennmaradásuk múlik rajta.

További téma volt a könyvnyomtatás és kiadás, amelyről részletesebben Boda Lászlót kérdeztem, azonban mindhárom szerző válaszolt azonban, hogy szerintük milyen hatással volt a könyvkiadásra a digitalizáció megjelenése.

Fodor Janka pozitív hatást lát ezen a területen. Általánosságban véve a digitalizációnak köszönhetően egyre több írott szöveg lesz elérhető online, így „helytől és időtől függetlenül lehet olvasni magyar irodalmat, ami például nekem személy szerint így, hogy külföldön élek, nagyon sokat segít” – mondja. Mivel ő egy szerző, ezért nem teljesen látja át a könyvkiadásra gyakorolt hatásokat. de feltételezi, hogy az elektronikus könyvek által bővült a piac, mert az olvasók így több könyvet tudnak vásárolni és olvasni, anélkül, hogy cipelniük kellene őket. Tar Sophie is pozitív hatásokat említ, még hozzá, hogy így még szélesebb körben elérhetőek folyóiratok vagy magazinok, például Magyarországon élőként is elő lehet fizetni akár a New Yorker magazinra és olvasni azt. Másrészt az is pozitív Tar szerint, hogy a digitális forma felgyorsítja a megjelentetési folyamatot, gyorsabban elérhetőek nemzetközi szinten könyvek elektronikus formában.

Boda László úgy látja, két ponton járult hozzá az ő kiadói koncepciójuk alakításához a digitalizáció. Az egyik megmaradt egyszeri kísérletnek: e-könyvként jelentették meg a Városfelfedező séták Brüsszelben című turisztikai kiadványt. Ez azonban nem lett sikeres forma üzleti szempontból, amit Boda szerint „az e-könyvek megoldatlan és fejletlen magyarországi forgalmazása” indokol. A másik projekt azonban meghozta a várt sikert.

Ennek lényege egy fiataloknak tervezett Hazai Úti Célok nevű mobilalkalmazás, amely-lyel a fiatal generációt célozták meg. Az applikáción keresztül publikálja a kiadó a szintén Hazai Úti Célok névre hallgató könyvsorozat köteteit, amelyek itt ingyenesen letölthetők. Az alkalmazást szintén maga a kiadó működteti és eddig 5 kötet jelent meg, a további években pedig legalább ugyanennyi várható még.

Mindhárman pozitív hatásokat emeltek ki: szélesebb körű, gyorsabb elérhetőség földrajzi, fizikai korlátok nélkül és új formátumok. Amit Boda említ az e-könyvek kapcsán, miszerint az ő próbálkozásuk nem volt sikeres, mutatja, hogy ez az ágazat még a kezdeteknél tart, további fejlesztésekre van szükség, hogy a kiadóknak megérje digitális formátumú műveket is forgalmazni. Mindenképpen lépést kell tartaniuk, erre a mobilalkalmazáson alapuló kísérletükkel már nyitottak is az új felé és sikert is aratnak vele.

Ami a könyvfogyasztói szokásokat illeti a digitalizáció előtti időhöz képest, Boda László elmondása alapján egyrészt kevesebb könyv fogy, másrészt a könyvpiacra is eluralkodott a tömegkultúra. Mivel a digitalizáció óta sokkal vizuálisabb korszakban élünk és fotók legtöbbször ingyen elérhetőek az interneten, manapság bizonyos témájú könyveket már nem lehet eladni, mint például fotóalbumokat.

„[...] rendkívüli módon előre tört a könyvpiacra is a tömegkultúra – értéktelen, könnyű irodalmi alkotások, sztárokról szóló könyvek, szakácskönyvek stb. uralják a piacot. [...] Az igénytelenség minden tekintetben eluralkodott. A kultúrára szomjazó réteg egyre szűkül, vagy csak egyszerűen ezt a réteget is befolyásolja a tömegkultúra.”

Az internet és a közösségi média oldalak miatt számtalan kommunikációs kapu nyílt meg az emberek számára, így elkerülhetetlen a tömegkultúra nagyobb mértékű befolyása a magaskultúrára. A technikai fejlődés és az internet miatt más témájú könyvek kapnak manapság helyet a könyvpiacra, amit, mint mindenfajta piacot, a kereslet igényei alakítanak. Azokból lesz több, amit el tudnak adni, és ahogy Boda mondja, ez sajnos egyre kevésbé színvonalas alkotásokat jelent. Ami viszont biztos, hogy mindig marad egy magaskultúrára szomjazó réteg is és különleges újdonságokra lesznek, akik felkapják a fejüket. De mit hoz a jövő Boda László szerint a könyvkiadásban?

Az aktuális és a jövőbeli magyar könyvkiadási helyzetre vonatkozóan Boda László részletesen elmondta véleményét, amelyet a következőkben szó szerint közlök.

„A magyar könyvkiadás helyzete folyamatosan romlik. Ennek több oka is van. Szerintem – a teljesség igénye nélkül – jórészt az alábbiak:

1. A könyvterjesztés néhány nagykereskedő kezében összpontosul, a kiadók kénytelenek elfogadni az ő feltételeiket. Ma már 55-60% a jutalékuk az eladott könyvekből. Ez lehetetlen gazdasági helyzetbe hozza a kiadókat, és akaratlanul is a tömegműfajok felé tolja el a könyvkiadást, mivel azt remélik ezek könnyebben eladhatók.
2. A nagykereskedések csak bizományba veszik át a könyveket, így ők semmit nem kockáztatnak, a kiadók viszont csak 1-3 hónap múlva jutnak a pénzükhöz. Illetve – ha valamilyen nagykereskedés csődre játszik – akkor sem, mivel a hosszú fizetési határidő miatt a kiadók nem vehetik észre, hogy a nagykerből már kisöpörtek minden pénzt, így nem fizeti már ki a kiadók eladott példányait. Legutóbb az Alexandra játszotta el ezt, több milliárd forintot lenyúlva a kiadóktól, ennek következtében számos kiadó tönkrement.
3. Egyébként is egészségtelen tendencia, hogy a tőkeerős nagykereskedések felvásárolják a kiadókat, így egyre kevesebb a független kiadó. Ez tükröződik a könyvválasztékban, kevés a kiadói kreativitás, egyszerűen nem jelennek meg bizonyos típusú könyvek a palettán.
4. Folyamatosan csökkennek a példányszámok, mivel kevés a kockáztatandó tőke – egyáltalán a tőke – a kiadónál. Sajnos az is igaz, hogy kiadói szempontból még ma is „olcsó” a könyv. A fogyasztói ár 5%-a ÁFA, 60% a nagykereskedőké, tehát gyakorlatilag a maradék 35%-ból kell mindent kigazdálkodnia a kiadónak. Nyilvánvaló megoldás lenne a tőkeerős vásárlói réteg szélesedése. Ez egyúttal meghatározza a jövőt is. Ha gazdaságilag fejlődik az ország, több pénz marad az embereknel, talán erre is jut, és több könyvet fognak vásárolni.
5. A jövőt tekintve azt hiszem, hogy hosszabb távon vissza fog esni a könyvkiadás. A fiatalok – övük a jövő – egyre kevésbé a könyvekből tájékozódnak, így feltehetőleg „rétegműfajjá” válik a könyv. Csak bizonyos típusú könyvek fognak nyomtatásban megjelenni, de azoknak presztízsértéke lesz, nyilvánvalóan drágák lesznek, és csak egy szűk réteg fogja azokat vásárolni.”

A leírtak alapján a globalizált világ a könyvpiacra is érzékelhető, a kapitalizmus normái itt is érvényesülnek. A nagykereskedők szabják meg a feltételeket, a kisebb kiadók pedig szinte sarokba szorítva küzdenek a fennmaradásért. Ez a helyzet befolyásolja a kiadott könyvek témáját, ezért is a tömegműfajok érvényesülnek inkább. A kiadók nehéz anyagi helyzetén a kereslet növekedése segíthetne, ez függ messzebből nézve az ország gazdasági helyzetétől, így közvetve az emberek általános anyagi helyzetétől. Nehéz megítélni, hogy ez a helyzet változik-e pozitív irányba a közeljövőben. Boda szerint

általánosságban a fiatalok érdeklődése és információszerzése elsősorban már nem a könyv, ezért visszaesést vár a könyvkiadás területén és azt jósolja, hogy a könyvek egyfajta luxuscikké alakulása lesz megfigyelhető. Továbbá úgy látja, a könyvkiadásnak kitörési pontot jelenthetnek a jövőben a kreatív, ötletes, hiánypótló munkák. Fontos, hogy nyissanak a kiadók tovább a digitalizáció felé, járható útnak látja például a telefonos applikációk és nyomtatott szövegek kominációját. Ezen kívül a digitális könyvek megjelentetéséhez szükségesnek látja megfelelő oktatási tevékenységet és marketinget, valamint hatékonyabb szervezést a finanszírozást illetően akár állami tőke és pályázatok útján. A kiadóknak haladniuk kell a technológiai fejlődéssel és a megváltozott olvasási igényekkel a fennmaradásuk érdekében. Erre Boda több alternatívát is kínál, ebből látszik, hogy az ő kiadója intenzíven foglalkozik ezzel a témával.

Az interjúktól független jövőkép, ami még azóta is várat magára, Farkas Péter, a Gólem szerzője fogalmazott meg már 1997-ben, amikor a Merlin Színházban Bródy-díjat vett át. Köszönőbeszédében többek között arról beszélt, hogy ő a "könyves emberek" utolsó nemzedékeihez tartozónak érzi magát. Így fogalmazott a jövőbeli könyvekkel kapcsolatban:

"A jövő század könyve azonban már nem az a könyv lesz, amire legalább kétezer éven át gondoltunk e fogalom hallatán. Így ma minden egyes nyomtatott könyv megjelenése különleges és bizonyos mértékig háborzongató fénybe kerül." (Farkas 1997)

Az ő általa megjósolt fejlődés eddig lassabb mértékűnek bizonyul, könyvek megjelentetése még nem számít ritka alkalomnak vagy különlegesnek.

Farkas úgy vélekedett, hogy egy olyan időszak kezdődött a számítógép megjelenésével, amely gyökeresen átalakítja az egyetemes kultúrát és a könyv, mint tömegtermék el fog tűnni. Boda Lászlóhoz hasonlóan ő is úgy gondolta, hogy a könyv a jövőben luxuscikké alakul.

"[...] nyomtatott könyv legfőlőbb a ritka luxuskiadványok és művészkönyvek sorát fogja szerény mértékben gyarapítani. Mi pedig, az olvasók, az írott szövegek tömegfogyasztói, hónunk alatt kisebb-nagyobb, tükrösen meg-megcsillanó olvasólappal keresünk magunknak egy árnyas kerti padot vagy kényelmes fészket az ágyunkban. És azt a könyvet, folyó-

iratot, hangos- vagy képűjságot idézzük csodatűkrűnkre, amelyiket megvásároltuk, vagy amelyikre előfizettűnk. Szép új világ? Nem. Egy másik világ." (Farkas 1997)

Ebből kiindulva kérdeztem meg interjúalanyaimat, hogy ők el tudnak-e képzelni egy könyv nélküli világot. Tar Sophie szerint semmiképp sem következhet el ez az idő a jövőben. Azt gondolja, hogy egyrészt a hagyomány és a nosztalgia érzés miatt, másrészt pedig a könyv fizikai jelenléte miatt sem.

„Egy könyvet a kezűnkben tartani, látni épp melyik oldalon tartunk, lapozni, érezni a súlyát, illusztrációkat nyomtatott formában csodálni sosem lesz ugyanolyan élmény digitális formában.”

Kűlönösen igaz ez számára például kódexek vagy képregények esetében. Fodor Janka számára sem elképzelhető a könyvek nélküli jövőkép, „de ettől függetlenül elkövetkezhet”. Tarhoz hasonlóan ő is kiemeli a könyvből való olvasást, mint fizikai élményt, a lapozgatást, a könyv illatát. Ezek hiányoznának neki.

Boda László egyáltalán nem tudja ezt elképzelni, legalábbis belátható időn belül. Így vélekedik:

„A könyv presztízse ma is nagyon magas, azoknál is, akik valójában nem is olvasnak nyomtatott terméket. Hosszú időnek kell eltelni ahhoz, hogy ez a presztízsz – amely természetesen mindig generál vásárlót – teljesen eltűnjön.”

A könyv és az abból való olvasás élménye többszáz év alatt beleivódott az életűnkbe. A digitalizáció megjelenésével kiszélesedett az olvasási lehetőséget nyújtó médiumok száma, de emiatt a hagyomány nem tűnik el néhány év alatt. Könyvek valószínűleg mindig is lesznek és a legelképzelhetőbb scénárió a felértékelődésűk lesz, ahogy az már most is jellemző, hiszen minél régebbi egy könyv, annál értékesebb. Ezáltal biztosan fennmaradnak kiadók is. Ami pedig a szerzőiséget illeti, egyre könnyebben válhat valaki szerzővé és egyre több műfajban alkothat. Ez meghozhatja az alkotási kedvet bármelyik generáció számára. Fontos azonban az ezirányú oktatás is, hogy fennmaradjon az irodalom utáni vágy.

5. Elektronikus irodalom a magyar nyelv oktatásában

5.1. Feltételek és általános példák

A jövőbeli választott hivatásom a magyar nyelv, valamint a földrajz és gazdaságtan oktatása középiskolai szinten. Ezért érdemesnek láttam érintőlegesen megvizsgálni a szakdolgozat keretein belül az eddig vizsgált témakörnek az integrálhatóságát a tanításba. Természetesen az eddigi tartalom nagyrészt nem középiskolai szintű ismeretanyag. Mégis vannak elemei, amelyeket a diákok indirekt alkalmaznak a mindennapokban az internethasználat során, ezért hasznos lenne számukra valamilyen szinten közvetlenül is foglalkozni ezzel a témával iskolai kereteken belül is. Az új technológiák oktatásban való bemutatása azonnali gyakorlati alkalmazást igényel a tanórán, aminek egyik előfeltétele, hogy az intézmény fel legyen szerelve korszerű eszközökkel. Az iskoláknak is lépést kell tartani a technikai fejlődéssel, azért, hogy a diákokat is fel lehessen készíteni az ismereteik állandó frissítésére. Egyre több lehetőség és forrás tárul eléjük, ahonnan információkat szerezhetnek. Szükségük van ezeknek a lehetőségeknek az ismeretére és készségszintű alkalmazására, hogy a maguk, a tanulmányaik és tájékozódásuk szolgálatába tudják őket állítani. Másik előfeltétel ehhez, hogy a pedagógusok is széleskörű tudással és eszköztárral rendelkezzenek a modern technológiákról, hogy azokat rutinszerűen alkalmazhassák a tanórákon. Ezáltal a diákokat is hozzászoktatják a technikai eszközök és módszerek napi, értelmes használatára. Mivel ebbe a közegbe születnek bele, elavult és logikátlan módszer az iskolákban tiltani a technikai eszközök használatát. Ha mobiltelefonokról van szó, bizonyos szabályokat bevezetve, tanulási cézzattal ezek is integrálhatóak a tanórákon.

A médiakompetencia átadása és az arra épülő médiaoktatás része az osztrák tantervnek. Az oktatásért felelső minisztérium honlapján található definíció szerint a médiakompetencia a médiahasználat képessége. Mindenféle médiumra vonatkozik, legyen az TV, rádió, zene, újságok, könyvek, internet és más digitális kommunikációs technológiákat. A médiahasználat képessége megába foglalja a tartalmak megértését, kritikus értékelését és különféle összefüggésekben való használatát. A médiakompetencia szükséges ahhoz, hogy kellően ki lehessen aknázni az internet nyújtotta lehetőségeket és megalapozottan dönthessünk, milyen tartalmakat mire használhatunk fel. A médiaoktatásnak tük-

rőznie kell a folyamatosan változó médiavilágot. A médiaoktatás központi eleme a kreatív és kritikus gondolkodás és cselekvés. (lsd. BMBWF 2018)

A médiaismeretek mára még fontosabbá váltak, mivel a koronavírus okozta korlátozások miatt márciustól át kellett állni a digitális oktatásra. Így a diákok minden tananyagot és feladatot online kapnak meg. Ezáltal a digitális jelenlét és az internet tanulásra való használata még inkább beleivódik az új generáció mindennapjaiba.

Ez a fejezet az elektronikus formában elérhető irodalomra korlátozódik a szakdolgozat tematikáját követve. Először is fontos leszögezni, hogy a kiinduló pont az Ausztriában való magyar oktatásra irányul. Ausztriában a magyar nyelv túlnyomó részt, mint idegennyelvet oktatják a középiskolákban. Jelen van viszont, mint oktatási nyelv is, ahol már sokkal magasabb óraszámban, így színvonalon is lehet foglalkozni a nyelvvel a tanórákon. A következőkben a teljesség igénye nélkül az egyes irodalmi kategóriák néhány oktatási gyakorlatba átültethető példával szeretném ezt szemléltetni.

Ahogy az már többször ki lett hangsúlyozva, az elektronikus irodalommal való foglalkozásnak iskolai keretek között is előfeltétele a használati szintű számítástechnikai tudás. Ezt fontos minél korábban átadni a diákoknak, különösen célszerű számítástechnikai modulokat vagy külön tantárgyat szentelni a témának. Ez azért is lényeges, mert tantárgytól függetlenül a felsős osztályokban a legtöbb dolgot már számítógépen írnak a diákok és egyre inkább elterjedtebb az is, hogy különböző házi feladatokat, beadandókat számítógépen kell elkészíteniük és elektronikus és/vagy nyomtatott formában leadniuk.

Ha a használati szintű alaptudással már rendelkeznek a diákok, bármely tantárgyhoz, témához találhatók hipertextes alapú weboldalak, amelyeken keresztül bemutatható a hipertext elmélete. A legkézenfekvőbb példa egy hálózatos, hiperlinkeken alapuló oldal a Wikipédia. Itt rengeteg tudásanyag található, azonban mivel ezt az oldalt a közösség szerkeszti, lehetnek rajta hamis információk és közvetlen forrásként nem is szabad hivatkozni Wikipédia oldalra. Itt is van azonban forrás rész, ami tovább vezet az embert tudományos oldalakra, amiket ellenőrizve meggyőződhetünk az adatok hitelességéről. Ezért is fontos az általános médiakompetencián belül a forrásokkal való kritikus bánásmód elsajátítása.

Ha a diákok már jártasak a hipertextes, linkekkel összekötött hálózatos szövegekkel létrehozott weboldalak világában is, be lehet emelni a tantervi témákhoz illesztve hipertextes irodalmi alkotásokat anyanyelvi vagy idegen nyelvi órákra.

Digitalizált irodalom esetében nem lehet különösebb probléma a technikai alaptudást illetően, hiszen itt csak a médium különbözik a nyomtatott verziótól: papír helyett a képernyőn látható a szöveg. Amennyiben digitalizált irodalommal szeretnénk foglalkozni a magyar nyelv órán, mint tanár, sokkal inkább az irodalmi szövegeket a nyelvi szintek alapján kell megkülönböztetni. Kezdő, nem magyar anyanyelvű osztálynak érdemes először rövid mondókákat, verseket feldolgozni. Prózából pedig rövid történetek, novellák is javasoltak, de mindig ügyelni kell arra, hogy a szöveg nyelvtanilag és szókincs szempontjából megegyezzen a diákok tudásszintjével. Ezen a vonalon haladva haladó és anyanyelvű csoportnak hosszabb, bonyolultabb versek, novellák, még akár regények is adhatóak digitalizált formában olvasásra. Mivel a tanterv szoros napirendet és gyors haladást vár el, kevés idő jut általánosságban irodalmi jellegű témák feldolgozására. Ezért nagyon fontos, hogy gondosan megválogassuk, milyen műveket szeretnénk feldolgozni az órákon. A digitális forma jobban megszólítja a diákokat, akikhez közelebb áll ez a forma az életvitelükhöz.

Szókincsbővítés céljából, nem anyanyelvűeknek bevethetőek a különböző közösségi oldalak, például, ha átállítja az ember a nyelvet, sok új szót ismerhet meg.

A közösségi oldalakon ajánlhatjuk diákoknak különböző irodalmi folyóiratok, egyes szerzők vagy kiadók követését is. Így napi szinten, szinte önkéntelen megakadhat a szemük a hírfolyamukon irodalmi témájú vagy konkrét irodalmi műveken, beépülve így a mindennapjaikba. Irodalmi folyóiratok saját weboldalait is be lehet mutatni, ahol a diákok ingyen olvashatják a megjelenő tartalmakat. Ajánlásokon túlmenően érdemes ezekhez az oldalakhoz kapcsolódó feladatok is adni, például nyelvi szintnek megfelelően lehet oldalakat gyűjteni vagy egy kiválasztott, online megjelent műről beszámolni, vagy esetleg bemutatni a többieknek egy-egy ilyen oldalt prezentáció formájában. Feladatok tekintetében csak a tanár személyes fantáziája, módszerei szabnak határt.

Külön kiemelném az Instagramot, mint izgalmas forrás magyar irodalmi alkotások megszerettetésére. Mivel itt képi alapon kerülnek ki a szöveges művek, ezért jellemzően rövidke és könnyen fogyaszthatóak olyanok számára is, akik még ismerkednek a magyar

nyelvvel. Itt is érdemes egyrészt a minőségi oldalak bemutatása a diákoknak és arra buzdítani őket, hogy kövessék ezeket az oldalakat, másrészt pedig akár iskolai feladatokat is lehet kreálni hozzájuk. Több olyan Instagram oldal is létezik, amelyek nem saját irodalmi műveket posztolnak, hanem régi klasszikusoktól idéznek. Így már elismert alkotókat is megismerhetnek a diákok digitalizált formában, számukra ismerős közegben.

Ami a digitális irodalmat illeti, a versgenerátorokkal már egészen kezdetleges nyelvismereti szintnél lehet foglalkozni iskolai keretek között és akár ugyanarra a mechanizmusra épülően saját kombinatorikus verseket is alkothatnak a diákok.

Akár hipertextes irodalommal is lehet foglalkozni tanórai keretek között. Ehhez a következőkben bemutatok egy egész óratervet, amely Farkas Péter: *Gólem* című művének feldolgozására épül.

5.2. Farkas Péter: Gólem – didaktizálva

Óravázlat:

Fázis/idő	Szociális forma	Módszer/tartalom	Eszközök
Bevezetés	tanár-diák beszélgetés	kép asszociáció pókháló - hipertextes szövegekről általában	PPP, kivetítő
Informálás	plénum	Bevezető fejezet	PPP, kivetítő, képernyő
Kidolgozás	tanár-diák beszélgetés	kapcsolási rajz	PPP, kivetítő, képernyő
Gyakorlás/ Használat	csoportmunka	kiválasztott részek olvasása, kidolgozása	képernyő, PP
Összefoglalás	plénum	csoportprezentációk	képernyő, kivetítő, PPP

Célcsoport: B2+ - C1 szintű magyar nyelvismerettel rendelkezők

Célok:

A diákok ...

- ... tudják jellemezni a hipertextes szövegeket.
- ... ismerik Farkas Péter: *Gólem* c. mű működési rendszerét.
- ... kiismerik magukat a műhöz tartozó kapcsolási rajzon.
- ... tudják értelmezni a szöveget, szöszedetet készíteni hozzá.
- ... tudnak prezentációt készíteni és előadni Power Point segítségével.

Előfeltételek:

- számítógépes terem az iskolában
- előzetes alapismeretek Power Point használatáról és hipertextes szövegekről

Az óra menete:

A bevezetési fázisban a tanár egy pókhálót ábrázoló képpel animálja a diákokat, hogy felidézzék eddigi ismereteiket a hipertextes szövegek működéséről. Ehhez kérdéseket tesz fel a diákoknak, hogy egy tanár-diák beszélgetés alakuljon ki a témáról. A diákoknak itt még nincs szükségük eszközre, a tanárnak Power Pointos prezentációjához egy kivetítőre van szüksége. Amint tisztázták a hipertextes szövegek alaptulajdonságait, kezdődik az informálás fázisa. Ez lényegében egy rövid prezentáció, amikor bemutatásra kerül Farkas Péter: *Gólem* című művének *Bevezető* című részével a mű szerkezete, olvasási javaslata és működése. Itt az eszközökhöz még a diákoknak is szükségük lesz valamilyen képernyőre, hogy ők is követhessék a Gólem weboldalán a Bevezetőt, ideális esetben ez egy számítógépes teremben/laptop/tablet osztályban tartandó óra, így nem kicsi, okostelefonos képernyőn kell nézniük ezt. A kidolgozás fázisa következik. Itt tanár-diák beszélgetéssé alakul át a prezentáció, aminek keretében megvizsgálják a mű Kapcsolási rajzát, amely szintén a *Gólem* weboldalán elérhető. Itt a fejezetek és kulcsszavak közti összekötéseket lehet látni. Itt is mind a kivetítőn, mind saját képernyőjükön követhetik a diákok a rajzot. Ezután következik a leghosszabb rész, amikor a diákok csoportmunkában aktívan dolgozhatnak. 3-4 fős csoportokat alkotva (összlétszámfüggő) kapnak időt, hogy a kapcsolási rajz segítségével kiválasszanak 2 fejezetet a *Gólemből*,

amelyeket elolvasnak és feldolgoznak. Itt a tanárnak figyelnie kell, hogy egyik csoport se dolgozzon ugyanazon a fejezeten. A fejezeteket oly módon kell feldolgozni, hogy az osztály előtt prezentáció formájában bemutassák azok tartalmát az utolsó, összefoglaló fázisban. A prezentációhoz készíteniük kell egy Power Point diasort, aminek előadásában mindegyik csoporttagnak szót kell kapnia. Ezen kívül egy szószedetet is kell összeállítaniuk lehetséges ismeretlen szavakról, hogy a szókincsüket is bővítsék. A munka értékelése a közönség és a tanár visszajelzései alapján, pontokkal történik, amelyek az órai munkai jegyhez szolgálnak.

Az előbbi példával szerettem volna demonstrálni, hogy arra a sémára, ami alapján bármilyen szöveget, így egy csak digitális közegben működő irodalmi szöveget is fel lehet dolgozni iskolai keretek között. Ez az óraterv segít bemutatni a hipertextes szövegek működését a gyakorlatban, párosítva egy esztétikai minőségű alkotás értelmezésével, valamint a nyelvtanulás szókincsbővítési aspektusát is érinti. Hasonló gyakorlatokat lehet végezni akár Instagram oldalakon közzétett művekkel, vagy irodalmi folyóiratok weboldalán megjelenő szövegekkel. Ha a kompetenciaorientáció szemszögéből nézzük, itt fejlődik a diákok globális és részletekbe menő szövegértése, a csoportmunka által a szociális kompetenciájuk és az elektronikus eszközökkel való munkától a médiakompetenciájuk is edződik.

Mindenképpen fontos az irodalom megszerettetése továbbra is a következő generációk számára. Erre mostanra még több lehetőség kínálkozik az elektronikus eszközök és a digitalizált, valamint digitális irodalmi formátumoknak köszönhetően. Az internet és a közösségi oldalak segítségével a diákok életvitelébe könnyen beilleszthetőek az irodalmi jellegű online tartalmak. Releváns, hogy iskolai keretek között kapjanak ajánlásokat minőségi irodalmi tartalommosztó oldalakról és lehetőség szerint tanuláshoz is használják ezeket különböző feladatokon keresztül. Így a jövőre nézve is biztosíthatjuk az olvasásra, minőségi irodalomra szomjazó réteget a társadalomban.

6. Befejezés

A digitalizáció szerves része mindennapjainknak, hatásait érzékelhetjük saját szokásainkon, beleértve az olvasási szokásainkat is. Konkrétan milyen hatásai is vannak még az irodalomra nézve? Ezt a kérdést kívántam körbejárni e szakdolgozat keretein belül, különös tekintettel magyarországi példákra.

A digitalizáció hatásainak vizsgálata a digitális forradalomtól indult, ami a 20. század végére tehető. Kultúrtörténetileg ez a posztmodernizmus és a posztstrukturalizmus korszakába esik. Habár az ezekhez a stíluskorszakokhoz fűződő elméletek még nem konkrétan az elektronikus eszközök nyújtotta lehetőségeket vizsgálták, sok párhuzam van az elméletek és a későbbi, technikai fejlődésnek köszönhetően létrejött viszonyok között az irodalom és a szöveg körül. A posztmodern bizonytalanság és a posztstrukturalista szerkezetvesztettség és rendezetlenség mind jellemzi a mai elektronikus és online világban létező szövegeket, irodalmi műveket és műfajokat is.

Ami a digitalizációs folyamat technikai hátterét illeti, a személyi számítógép és az internet megjelenése hatalmas mérföldkövet jelentettek. Megjelenésük után gyorsan elterjedtek, kialakítva egy újfajta, virtuális kapcsolatot az egész világon, elindítva a globalizált korszakot. A számítógép és az internet nyújtotta adattárolási lehetőségek és újfajta szövegszerkesztési és megjelenési formák hatással voltak az irodalomra is.

Először a már meglévő, nyomtatásban megjelent művek digitális formátumba való átültetése kezdődött meg. Ennek célja egyrészt a tartósabb, védettebb tárolás volt, másrészt pedig a szélesebb körű elérhetőség biztosítása, földrajzi és fizikai korlátok nélkül. A kulturális örökségek digitalizálására meglévő és új intézmények vállalkoztak és így jöttek létre az elektronikus könyvtárak is, amelyek hasonlóan a klasszikus könyvtárhoz, szerző, műfaj, téma alapján kategorizáltan őriznek irodalmi és tudományos szövegeket. Magyarországon a legjelentősebb elektronikus könyvtár a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) és jelentős még a Digitális Irodalmi Akadémia (DIA) munkássága, ahol teljes életműveket gondoznak nagyrészt kortárs szerzőktől.

A számítógép nem csak, mint megjelenítő médium, hanem új irodalmi szövegek létrehozásához használható eszközként is funkcionál. A digitális irodalmi művek eredetileg

is elektronikus közegben született alkotások. Ezen belül megkülönböztetjük a hipertexten alapuló irodalmat, amelynek lényege, hogy nem lineáris felépítésű, hanem hálózatos és interaktivitást teremt. Az egyes részek linkekkel kapcsolódnak egymáshoz és nem csak egyféle sorrendben juthatunk el az egyes részekhez. Egy-egy linkhez érve az olvasó lehetőséget kap, hogy tovább olvasson, vagy kövesse a linket és az ott található többletinformációkat is elolvassa. Ezt a közlési formát alkalmazó példát találhatunk Magyarországon is. Farkas Péter *Gólem* című műve egyedülálló magyar hipertextes irodalmi mű, amely 1997 és 2004 között íródott online.

Egyéb digitális irodalmi formátumok a versgenerátorok, blogok, netregények és közösségi oldalakon közzétett irodalmi alkotások. A versgenerátorok a kombinatorika és digitális program segítségével automatikusan képesek adott szavakból vagy sorokból verset generálni. Korszakalkotó Magyarországon ebben a műfajban Papp Tibor: *Disztrichon Alfa* (1994) című versgenerátora, amely disztrichonokat állít elő.

Az irodalmi blogok a 2000-es években virágoztak Magyarországon. Ezen a platformon egyéni szerzők ingyen tehetik közzé saját írásaikat mindenféle kiadói vagy szerkesztői kontroll nélkül. Ezeket az oldalakat azonban nehéz volt marketingelni, így nagyon ritkán tettek szert széles olvasóközönségre és futottak be igazán, valamint itt a tartalom minősége sem volt garantált.

A netregény, azaz online részenként publikált történet főként támogatással, pályázatok útján születtek, de nem lett jelentős műfaj Magyarországon.

Ellenben a közösségi oldalakon való alkotás virágzik. Számtalan magyar példát találni mind önálló alkotók, mind irodalmi folyóiratok vagy digitalizált művek megosztására specializálódott profilokra, főleg az Instagramon és a Facebookon. Ennek oka egyrészt a széles körű elérhetőség, másrészt gyors és egyszerű publikálási lehetőség. A közösségi oldalak révén a szerzők és az olvasók közelebb kerülhetnek egymáshoz, az olvasók egyből reagálhatnak az adott műre. Mivel a népszerűség azonban sokszor a publikált szöveg közérthetőségén és egyszerű értelmezhetőségén múlik, nem biztos, hogy aki népszerű, az irodalmilag is kiemelkedőt alkot.

A digitális tér megváltoztatta a szerzői és olvasói szerepeket. Ezek kibővültek, az olvasónak aktívabb szerep jut, a szerzőnek sokkal több eszköz áll a rendelkezésére és mindkettejüknek technikai alaptudással is rendelkezniük kell, amennyiben elektronikus irodalommal akarnak foglalkozni. A megváltozott szerepeket főleg a megváltozott médi-

um, azaz közvetítő és megjelenítő eszköz indikálta: könyv helyett egy képernyő és a mögötte lévő számítógépes rendszer.

A kutatás során megvizsgáltam, hogy a digitalizáció megjelenése óta milyen szerzői jogi és adatvédelmi viszonyok léteznek. Mivel egy teljesen új világ nyílt meg így, ahol helytől függetlenül szinte bárki elérhet bármilyen szöveget és sokszorosíthatja, módosíthatja azt, gyors reakcióra volt szükség, hogy jogi védelmet kaphassanak a szellemi termékek a digitális és online térben. Az eddigi tradíciókban, amelyek évezredek alapokon nyugszanak, nem volt ilyen helyzetekre szabályzat. Ezért mára az a jellemző, hogy sok kisebb jogi rendszer működik, többnyire országos szinten, de más vonatkozik nemzetközi közösségi oldalakra is, és többféle úton biztosíthatja a szerzői jogokat egy kiadó is. Vannak törekvések egyre szélesebb körű egységes szabályozásokra is.

Az, hogy a jövőben is legyen igény irodalmi művekre, nagyban függ attól, hogy milyen irodalmi képzést kapnak a diákok iskolás korukban. Mivel az újabb generációk már a digitális világba születnek bele, az oktatásnak is lépést kell tartani a technikai fejlődéssel. Ha meg akarjuk szeretetni az olvasást és az irodalmat az iskolában, akkor olyan témákat és módszereket kell alkalmazni, amelyek a diákok realitásához közel állnak, könnyen beilleszthetőek abba. Ezért érdemes magyar, mint idegennyelvű vagy anyanyelvű órákon a diákokkal közösen felkeresni magyar weboldalakat és közösségi oldalakon minőségi irodalmi témájú profilokat, és biztatni a diákokat azok követésére valamint dolgozni az ott található alkotásokkal az órán. Egy konkrét óratervvvel is szemléltettem, hogyan lehet feldolgozni például Farkas Péter: *Gólem* című művét.

Három, irodalmi vonatkozású szegmensben tevékenykedő személy segítségével konkrét, egyéni szinten érzékelhető hatásokat és lehetséges jövőbeli változásokat mértem fel, amelyeket a digitalizáció megjelenése okozott vagy annak következménye. A digitalizáció hatásai összességében inkább pozitívak, a megkérdezettek elmondásai alapján. Szerzői szemszögből a legjelentősebb, hogy az online térben közvetlenebb kapcsolat alakul ki az olvasókkal, főleg a közösségi média oldalain, ahol különböző funkciók segítségével reagálhatnak a közzétett alkotásokra és akár privát üzenetben is elérhető a szerző. Ami negatívum, hogy a könnyebb publikálási feltételek és a tömegkultúra térnyerése miatt több a kevésbé minőségi mű, igaz ez a könyvpiacra megjelenő nyomtatott művekre is.

A jövőre nézve a válaszok alapján sok múlik a következő generáció irodalmi edukálásán és azon, hogy a kiadók hogyan tudnak lépést tartani az egyre inkább digitális irányú igényekkel. A kiadók és a folyóiratok fenntartásának anyagi vonzata úgyszintén a kereslettől függ. A könyvfogyasztás mindinkább visszaszorulni látszik, ezért megtörténhet, hogy felértékelődnek a jövőben a nyomtatott könyvek.

Összességében a szakdolgozat célja az volt, hogy áttekintést nyújtson az irodalmi szövegalkotás megváltozott lehetőségeiről, fejlődési irányairól a digitális térben, különös tekintettel Magyarországra. Az új közeg új lehetőségeket, funkciókat teremtett, amelyeket Magyarországon is egyre inkább próbálgatnak a szerzők. Azonban a magyar digitális irodalmi művek jelenleg alulreprezentáltak, így a róluk szóló kutatások mennyisége is csekély. Remélhetőleg egyre több digitális mű fog születni és a befogadási oldalon is elegendő olvasóra találnak ezek az alkotások. Még csak a kezdeti fázisban van a digitális irodalom kibontakozása, mivel még annyi kevésbé kihasznált lehetőséget rejt magában, amelyeket irodalmi célra is lehet alkalmazni. Ahhoz, hogy ezeket a lehetőségeket fel lehessen jobban térképezni, további átfogó kutatásokra van szükség, nem csak informatikai, de irodalomtudományi szempontok alapján is.

Deutschsprachige Zusammenfassung

Relevanz, Ziele, Methoden

In der heutigen Welt sind Digitalisierung und Internetnutzung ein wesentlicher Bestandteil unseres Alltags. In dieser Masterarbeit geht es um die Auswirkungen der Digitalisierung auf die Literatur am Beispiel Ungarns. Im ersten Kapitel (1.) geht es um einführenden Gedanken zur Themenwahl (1.1.), Relevanz (1.2.), Zielsetzung (1.2.), Aufbau der Arbeit (1.3.) und Methodik (1.4.). Diese Punkte werden hier auch kurz erläutert.

Als das Thema beschlossen wurde, war es noch nicht möglich zu wissen, wie viel Veränderung in den kommenden Monaten auf der ganzen Welt stattfinden wird. Infolge der Pandemie gewann die digitale Welt noch größerer Bedeutung. Somit ist dieser sich bisher schnell entwickelnde Sektor noch schneller geworden, wodurch die Erstellung dieser Arbeit noch relevanter wird.

Ziel dieser Arbeit ist es, den Digitalisierungsprozess aus literarischer Sicht, die Auswirkungen der technologischen Entwicklung auf die Literatur und die neu erschienenen literarischen Formen zu beschreiben. All dies wird anhand von Beispielen aus Ungarn veranschaulicht. Ein weiteres Ziel ist es, mit Hilfe von Expertinnen und Experten die Integration elektronischer Literatur in die ungarische Kulturszene zu skizzieren und Schlussfolgerungen über eine mögliche Zukunft zu ziehen.

Die Struktur der Masterarbeit ist in zwei trennbare Teile unterteilt. Es beginnt mit einem allgemeinen theoretischen Teil. Dabei werde ich mich dem technischen und kulturhistorischen Hintergrund der digitalen Entwicklung und des Internets zu und charakterisiere dann die digitalisierte und digitale Literatur. Schließlich gehe ich in diesem Abschnitt auch auf die veränderten Eigenschaften der Autor-Leser-Werk im digitalen Raum sowie auf Urheberrechtsfragen ein. In der zweiten Hälfte der Arbeit untersuche ich die Prozesse, in denen sich die Theorie in ungarischen Beispielen widerspiegelt, wie die Digitalisierung in Bezug auf Literatur in Ungarn stattgefunden hat und welche Beispiele für die neuen Literaturformate zu finden sind. Innerhalb des Abschnitts über Ungarn analysiere ich mit Hilfe von Experten- und Expertinnenantworten, wie die an den stärksten be-

troffenen Segmenten der Literatur (Veröffentlichung und Schreiben) diesen Entwicklungsprozess erleben und welche weiteren Änderungen in Zukunft erwartet werden. Abschließend illustriere ich anhand einiger kleinerer und detaillierter Beispiele, wie diese Themen auch im ungarischen Sprachunterricht verarbeitet werden können.

Ein Paar Worte über die verwendeten Methoden. Diese Studie ist auch überwiegend das Ergebnis des hypertextuellen Lesens. Ich habe hauptsächlich mit online auffindbarer Literatur gearbeitet, teils wegen der durch COVID19 verursachten Isolation, die Bibliotheksbesuche während der Quarantäne unmöglich machte, und teils, weil in dieser Form mehrere Hypertext-Literaturanalysen und literarische Werke verfügbar sind, so dass auf Hypertext basierten Textformen nicht nur beschrieben, sondern auch verwendet werden. Zum einen basiert die Forschungsarbeit dementsprechend auf dem Studium der Sekundärliteratur. Dabei handelt es sich hauptsächlich um Bücher und wissenschaftliche Artikel in ungarischer und deutscher Sprache sowie in geringerem Maße um Literatur in englischer Sprache. Andererseits basiert die empirische Analyse der Forschung auf Daten, die mit offenen Fragebögen aus erster Hand gesammelt wurden.

Hintergründe und Auswirkungen der Digitalisierung auf die Literatur

Im zweiten Kapitel (2.) werden die allgemeinen theoretischen Grundlagen um Digitalisierung erläutert, sowohl aus kultureller (2.1.1.) als auch aus technischer Sicht (2.1.2.). Innerhalb des zweiten Kapitels werden auch digitalisierte (2.2.) und digitale Literatur (2.3.) unterscheidet und charakterisiert. Zum zweiten Kapitel gehört auch noch die Vorstellung der veränderten Formen von Autor-Leser-Werk sowie zum Schluss ein Paar Fragen zum Datenschutz.

Das Erscheinen des ersten Computers wird durch die digitale Revolution ausgelöst, die auch die bisherige Funktionsweise der Literatur beeinflusst und verändert hat. Dieser Veränderungsprozess dauert noch an und es ist ziemlich unvorhersehbar, in welche Richtung sich die elektronische Literatur noch weiterentwickeln wird.

Die digitale Revolution ist die nächste große Welle der technologischen Entwicklung seit der industriellen Revolution des 19. Jahrhunderts. Dies ist die Ära der sogenannten Computerisierung. (vgl. Bauer 2010: 50) Wir datieren die digitale Revolution zum Ende

des 20. Jahrhunderts, der postmodernen Zeit. Die Postmoderne hinterfragt die einheitlichen, weltweiten Prinzipien, die absolut gültigen Erklärungen. Die Interpretation der postmodernen Welt ist heterogen, mehrdeutig und oft widersprüchlich. (vgl. Buji 2009) Eine andere, hauptsächlich philosophische Theorie, die auch während der digitalen Revolution herrschte, ist der Poststrukturalismus. Das Wesen des Trends zum Strukturalismus besteht darin, mit den strukturalistischen geschlossenen, stabilen Systemen zu brechen und Mehrdeutigkeit und mangelnde Ordnung zu bevorzugen. (vgl. Bernáth et al. 2006: 53)

Interessanterweise versuchten die poststrukturalistischen und postmodernen Denker der Zeit Texte zu schaffen, die durch die technischen Bedingungen der damaligen Zeit begrenzt waren, das heißt durch den gedruckten Text, das damalige Textmedium. Es bedurfte eines Impulses aus einer völlig anderen Disziplin, aus der Informatik, um wirklich formbrechende Texte zu entwickeln und für die Literatur neue Wege zu öffnen.

Im Zusammenhang mit der digitalen Revolution ist es wichtig, den Namen Douglas Engelbart zu erwähnen. Sein Forschungszentrum, das Augmentation Research Center, erfand mehrere epochale Entdeckungen, wie die Computermouse, das erste Textverarbeitungsprogramm, Hypermedia und Grafiken unter Verwendung von Fenstern. 1968 führte Engelbart das hypertextbasierte NLS-System (on-Line-System) ein, in dem Dateien gemeinsam genutzt und Telefonkonferenzen abgehalten werden können. (vgl. Józsa 2005)

Die Advanced Research Project Agency, ein Forschungsteam des US-Verteidigungsministeriums, schuf 1969 erstmals das internetbasierte ARPANET-Computersystem. Mit diesem System wollten sie die Arbeit der US-Regierung auch im Falle eines möglichen Atomschlags sichern. (vgl. ebd.) Das Netzwerk erreichte jedoch auch Privatpersonen schnell und verbreitete sich explosionsartig.

1989 wurden die Grundpläne für den kostenlosen Internetzugang vom britischen Entwickler Tim Berners-Lee in den USA fertiggestellt. Erst 1993 wurde das World Wide Web (WWW) auf dem Weltmarkt verfügbar. Seitdem nutzen etwa 57% der Weltbevölkerung inzwischen das Internet laut Daten vom 2019. (vgl. Kemp 2019)

Mit der weit verbreiteten Verfügbarkeit von Computern und dem Aufkommen des Internets bestand die Notwendigkeit, Textdokumente, die derzeit in analoger Form vorliegen, zu digitalisieren, damit sie mit modernen Mitteln erhalten, archiviert und breiter verfügbar gemacht werden können. Die Notwendigkeit, Texte in digitale Form umzuwandeln, hat unweigerlich auch die Literatur erreicht. Digitalisierte Werke können somit als allererster Schritt der Digitalisierung in Bezug auf die Literatur angesehen werden. Es ist wichtig zu beachten, dass digitalisierte Literatur ein digitalisierter literarischer Text bedeutet, der in einem gedruckt werden kann. (vgl. Bauer 2010: 15)

Digitale Bibliotheken, die digitalisierten Texte komprimieren, sind ein nächster Schritt in der Beziehung zwischen Digitalisierung und Literatur. Die erste elektronische Bibliothek, die digitalisierte Werke speicherte, wurde zu Beginn des Web-Zeitalters in Betrieb genommen. Der amerikanische Schriftsteller Michael Hart startete 1971 das Gutenberg-Projekt. Bisher erhält sich das Projekt nur von zivilen Zuschüssen. Die Bibliothek wird ständig erweitert. 2018 warteten mehr als 56.000 kostenlos herunterladbare digitalisierte Bücher auf ihre Leser und Leserinnen. (vgl. Tószegi 2019: 218)

In Bezug auf den zeitlichen Ort der digitalen Literatur wurde sie auch im späten 20. Jahrhundert geschaffen. Die sogenannten "born digital" Werke, die nur in dieser Form geschrieben sind, können von einem Computer gelesen werden, das heißt Werke, die mit digitalen Signalen codiert sind. Digitale Literatur unterscheidet sich am meisten von gedruckter Literatur darin, dass sie auch "medienspezifische" Stilmittel enthalten kann. Die digitale Natur der digitalen Literatur wird vom Computer als Medium und Speicherort bestimmt. (vgl. Bauer 2010: 14)

Um das neue Medium und damit die Merkmale der digitalen Literatur zu verstehen, muss das wichtigste Computertechnologiekonzept, der Hypertext genauer definiert werden. Das Wort Hypertext wurde zuerst vom Philosophen und IT-Forscher Theodor H. Nelson für elektronische Texte verwendet, in denen Klammern / Links zu anderen Texten stehen. Der Begriff ist in Nelsons 1974 erschienenem Buch *Computer Lib/Drum* zu finden. (vgl. Szűts 2001: 8) Nelson formulierte die Definition wie folgt:

"Nicht kontinuierliches Schreiben - ein Text, der verzweigt und dem Leser eine Auswahl bietet und am besten auf einem interaktiven Bildschirm gelesen werden kann. Die allge-

meine Idee ist, dass es sich um eine Reihe von Textabschnitten handelt, die durch Links verbunden sind, die dem Leser unterschiedliche Wege bieten" (Nelson 1993).

In der digitalen Literatur hat sich Hypertextliteratur herausgebildet, die die Technologie des Hypertexts auf eine völlig neue ästhetische Ebene hebt. Die digitale Revolution wirkte sich also auch auf die Literatur aus. Hypertextliteratur wird erstmals in der 1998 erschienenen Ausgabe der *Norton Anthology of Postmodern Literature* erwähnt. Von hier aus kann die Aufnahme von Hypertext-Werken in den Literaturkanon datiert werden. (vgl. Józsa 2005)

Ein Hypertext-Fiktion Klassiker ist heute Michael Joyces: *Afternoon: A story* (Englisch, Nachmittag: eine Geschichte), die 1987 auf Festplatte veröffentlicht und 2001 auf CD-Rom verarbeitet wurde. (vgl. Szűts 2013)

Wenn wir uns in der Welt des Internets umschauen, können wir feststellen, dass die Lyrik in der digitalen Welt sehr präsent ist. Die Gründe dafür sind, dass die Grundmerkmale der gedruckten Lyrik darin bestehen, dass sie in der Regel kurz sind, auf einem Motiv basieren und die Darstellung selbst komplexer Fragen vereinfachen. In Kombination mit den Funktionen digitaler Medien können diese nur noch ausdrucksvoller gestaltet werden, um das Thema noch symbolischer und prägnanter darzustellen.

Die digitale Verbreitung der Literatur hat die Rolle der AutorInnen und der LeserInnen definitiv verändert. Die Bedingungen für die Erstellung des Werks haben sich erweitert, und das Spektrum der Techniken, die den AutorInnen zur Verfügung stehen, wurde um andere illustrative Werkzeuge erweitert. Darüber hinaus bereichert die Aktivierung der Leserschaft das Leseerlebnis. Eine neue Herausforderung ist das technische Wissen, das erforderlich ist, um mit dem geänderten Medium aus beiden Teilen, insbesondere aber vom/von der AutorIn, umzugehen. Auf diese Weise besteht die Möglichkeit, Multimedia-Werke zu erstellen, die eine neue Art von Leseerlebnis bieten.

Erwähnenswert sind auch Datenschutz- und Urheberrechtsfragen. Dies ist ein viel schwieriger zu überwachendes, zu kontrollierendes und zu organisierendes Thema als bei gedruckten Veröffentlichungen. Dies liegt nicht nur an der Ungreifbarkeit des neuen Mediums hinter den neuen Werken und den daraus resultierenden Textformaten. Die bloße Tatsache, dass eine radikal neue Rechtsgrundlage für sich schnell entwickelnde technische Innovationen geschaffen werden muss, was sonst ein viel langsamerer Pro-

zess ist, begründet das. Die Bedingungen müssen an die Merkmale des Internets angepasst werden. Sie können jedoch mit den bisher etablierten urheberrechtlichen Traditionen in Konflikt stehen. Es ist zum Beispiel widersprüchlich, dass durch die Erlaubnis der Autorenschaft, alle ihre Rechte an ihrer Arbeit zu behalten, die Rechte anderer auf Kultur, Information und Schöpfung nicht verletzt werden. Es gibt Urheberrechtsgesetze innerhalb der Europäischen Union und im Inland. Sie schützen den Autor/die Autorin, definieren beispielsweise, was ein eigenständiges Werk darstellt, und regeln die Nutzung, beispielsweise den Rahmen für eine faire Nutzung, sodass sie auch die Rechte der NutzerInnen in diesen Gesetzen abdecken. Da es sich um eine komplexe Regelung handelt, treten aufgrund der Vielfalt der Nutzung digitaler Inhalte noch heute viele Probleme auf. (vgl. Racskó 2011) DRM-Technologien, das heißt Digital Rights Management, wurden für die rechtliche Durchsetzung des Digital Data Management entwickelt. Diese wurden zur Identifizierung und Durchsetzung digitaler Inhalte entwickelt, um den Zugang und die Nutzung von Inhalten zu regeln. Dies sind technische Software- und Hardwaretools. (vgl. Tószegi 2006: 449)

Die gemeinnützige Initiative Creative Commons könnte eine Alternative zu Urheberrechtskonflikten im digitalen Raum sein. In dieser Organisation versuchen sie, die Interessen der Öffentlichkeit und der Autorenschaft zu wahren. Die AutorInnen behalten die Freiheit, über die Verwendbarkeit ihrer Werke zu entscheiden, und es gibt mehrere Kategorien, in die Werke eingeteilt werden können. (vgl. Gács 2006)

Auswirkungen der Digitalisierung auf die ungarische Literatur

Nachdem wir uns mit der Digitalisierung und ihren Auswirkungen auf die Literatur im Allgemeinen vertraut gemacht haben, wurde im dritten Kapitel (3.) untersucht, wie dies alles in Ungarn geschehen ist. Als erstes geht es um Daten des Ablaufs der Digitalisierung in Ungarn (3.1.), dann wird anhand von Beispielen dargestellt, welche digitalisierte (3.2.1.) und digitale literarische Formen (3.2.2.) gängig sind.

In den späten neunziger Jahren war die Nutzung des Internets in Ungarn überhaupt nicht weit verbreitet, und die Zahl der digitalen Literaten war gering. Knapp 10% der Haushalte hatten einen Computer und nur 1% hatten eine Internetverbindung. (vgl. Táarki 2006; ITU 2018) Nach Angaben von Januar 2020 nutzen nach den neuesten Daten der

NOK 87% der Bevölkerung bereits mindestens jeden Monat einmal das Internet. (vgl. Klenovsky 2020)

Die seit der digitalen Revolution entwickelten Formate sind auch in Ungarn präsent, die in der ersten Hälfte der Dissertation allgemein vorgestellt wurden. Das Bedürfnis, das ungarische Kulturerbe ähnlich wie in den Industrieländern im World Wide Web zu vertreten, zeigte sich bereits in der zweiten Hälfte der neunziger Jahre.

1995 wurde die wichtigste elektronische Bibliothek in Ungarn gegründet: die Ungarische Elektronische Bibliothek (Magyar Elektronikus Könyvtár = MEK). Das Hauptziel der Ungarischen Elektronischen Bibliothek ist es, historische ungarischsprachige Materialien zu digitalisieren und kostenlos zur Verfügung zu stellen. Genaue Bestandsdaten 1997 waren 1.055 Werke verfügbar, 2007 waren 5.000 Werke im MEK-Bestand verfügbar, und bis 2018 hatte diese Zahl bereits 17.500 überschritten. (vgl. Tószegi 2019: 218) Erwähnenswerte Initiativen sind noch das Neumann-Haus (Neumann Ház), Akademie für Digitale Literatur (Digitális Irodalmi Akadémia = DIA) und das Corvina-Programm.

Digitale Literatur, die die Möglichkeiten der Technologie nutzt, ist in Ungarn noch keine weit verbreitete Methode. Es gibt relativ wenige digitale Werke, weshalb das Publikum auch eher klein ist. Im Folgenden werden die wichtigsten Genres und Formate aufgelistet, die in der ungarischen digitalen Literatur vorkommen.

Literarische Blogs machen das Beste aus den literarischen Werken, die den Online-Kontext nutzen. Sie explodierten in den 2000er Jahren in Ungarn. Zu diesem Zeitpunkt hatte sich das Internet stark verändert, weshalb solche Blogs als Web 2.0-Phänomene bezeichnet werden. Leider verschwanden Seiten wie diese so schnell, wie sie massenhaft explodierten. Die meisten von ihnen sind nicht mehr verfügbar. (vgl. Szűts 2016) Ein schönes Beispiel für einen erfolgreichen Blog: Blog von Judit Szaniszló mit dem Titel Combfiksz veröffentlicht unter dem Pseudonym Leila Zetor.

Im Internet veröffentlichte Romane in digitaler Form, die auch Hypertext-Elemente enthalten, werden als Netzromane bezeichnet. Solche Publikationen sind Arbeiten im Online-Bereich, in denen die Leserschaft auch zur Entstehung des Werks und seiner weite-

ren Gestaltung beitragen können. (vgl. Józsa 2005) Sie erschienen auch in den frühen 2000er Jahren. Im Jahr 2000 kündigten der Magvető-Verlag, Fókusz Online Könyvtárház und Origo den ersten ungarischen Online-Romanwettbewerb an. Die beiden Gewinner des Wettbewerbs waren Jake Smiles: 1 Link und László Garaczi: Meta-Xa. (vgl. Szűts 2016)

Die Online-Lira gewinnt in den sozialen Medien immer mehr an Bedeutung. Zum Beispiel war unter dem Hashtag #verslavina (=Gedichtlavine), das 2016 von Anna Szabó und János Lackfi ins Leben gerufen wurde, auf Facebook von Bedeutung. In den letzten Jahren wurde das Teilen von Bildern mit Texten auf Instagram von selbsternannten Dichtern erobert, im Gegensatz zu seinem Hauptprofil, den Bildern. In Ungarn gibt es mehrere erfolgreiche „Insta-Dichter“, die auch in anderen Fachzeitschriften publizieren und in Fachkreisen anerkannt sind: zum Beispiel Márton Simon, Ágnes Réka Tóth, Gabriella Kemény und Sophie Tar (vgl. Reizinger 2019).

Obwohl hypertextuelles literarisches Werk als Genre stark unterrepräsentiert ist, finden wir auch ungarische Beispiele. Zwei dieser bedeutenden Werke sind die Hypertext-CD-Version von Péter Esterházy's Buch: *Fuهارosok* (1999) und der am häufigsten erwähnte ungarische Vertreter der Hypertext-Fiktion ist der Roman *Gólem* von Péter Farkas. Der Untertitel des Werks enthält auch seine Struktur, die ihm auch seinen besonderen Charakter verleiht: „*hyperperiodische Kommunikation*“. Das Werk ist eine ständig wachsende und sich weiterentwickelnde Sammlung von Hypertext-Aufsätzen zwischen 1996 und 2005 und kann auch als Essay-Roman bezeichnet werden.

In Ungarn wurde schon früh erkannt, dass das Aufkommen des Computers neue Perspektiven für textgenerierende Ideen eröffnet, da bestimmte mathematische und kombinatorische Prozesse schnell ausgeführt und auf dem Bildschirm angezeigt werden können. Der erste ungarische automatische Poesiegenerator heißt *Districhon Alfa* von Tibor Papp. Es wurde 1994 in Paris auf Festplatte veröffentlicht.

Die vorgestellten Beispiele beweisen, dass Literatur auch dann noch existieren kann, wenn sie zum virtuellen Medium erhoben wird, und dies ist nur der Beginn einer neuen Art von Literaturperiode, dem Weg der elektronischen Literatur.

Eigenständiger Kapitel bekam die Interpretation der ExpertInnenbefragung (4.). Die Existenz des elektronischen Online-Raums seit knapp dreißig Jahren ist nur der Beginn einer neuen Ära der Literatur. Um die direkten Auswirkungen der Digitalisierung detaillierter darstellen zu können, hatte ich das Bedürfnis, zusätzlich zur Sekundärliteratur Daten aus erster Hand zu sammeln. Zu diesem Zweck habe ich Personen interviewt, die hier aus literaturbezogenen Segmenten tätig sind. Mit ihren Antworten konnte ich auf direkterer Ebene Einblicke in die individuell spürbaren Auswirkungen der Digitalisierung und in zukünftige Richtungen gewinnen.

Die drei ausgewählten Segmente, aus denen ich die Themen hervorhob, sind Buchdruck und Veröffentlichung: László Boda, der B.K.L. Verlag in Szombathely, Ungarn ist seit 1995 in seinem Besitz und wird von ihm verwaltet. Vom Segment der Aktivitäten zur Erstellung von Literaturen, die teilweise oder vollständig online publizieren: Die Prosaschreiberin Janka Fodor veröffentlicht seit 2013 hauptsächlich in der Literaturzeitschrift *Jelenkor* und Sophie Tar, Autorin der Instagram-Seite *Egysorosok*, die dort seit 2016 ihre einzeiligen Gedichte veröffentlicht. Insgesamt sind die Auswirkungen der Digitalisierung nach Angaben der Befragten positiv. Aus Sicht der Autorinnen ist die bedeutsamste Wirkung der Digitalisierung, dass eine direktere Verbindung zu der Leserschaft im online Bereich besteht, insbesondere auf Social-Media-Seiten. Auf diese Seiten können die Leser und Leserinnen auf veröffentlichte Werke mit verschiedenen Funktionen antworten und den Autor/die Autorin sogar in einer privaten Nachricht erreichen können. Auf der negativen Seite gibt es aufgrund der einfacheren Veröffentlichungsbedingungen und des Aufstiegs der Massenkultur viele Werke, die schwache Qualität haben, dies gilt jedoch auch für gedruckte Werke.

Was man bezüglich der zukünftigen Entwicklungen über die Literatur nach den Befragten sagen kann, ist, dass es vieles von der literarischen Ausbildung der nächsten Generation abhängt. Sowie davon, wie Verlage mit den zunehmend digitalen Anforderungen Schritt halten können. Die finanziellen Auswirkungen der Pflege von Verlagen und Zeitschriften hängen auch von der Nachfrage ab. Der Buchverbrauch scheint immer mehr zu sinken, sodass gedruckte Bücher in Zukunft möglicherweise wertvoller werden.

Das letzte Kapitel (5.) behandelt es, wie man die Themen der elektronischer Literatur im Unterricht umsetzen kann. Damit auch in Zukunft eine Nachfrage nach literarischen

Werken besteht, hängt vieles weitgehend davon ab, welche literarische Ausbildung die Schüler und Schülerinnen im schulpflichtigen Alter erhalten. Da neuere Generationen bereits in die digitale Welt hineingeboren wurden, muss auch die Bildung mit dem technologischen Fortschritt Schritt halten. Wenn wir das Lesen und die Literatur in der Schule vorstellen wollen, müssen wir Themen und Methoden verwenden, die der Realität der Schüler nahekomen und leicht in diese integriert werden können. Daher lohnt es sich, auf Ungarisch als Fremd- oder Muttersprachenunterricht ungarische Websites und hochwertige literarische Profile auf Seiten sozialer Netzwerke mit den Lernenden zu besuchen und sie dazu zu ermutigen, ihnen zu folgen und während des Unterrichts mit den dortigen Werken zu arbeiten. Es wurde im letzten Kapitel (5.2.) auch eine Unterrichtsplanung mit Raster und Beschreibung zum Werk *Gólem* vorgestellt.

Fazit

Im Schlusskapitel (6.) werden die wichtigsten Erkenntnisse der Arbeit zusammengefasst und reflektiert und ein Blick in die Zukunft geworfen. Insgesamt war es das Ziel dieser Masterarbeit, einen Überblick über die veränderten Möglichkeiten und Entwicklungsrichtungen der literarischen Texterstellung im digitalen Raum unter besonderer Berücksichtigung Ungarns zu geben. Das neue Medium schuf neue Möglichkeiten und Funktionen, die die Autorenschaft auch in Ungarn zunehmend ausprobieren. Ungarische digitalen literarischen Werke sind derzeit jedoch unterrepräsentiert, deswegen auch die Forschungen darüber gering sind. Hoffentlich werden immer mehr digitale Werke geboren und diese Werke finden auch auf der Empfangsseite genügend Leserschaft. Die Entwicklung der digitalen Literatur steckt noch in der Anfangsphase, da sie noch so viele, bisher weniger entdeckte Möglichkeiten bietet, die für literarische Zwecke genutzt werden können. Um diese Möglichkeiten besser abzubilden, sind weitere umfassende Forschungsarbeiten erforderlich, nicht nur aus IT-Sicht, sondern auch aus literarischer Sicht.

Abstract

Ungarisch

A dolgozat célja a digitalizáció és az irodalom kölcsönhatásainak megvizsgálása Magyarországon példaként. A szakdolgozat egyrészt sorra veszi a digitális forradalomtól kezdve, amely a posztmodernizmus és a posztstrukturalizmus időszakában zajlott, különböző lépcsőfokokon át az irodalom és a technikai fejlődések kölcsönhatásait, és eljut a digitális irodalomtól a hipertextes irodalomig. A dolgozat ezeken kívül kitér a szerző-olvasó-mű kapcsolatára a digitális irodalom esetében és szót ejt szerzőjogi kérdésekről is. A szakdolgozat második felében Magyarországot veszi nagyító alá ugyanazon pontok szerint, mint amit az első felében általánosságban kifejtett. Nagy hangsúly kerül itt a konkrét példákra. Egy pontban kifejti az elektronikus irodalom oktatásba való beemelését is, azon belül is a magyar nyelv tanításába illesztve hoz néhány gyakorlati példát. Végül pedig három szakértővel: egy klasszikus irodalmárral, aki már részben online is publikál és egy online szerzővel készült interjú segítségével keresi a válaszokat a digitalizáció konkrét hatásaira.

Deutsch

Ziel der Dissertation ist es, die Wechselwirkungen zwischen Digitalisierung und Literatur am Beispiel Ungarns zu untersuchen. Einerseits befasst sich die Dissertation mit den Entwicklungen der Literatur durch die elektrotechnischen Erneuerungen. Andererseits werden von der digitalen Revolution in der Zeit der Postmoderne und des Poststrukturalismus über verschiedene Stadien der technischen Entwicklung in der digitalen Literatur bis hin zur Hypertextliteratur dargelegt. Die Dissertation beschäftigt sich auch mit der Beziehung zwischen Autor, Leser und Werk bei digitaler Literatur und erörtert Fragen des Urheberrechts. In der zweiten Hälfte der Dissertation wird Ungarn nach denselben Punkten analysiert, die in der ersten Hälfte allgemein erklärt wurden. Konkrete Beispiele werden hier stark betont. Es wird auch auf die Einbeziehung elektronischer Literatur in die Bildung eingegangen, wobei einige praktische Beispiele für den Unterricht der ungarischen Sprache erläutert werden. Schließlich wird in Interviews mit drei Experten:

mit einem Mitarbeiter eines Verlags, einer klassischen Schriftstellerin, der bereits teilweise online veröffentlicht, und einer Online-Autorin nach Antworten auf die spezifischen Auswirkungen der Digitalisierung in den am stärksten betroffenen Literatursegmenten gesucht.

Englisch

The aim of the dissertation is to examine the interactions between digitization and literature using Hungary as an example. On the one hand, the dissertation deals with the developments of literature through electrical engineering. On the other hand, from the digital revolution in the period of postmodernism and poststructuralism to different stages of technical development in digital literature and hypertext literature are presented. The dissertation also addresses the relationship between author, reader, and work in digital literature and discusses copyright issues. In the second half of the dissertation, Hungary is analyzed according to the same points that were explained in general terms in the first half. Concrete examples are strongly emphasized here. The inclusion of digital literature in education is also discussed, with some practical examples of teaching the Hungarian language explained. Finally, interviews with three experts: with an employee of a publishing house, a classical writer who already publishes partially online, and an online author. With help with them I seek answers to the specific effects of digitization in the segments of literature most affected.

Irodalomjegyzék

Bauer E. C. (2010): Frankophone digitale Literatur. Geschichte, Strukturen und Ästhetik einer neuen Mediengattung. Dissertation, Universität Regensburg.

Barbier, F. (2013): Histoire des bibliothèques: d'Alexandrie aux bibliothèques virtuelles. Ford.: Magyar Tudomány 180 2.

Bánkeszi K. (2006): Könyvek és olvasók a digitális könyvtárban. - Online: <http://ki2.oszk.hu/3k/2012/10/konyvek-es-olvasok-a-digitalis-konyvtarban/#more-4094> (2020.11.30.)

Bernáth Á., Orosz M., Radek T., Rácz G., Tőkei É. (2006): Irodalom, irodalomtudomány, irodalmi szövegelemzés. - Online: <https://mek.oszk.hu/05400/05477/05477.pdf> (2020.11.24.)

Bibliotheca Corvina Virtualis (Kiadó) (é.n.): A programról. Bibliotheca Corvina - Hunyadi Mátyás könyvtára, a Világemlékezet része. - Online: <https://corvina.hu/hu/a-programrol/> (2020.11.19.)

Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Forschung (Kiadó)(2018): Medienkompetenzen. - Online: <https://www.bmbwf.gv.at/Themen/schule/schulpraxis/uek/medien.html> (2021.01.05.)

Bocsor P. és Müllner A. (2006): Rövid (kritikai) bevezetés a hipertext témájába: a Fuharosok című CD-ROM kapcsán. Apertúra. - Online: <https://www.apertura.hu/2006/tavasz/mullner-bocsor-rovid-kritikai-bevezetes-a-hipertext-temajaba-a-fuharosok-cimu-cd-rom-kapcsan/> (2020.12.9.)

Bolter J.D. (1991): Writing Space. The computer, hypertext, and the history of writing. Hillsdale N.J.: Erlbaum.

Buji F. (2009): Isten halálától az ember haláláig. Az értelem posztmodern önfeláldozása. Ökotáj, 41–42. Sz. 10–31. - Online: <http://www.okotaj.hu/szamok/41-42/ot41-03.htm> (2020.11.17.)

Creative Commons (Kiadó)(é.n.): What we do. - Online: <https://creativecommons.org/about/> (2020.12.12.)

Dívány (Kiadó) (2015): Traktoroslányé az idei Petri György Díj. - Online: https://divany.hu/vilagom/2015/12/05/traktoroslanye_az_idei_petri_gyorgy_dij?utm_source=cikklink (2020.12.7.)

Domján E. (2017): Hát megjöttek a Fuharosok. Vár ucca műhely. 57. 68-71.- Online: http://epa.oszk.hu/03000/03081/00007/pdf/EPA03081_varuccamuhely_2017_03_068-071.pdf (2020.12.10.)

Farkas P. (1997): F.P. beszéde a Bródy-díj átvétele alkalmából az elektronikus irodalom és könyv jövőjéről. - Online: <http://www.asa.de/presse/farkas/brody.htm#brb> (2020.12.06.)

Farkas P. (1997-2005): Gólem. Hiperodikus közelítések. - Online: <https://interment.de/golem/> (2020.12.11.)

Gács A. (2006): Hipertext, hipermédia. - Online: http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/index874c.html?option=com_tananyag&task=showElements&id_tananyag=39 (2020.11.28.)

Grésillon A. (2011): Irodalmi kéziratok a technikai sokszorosíthatóság korában. A mimézistől a szimulációig”, ford. LENGYEL Valéria = Metafilológia 1. 338-359. – Online: <http://digiphil.hu/o:metafilologia1.12/PDF> (2020.11.29.)

Grond-Rigler C. (2013): Literatur Und Digitalisierung. Berlin: De Gruyter.

ITU Statistics (2018): Global ICT developments, 2001–2017. – Online: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx> (2020.10.12.)

Józsa Péter (2005): Irodalom a digitális közegben v1.0. – Online:

<http://mek.niif.hu/02300/02313/html/index.htm> (2020.12.05.)

Kemp S. (2019): Digital 2019: Global digital overview. - Online:

<https://datareportal.com/reports/digital-2019-global-digital-overview> (2020.11.07.)

Klenovszki J. (2020): 87% internetező hazánkban. Hrsg. NRC. - Online:

<https://nrc.hu/news/internetpenetracio-2/> (2020.11.28.)

Lengyel B. (1998): Két sorsforduló: válogatott esszék. - Online:

https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/LENGYEL/lengyel00641_kv.html (2020.12.01.)

Litera (Kiadó) (2016): A nő, ha negyven - Verslavina. - Online:

<https://litera.hu/irodalom/also-kozles/az-ember-ha-negyven-verslavina.html>

(2020.11.15.)

Lyotard J-F. (1993): A posztmodern állapot. Jürgen Habermas, Jean-François Lyotard, Richard Rorty tanulmányai, Századvég-Gond. Budapest. – Online:

<https://www.scribd.com/document/71442713/Lyotard-a-Posztmodern-Allapot>

(2020.11.03.)

Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK)(Kiadó) (é.n.): A MEK története. - Online:

<https://mek.oszk.hu/html/tortenet.html> (2020.11.04.)

Magvető (Kiadó) (é.n.): Szerzők/Szaniszló Judit. Online:

<https://magveto.hu/index.php?action=szerzo&id=378> (2020.11.28.)

MaNDA (Kiadó) (2017): Új felületen folytatjuk. - Online:

http://mandarchiv.hu/cikk/7431/Uj_felületen_folytatjuk (2020.11.30.)

Mihancsik Zs. (1997): Interjú Farkas Péterrel a Gólemről. Kossuth Rádió, Gondolatjel. -

Online: <https://interment.de/farkaspeter/echo/mihancsik.htm> (2020.12.9.)

- Nádasdy Á. (2005): Irodalmi szószeret: A disztichon. Magyar Narancs. - Online: https://magyarnarancs.hu/publicisztika/irodalmi_szoszeret_a_disztichon-53107 (2020.12.08.)
- Nagy A. (2015): Az e-könyves DRM-technológiák biztonságának vizsgálata. - Online: https://www.researchgate.net/publication/330351774_Az_e-konyves_DRM-technologiak_biztonsagossaganak_vizsgalata (2020.11.10.)
- Nagy B. (2014). Az irodalmi kreativitás lehetőségei az újmediális környezetben. PhD-értekezés. Miskolci Egyetem. – Online: <http://midra.uni-miskolc.hu/document/18840/13630.pdf> (2020.12.10.)
- NAVA (Kiadó) (2017): Mi a NAVA? - Online: <https://nava.hu/mi-a-nava/> (2020.11.30.)
- Nelson T. H.(1993): Literary Machines. Mindful Press.
- Origo (Kiadó) (2016): Nem várt irányt vett a fészbukos verslavina. - Online: <https://www.origo.hu/kultura/20160120-kultura-verslavina-lackfi-szabo-t-anna-irodalom-facebook.html> (2020.12.10.)
- Papp T. (1994): Disztichon Alfa: első magyar automatikus versgenerátor. Magyar Műhely Baráti Kör füzetek 29. - Online: <https://mek.oszk.hu/11700/11744/pdf/11744.pdf> (2020.12.05.)
- Papp T. (2004): Avantgárd szemmel költészetről, irodalomról. Magyar Műhely Kiadó. - Online: <https://mek.oszk.hu/11900/11937/11937.pdf> (2020.11.23.)
- Pethes N. (2000): Az elnémulás iróniája. Lettre International, Budapest, Nr. 40. - Online: <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre40/pethes.htm> (2020.12.06.)
- Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM)(Kiadó)(2016): Lackfi János-Szabó T. Anna #verslavina A nő meg a férfi. Könyvbemutató. - Online: <https://pim.hu/hu/esemenyek/lackfi-janos-szabo-t-anna-verslavina-no-meg-ferfi> (2020.12.06.)

Petőfi S. J. (1995): A hipertextuális irodalom a perszonal computer elterjedt alkalmazásának korszakában. - Online: <https://terebess.hu/haiku/magyar/petofi.html> (2020. 12. 04.)

Project Gutenberg (Kiadó)(é.n.): About Project Gutenberg. - Online: <http://www.gutenberg.org/about/> (2020.12.11.)

Publio (Kiadó) (2020): Statisztikák. – Online: <https://publio.hu/> (2020.11.18.)

Racskó R. (2011): Virtuális könyvtárak. Eszterházy Károly Főiskola. - Online: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_36_virtualis_konyvtarak_scom_11/adatok.html (2020.11.07.)

Raposa R. (2020): A költészet piaci értéke, avagy az instaköltészet. - Online: https://kultagora.blog.hu/2020/04/04/a_kolteszet_piaci_erteke_avagy_az_instakolteszet (2020.12.02.)

Reizinger Zs. (2019): Ne a fióknak írd, hanem posztold - Ballada az insta-költészet hatalmáról. - Online: <https://wmn.hu/kult/51715-ne-a-fioknak-ird-hanem-posztold--ballada-az-insta-kolteszet-hatalmarol> (2020.12.02.)

Simanowski R. (2001): Digitale Literatur. Ed. Text + Kritik. Nr. 152. München.

Sőrés Zs. (1994): Papp Tibor: Disztichon Alfa. Első magyar versgenerátor. Vigilia folyóirat. 59. évfolyam, 11. szám. 877-878. - Online: https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1994_11_facsimile.pdf#page=79 (2020.12.07.)

Sz.n. (2003): Verstani enciklopédia. - Online: https://web.archive.org/web/20081002150837/http://magyar.fazekas.hu/pdf.php?page_id=161 (2020.12.5.)

Szkarosi E. (2008): Sokféleképpben játszható társasjáték. - Rávezetés Farkas Péter virtuális prózájára. Hungaricum. 2008/2. - Online:

http://www.asa.de/presse/farkas/szkarosi_hungaricum.htm (2020.12.07.)

Szűts Z.(2001): A hypertext. - Online: <http://magyar-irodalom.elte.hu/vita/szz.html> (2020.12.02.)

Szűts Z. (2013): A világháló metaforái - Bevezetés az új média művészetébe.

Szűts Z. (2016): A magyar online irodalom publikálásának és recepciójának rövid története. – Online:

http://epa.oszk.hu/03000/03056/00064/pdf/EPA03056_mediakutato_2016_%C5%91sz-t%C3%A9l_047-054.pdf (2020.12.03.)

TÁRKI (2006): Feketén, fehérén. TÁRKI Monitor Jelentések. – Online:

<http://mek.oszk.hu/13400/13415/13415.pdf> (2020.12.12.)

Tószegi Zs. (2006): A szerzői jogok védelmét szolgáló digitális technológia, TMT, 10. szám, 449.

Tószegi Zs. (2019): Digitalizált kortárs szépirodalom az interneten: húszéves a Digitális Irodalmi Akadémia. Magyar Tudomány 180 2, 215-230. - Online:

https://mersz.hu/dokumentum/matud_424 (2020.12.01.)

Varga Zs. (2020): Új lírai műfaj hódít, nyakunkon az instaköltészet. - Online:

<https://qubit.hu/2020/06/21/uj-lirai-mufaj-hodit-nyakunkon-az-instakolteszet> (2020.12.02.)

Varja J. (2018): Költő-e vagy? - Online: https://kulturpart.hu/2018/04/11/kolto-e_vagy

(2020.12.02.)

Veszelszki Á. (2016) A hashtag mint új frazeologizmus. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): A nyelvi pragmatika kérdései szinkrón és diakrón megközelítésben. Budapest: Modern Filológiai Társaság – Tinta Könyvkiadó, 147–158. – Online: https://www.researchgate.net/publication/303259181_A_hashtag_mint_uj_frazeologizmus (2020.12.09.)

Melléklet

Szakértői interjúk a digitális magyar irodalomról és jövőjéről

Az alábbi kutatás egy végzős tanári mesterszakos hallgató szakdolgozatának keretében zajlik a Bécsi Egyetemen. A szakdolgozat témája és címe: *A digitalizáció hatása az irodalomra Magyarország példáján belül*. A dolgozat keretein belül három szakértővel készített interjút, egy magyar kiadó munkatársával, egy klasszikus irodalmárral, aki már részben online is publikál és egy online szerzővel, hogy egyéni szinten megfigyelhető változásokról szerezzen információkat, amelyeket a digitalizáció váltott ki.

Interjúalany: Tar Sophie

Elérhetőség: <https://www.instagram.com/egysorosok/>
<https://egysorosok.com/>

Dátum: 2020.12.07.

1. Mutatkozzon röviden be, milyen szál fűzi az irodalomhoz?

Instagramon indítottam el Egysoros írásaimat 2016-ban, ma már több, mint 22 ezer követő van IG-n és 24 ezer Facebookon, a magyar nyelv páratlan szépségére szeretném felhívni a figyelmét az új generációnak, rohanó világunkban elgondolkodtató üzeneteket, vers sorokat szeretnék alkotni.

2. Ön szerint a digitalizáció milyen hatással volt a könyvkiadásra?

Szerintem pozitív hatással van, attól még, hogy nem minden nyomtatott papíron van, az embereknek ugyanolyan igénye van az olvasásra, a New Yorker magazine már évek óta elérhető előfizetve online, így még szélesebb körben olvasható, ami szerintem pozitívum. Jó hatással, hiszen digitális forma sokszor meggyorsít folyamatokat, hamarabb elérhetőek dolgok, és ezáltal nemzetközi szinten sokkal nagyobb teret kaphatnak jól marketingelt könyvek.

3. Mit gondol az online irodalom szerzői és olvasói szerepeiről? Miben változtak ezek a digitalizáció előtti időhöz képest?

Az online világban mindenkinek vannak új "szerepei" és a szerző egy sokkal elérhetőbb formában van jelen, rám nagyon sokan írnak Instagramon, és ezt részben jónak tartom, nem tudok mindenkinek válaszolni, de sok energiát ad a sok írott pozitív visszajelzés.

4. Milyen előnye és hátránya van az online térben való publikálásnak?

Előnyének tartom az instant jelenlétet, hogy az ember a világ bármely pontján ülhet, mégis kapcsolatba tud lépni a követőivel.

Hátrányának tartom, hogy sokan nem tisztelik kellően az Instagramon közölt verseket, tartalmakat, és rengeteg a rossz méltatlan tartalom, nagyon meg kell válogatni, hogy ki-re szánunk időt, kit követünk, mert rengeteg a szenny.

5. Milyennek látja a magyar online irodalmi helyzetet?

Felzárkózónak találok az angolhoz képest, viszont rengeteg itthon a tehetség, úgy-hogy fényesnek látom a jövőt e téren.

6. El tud képzelni egy nyomtatott, analóg könyvek nélküli világot? Elkövetkezhetsz ilyen időszak a jövőben?

Semmi kepp sem, szerintem könyvek mindig lesznek, már csak a hagyomány, nosztalgia feeling miatt is, de nem csak esztétikai okokból.

Egy könyvet a kezünkben tartani, látni, épp melyik oldalon tarunk, lapozni, érezni a súlyát, illusztrációkat nyomtatott formában csodálni sosem lesz ugyanolyan élmény digitális formában. Különösen igaz ez a pláne vizuális műfajokra, mint egy képregény, vagy kódex stb..

7. Ön szerint merre tart a digitális közegben az irodalom (általánosságban és Magyarországon?)

Szerintem nagyon jó irányba tart, egyre több az app pl, interaktív játék gyerekeknek, végre sokan kezdik felfedezni az Instagram pozitív erőit, és hogy nem minden social media romboló a kultúrára, de nagyon fontos a mérték. Érték mérték ;)

8. Ön szerint milyen irányba fejlődhetne még tovább az online irodalom (általánosságban és Magyarországon?)

Szerintem sokkal jobban kéne gondolnunk azokra a pici gyerekekre, akik már a Tiktok-on fognak felnőni, és több irodalmi tartalommal teli app-et, interaktív játékot kéne fejleszteni nekik, továbbá rendkívül fontosnak tartanám általános iskolában és középiskolákban az online irodalmi oktatást, a tanulókkal folytatott párbeszédet erről, buzdítani őket a jó oldalak követésére, az értelmes online szerzők olvasására.

9. Az Instagramon belül van bármiféle szerzői jogi védelem? Hogy lehet elérni, hogy ellopják az Ön szellemi termékét?

Amint az ember Instagramon publikál, a copyright jogok automatikusan átkerülnek az Instagram kezébe, igaz ez az összes fotóra, amit megosztunk, nyilván a szellemi tartalmaknak más a jogi védelme. Itt bővebben:

<https://www.facebook.com/help/instagram/126382350847838?helpref=related>

10. Sokan kritikusan szemlélik az „instaköltészet” műfaját és kételkednek annak irodalmi értékében. Ön mit gondol erről?

Általában azok szemlélik így, akik szeretnék kipróbálni, de mégsem merik. Az én oldalamat például rendszeresen szidta és Facebookon kipoztolta, hogy mennyire szörnyű, még 2017-ben Simon Márton, majd elindított ő is egy Instagram oldalt, ahol próbál publikálni. Ez szerintem mindent elárul a véleményemről.

11. Hogy látja az instaköltészet jövőjét?

Rupi Kaur a jó példa erre, szerintem ebből meg lehet élni, és ez jó.

Interjúalany: Fodor Janka

Elérhetőség: <http://www.jelenkor.net/hirek/cimke/fodor-janka>

Dátum: 2020.12.15.

1. Mutatkozzon röviden be, milyen szál fűzi az irodalomhoz?

2013 óta publikálok novellákat és tárcákat elsősorban a Jelenkor folyóiratban. Változó tereim című tárcám angolul, Marit című novellám román fordításban is megjelent, utóbbit beválogatták *Az év novellái 2019* című antológiába. 2020-ban megkaptam a Móricz-Zsigmond irodalmi ösztöndíjat.

2. Ön szerint a digitalizáció milyen hatással volt a könyvkiadásra?

Én elsősorban a pozitív hatását emelném ki. Egyre nagyobb mennyiségű írott szöveg lesz elérhető, helytől és időtől függetlenül lehet olvasni magyar irodalmat, ami például nekem személy szerint így, hogy külföldön élek, nagyon sokat segít. Azt, hogy a digitalizáció milyen hatással van a könyvkiadásra, én nem teljesen látom át, de feltételezem, hogy az ebook megjelenésével bővült a piac, és mivel fizikailag kevesebb könyvet kell így az embernek magával „cipelni”, többet tud vásárolni.

3. Mit gondol az online irodalom szerzői és olvasói szerepeiről? Miben változtak ezek a digitalizáció előtti időhöz képest?

Nem hiszem, hogy ez a változás olyan drasztikus lenne. Az olvasó szerepe továbbra is a befogadás, a szerző szerepe pedig az alkotás. Talán az a különbség, hogy a szerző, mint személy bizonyos szempontból elérhetőbb lett az olvasó számára, interjúk, online beszélgetések kapcsán. A szerző – kivéve ha tudatosan ezt választja – már nem elérhetetlen.

4. Milyen előnye és hátránya van az online térben való publikálásnak?

Előnye, hogy több olvasóhoz jut el a szöveg, a megosztások által könnyebben is terjed, hátránya talán, hogy pont emiatt egy kicsit súlytalanná is válhat. De persze egy minőségi folyóiratban publikálni mind online, mind nyomtatott formában sikerélmény.

5. Milyennek látja a magyar online irodalmi helyzetet?

Változatosnak és érdekesnek. Amennyire követem, a legtöbb nyomtatott folyóirat igyekszik tartani a lépést, és a szövegek digitalizálásán túl interjúkat, beszélgetéseket, sőt konferenciákon készült felvételeket is közölnek.

6. El tud képzelni egy nyomtatott, analóg könyvek nélküli világot? Elkövetkezhet ilyen időszak a jövőben?

Nem tudom elképzelni, de ettől függetlenül elkövetkezhet. Nekem nagyon hiányozna a könyv, mint fizikai élmény. A lapozgatás, a könyv illata, stb.

7. Ön szerint merre tart a digitális közegben az irodalom (általánosságban és Magyarországon)?

Amíg sikerül elkerülni a publikációk minőségi felhígulását, addig szerintem minden jó úton halad.

8. Ön szerint milyen irányba fejlődhetne még tovább az online irodalom (általánosságban és Magyarországon)?

Nem tudom :) Éppen csak igyekszem lépést tartani azzal, ahol most tart.

9. Az online térben nehezebb érvényesíteni a szerzői jogokat. Ön eléggé védettnek érzi a műveit?

Igen, eddig nem volt semmilyen negatív tapasztalatom. Nyomtatott irodalmat ugyanúgy lehet nem legálisan sokszorozítani.

10. A Jelenkor folyóirat ma már erősen képviselteti magát online, saját weboldalán és a közösségi médiában is. Ön szerint milyen előnyei és hátrányai vannak ennek?

Megintcsak én ennek inkább az előnyét látom. Azon kívül, hogy szélesebb közönséghez jutnak el a szövegek, megszólítja ezáltal a fiatalabb generációt is, lehetővé teszi az szövegekre való reakciót, és az arról való párbeszédet. Lehet talán kifogásolni, hogy pl. a közösségi médiában hozzászólásokban folytatott párbeszéd a szövegről nem azon a színvonalon zajlik, mint esetleg egy könyvbemutató. Ez akár igaz is, de én nem is gondolom, hogy mindig ugyanazon a színvonalon kellene szólni egy szövegről. Nem jobb, nem rosszabb, csak más.

Fontosnak tartom azt is kiemelni, hogy az ingyenesen elérhető szövegek hozzájárulnak egy társadalom általános szellemi állapotához, ezért nagyon fontos lenne ezen folyóiratok támogatása, hiszen így tudnák megfizetni a szerzőiket, akik bizony sok esetben ingyen és bérmentve publikálnak.

11. Milyennek látja az irodalmi folyóiratok és szerzőik jövőjét?

Én egy pozitív képet látok magam előtt, egy olyan szerzői és olvasói közösséget, ami motiválja egymást. De ahogy az előbb említettem, sok múlik a támogatottságon is, hiszen anyagi bevétel híján nehezen lehet fenntartani bármilyen platformot.

Interjúalany: Boda László

Elérhetőség: <https://bklkiado.hu/hu/>

Dátum: 2020. 12. 20.

1. Mutatkozzon röviden be, milyen szál fűzi az irodalomhoz?

Boda László vagyok, a szombathelyi B.K.L. Kiadó tulajdonosa, vezetője és szerkesztője. A kevés vidéki kiadó egyikeként működünk Magyarországon. A szépirodalom nem a főprofilunk, de már megjelentettünk számos regényt, novellás és esszé kötetet. Személy szerint 4 éves korom óta irodalmat olvasó ember vagyok, később magyar irodalom szakos tanári végzettséget szereztem. A kiadót 1995. óta működtetem.

2. Az Ön szemszögéből milyen változásokat hozott a digitalizáció a könyvkiadás-ban?

Számottevő változást tulajdonképpen nem hozott, mindössze két ponton járult hozzá a kiadói koncepció alakításához. Az egyikből nem lett hosszú távú program, csupán egyszeri kísérlet maradt: a Városfelfedező séták Brüsszelben c. turisztikai könyvet nem nyomtatásban, hanem e-könyvként jelentettük meg. Az e-könyvek megoldatlan és fejletlen magyarországi forgalmazása miatt azonban üzletileg nem volt sikeres ez a megoldás, így a mai napig nincs is más e-könyvünk.

Viszont egy egész turisztikai könyvsorozatot (Hazai Úti Célok) építettünk fel hosszú távra, arra az elképzelésre, hogy a fiatalok az információszerzés céljából főként a mobiltelefonjukat, illetve különféle applikációkat használnak. Ennek a könyvsorozatnak minden egyes kötete ingyenesen letölthető a kiadó által működtetett ugyancsak Hazai Úti Célok nevű mobilalkalmazásból. Eddig 5 kötet jelent meg, és várhatóan még legalább ugyanennyi fog néhány éven belül.

3. Miben változtak a könyvfogyasztói szokások a digitalizáció előtti időhöz képest?

Alapvetően kevesebb könyv fogy, viszont rendkívüli módon előre tört a könyvpiacra is a tömegkultúra – értéktelen, könnyű irodalmi alkotások, sztárokról szóló könyvek, szakácskönyvek stb. uralják a piacot. Sokkal vizuálisabb korszakban élünk azóta, fotók milliói lettek hozzáférhetők az internet által. Így bizonyos témájú könyveket nem vásárolnak meg. Például fotóalbumokat szinte lehetetlen a könyvpiacra eladni. Az igénytelenség minden tekintetben eluralkodott. A kultúrára szomjazó réteg egyre szűkül, vagy csak egyszerűen ezt a réteget is befolyásolja a tömegkultúra.

4. Milyen szerzői jogi feltételek mellett dolgoznak manapság?

Mi a tiszta játékot szeretjük, tehát kétféle módon fizetünk a szerzőknek. Egy összegben megvásároljuk a kiadási jogokat, vagy az eladott példányszámok bevétele után fizetünk x százalékot nekik. Ez utóbbit azonban az adminisztráció bonyolultsága miatt kevésbé alkalmazzuk.

5. Milyennek látja a magyar könyvkiadási helyzetet ma és a jövőre nézve merre tart?

A magyar könyvkiadás helyzete folyamatosan romlik. Ennek több oka is van. Szerintem – a teljesség igénye nélkül – jórészt az alábbiak:

1. A könyvterjesztés néhány nagykereskedő kezében összpontosul, a kiadók kénytelenek elfogadni az ő feltételeiket. Ma már 55-60% a jutalékuk az eladott könyvekből. Ez lehetetlen gazdasági helyzetbe hozza a kiadókat, és akaratlanul is a tömegműfajok felé tolja el a könyvkiadást, mivel azt remélik ezek könnyebben eladhatók.
2. A nagykereskedések csak bizományba veszik át a könyveket, így ők semmit nem kockáztatnak, a kiadók viszont csak 1-3 hónap múlva jutnak a pénzükhöz. Illetve – ha valamelyik nagykereskedés csődre játszik – akkor sem, mivel a hosszú fizetési határidő miatt a kiadók nem vehetik észre, hogy a nagykerből már kisöpörtek minden pénzt, így nem fizeti már ki a kiadók eladott példányait. Legutóbb az Alexandra játszotta el ezt, több milliárd forintot lenyúlva a kiadóktól, ennek következtében számos kiadó tönkrement.
3. Egyébként is egészségtelen tendencia, hogy a tőkeerős nagykereskedések felvásárolják a kiadókat, így egyre kevesebb a független kiadó. Ez tükröződik a könyvvásztékban, kevés a kiadói kreativitás, egyszerűen nem jelennek meg bizonyos típusú könyvek a palettán.
4. Folyamatosan csökkennek a példányszámok, mivel kevés a kockáztatandó tőke – egyáltalán a tőke – a kiadóknál. Sajnos az is igaz, hogy kiadói szempontból még ma is „olcsó” a könyv. A fogyasztói ár 5%-a ÁFA, 60% a nagykereskedőké, tehát gyakorlatilag a maradék 35%-ból kell mindent kigazdálkodnia a kiadóknak. Nyilvánvaló megoldás lenne a tőkeerős vásárlói réteg szélesedése. Ez egyúttal meghatározza a jövőt is. Ha gazdaságilag fejlődik az ország, több pénz marad az embereknél, talán erre is jut, és több könyvet fognak vásárolni.

5. A jövőt tekintve azt hiszem, hogy hosszabb távon vissza fog esni a könyvkiadás. A fiatalok – övök a jövő – egyre kevésbé a könyvekből tájékozódnak, így feltehetőleg „rétegműfajjá” válik a könyv. Csak bizonyos típusú könyvek fognak nyomtatásban megjelenni, de azoknak presztízisértéke lesz, nyilvánvalóan drágák lesznek, és csak egy szűk réteg fogja azokat vásárolni.

6. Ön szerint milyen irányba fejlődhetne még tovább a könyvkiadás (általánosságban és Magyarországon)?

Azt gondolom, fontos lehetőség a kreativitás, az ötlet. A hiánypótló, érdekes munkák kitörési pontot jelenthetnek a kiadók számára. Biztosan növekedhetne a digitális formában megjelenő könyvek száma, viszont ezek terjesztését hatékonyan meg kellene szervezni. Fontos lenne ehhez a komoly marketingtevékenység, esetleg állami tőke segítségével, pályázat útján. Ki kellene használni a közösségi platformokat, ehhez szükség lenne komoly oktatási tevékenységre is. Biztos vagyok benne, hogy az applikációk és a nyomtatott termékek okos kombinációja is járható út lehet.

7. El tud képzelni egy nyomtatott, analóg könyvek nélküli világot? Elkövetkezik-e ilyen időszak a jövőben?

Nem. Legalábbis a belátható időben nem. A könyv presztízse ma is nagyon magas, azoknál is, akik valójában nem is olvasnak nyomtatott terméket. Hosszú időnek kell eltelni ahhoz, hogy ez a presztízs – amely természetesen mindig generál vásárlót – teljesen eltűnjön.